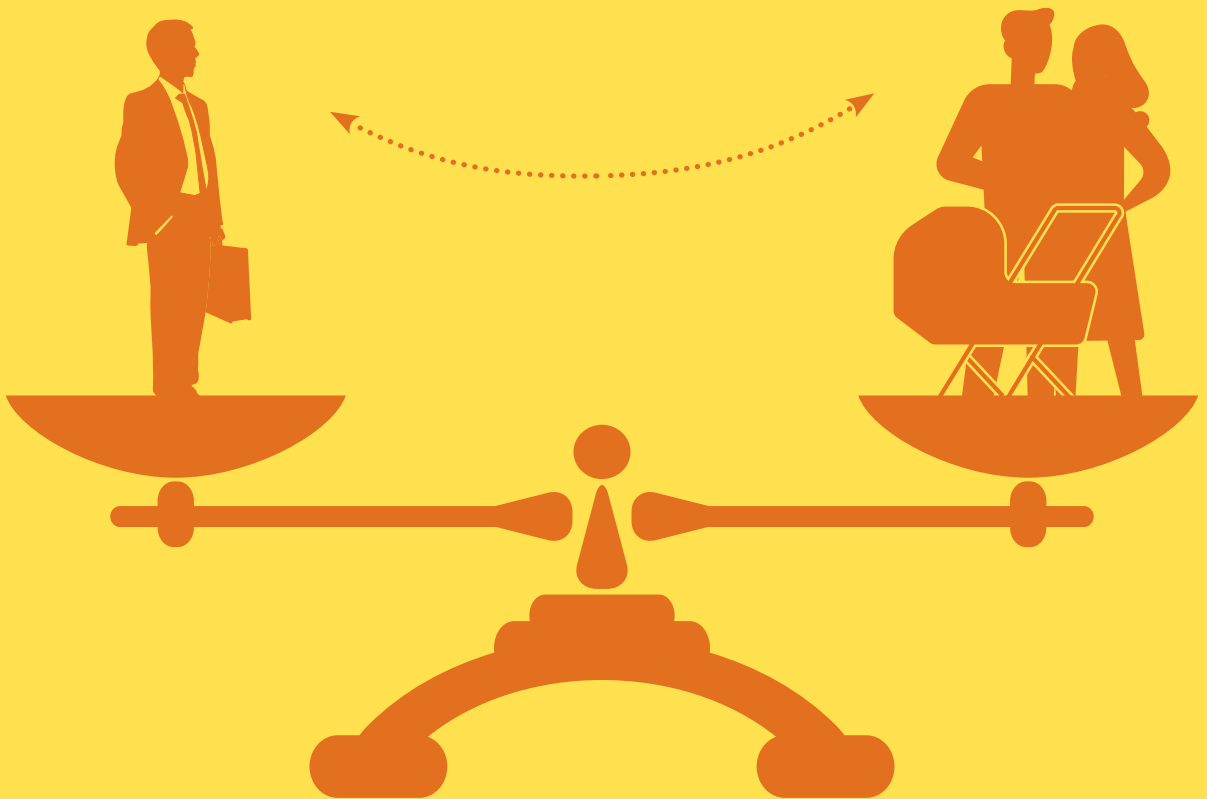

CDR

Christen-Democratische Reflecties - jg.7 - nr. 1 - juni 2019

LEVENSKWALITEIT

CEDER

Studiecentrum
van de Vlaamse
Christendemocraten

Met bijdragen van

Dries Deweer, Ilse Janssens, Miguel Vertriest, Denis Gorteman, Leo Van Broeck, Marc Janssens, Jan Prij, Jan De Bruyne, Ortwin Huysmans, Thomas Belligh.

CDR – Christen-Democratische Reflecties

jg.7, nr.1, juni 2019

Redactieraad

Wouter Beke

Cornelis Bos

Benjamin Dalle

Jan De Maeyer

Niko Gobbin

Geert Janssens

Frank Judo

Maxime Penen

Jan Smets

Ingrid Vanden Berghe

Mieke Van Hecke

Abonnement

Jaarabonnement (3 nummers): leden CD&V: € 20, niet-leden: € 30

Apart nummer: leden CD&V: € 10, niet-leden: € 20

Website

www.cdenv.be/ceder

ISSN

2034-6964

Verantwoordelijke uitgever

Benjamin Dalle, Directeur CEDER, Wetstraat 89, 1040 Brussel

Inhoud

p. 5 | **Editoriaal**

p. 9 | **Dries Deweer**

Personalisme en levenskwaliteit. Een verkenning.

*Respons door **Wouter Beke***

p. 21 | **Ilse Janssens**

Meer welbevinden op het werk, hogere levenskwaliteit?

Een praktijkgetuigenis.

*Respons door **Servais Verherstraeten***

p. 33 | **Miguel Vertriest**

De file, dat zijn wij zelf.

Denis Gorteman

Enkele praktijkvoorbeelden.

Op weg naar een vlotte, toegankelijke en duurzame mobiliteit.

*Respons door **Lode Ceysens***

p. 53 | **Leo Van Broeck**

Over de steden, dorpen en buurten van morgen. De impact van hoe we bouwen, wonen en ons verplaatsen op onze levenskwaliteit.

*Respons door **Koen Van den Heuvel***

p. 61 | **Interview met Manfred Weber, door Marc Janssens en Jan Prij**

Fundament van de EVP is christendemocratisch.

*Respons door **Kris Peeters***

p. 71 | **EXTRA | Jan De Bruyne**

Wanneer robots mensen (willen) worden. Personalisme als antwoord op de robotisering van de maatschappij.

p. 91 | **EXTRA | Ortwin Huysmans**

Hoe redden de we de staatsman?

p. 105 | **EXTRA | Thomas Bellig**

'You told me what, now tell me why'. Bespiegelingen over een coherent en wervend verhaal voor de Europese Volkspartij.

Editoriaal

Beste lezer,

In zijn inleiding op het CD&V-verkiezingsprogramma 2019 schreef voorzitter Wouter Beke: *“In een wereld die volop en razendsnel verandert, ligt de focus van CD&V ondubbelzinnig op ménsen. En op de kwaliteit van hun leven. Want een welvarend Vlaanderen kan alleen maar bestaan als ieder van ons zich goed, gezond en gerust voelt.”*

Daar zit voor CDR heel wat ‘inhoudelijk vlees’ aan. Volgens Wikipedia is kwaliteit van leven *“het functioneren van een persoon op fysiek, psychisch en sociaal gebied en de subjectieve evaluatie daarvan.”* De term ‘levenskwaliteit’ (*‘quality of life’*) is echter **een notie die niet eenduidig wordt gedefinieerd**. De term kwam al voor in het werk van de econoom Arthur Cecil Pigou (*‘The Economics of Welfare’*, 1920), maar werd in de markt gezet door de Amerikaanse president Lyndon B. Johnson in 1964. Het won internationaal aan belang als **correctie op een te strikte meting van welvaart via enkel het bbp**. Diverse indicatoren worden gebruikt om factoren in te brengen die niet rechtstreeks verbonden zijn met economische groei, maar wel een belangrijke impact hebben op het leven van mensen.

De **Verenigde Naties** leggen de nadruk op sociale indicatoren en hanteert de volgende definitie: *“Quality of life is the notion of human welfare (well-being) measured by social indicators rather than by ‘quantitative’ measures of income and production”* (*Glossary of Environment Statistics, Studies in Methods, Series F, No. 67, United Nations, New York, 1997*).

De **Wereldgezondheidsorganisatie** heeft het over de perceptie van individuen op hun levenspositie, in de context van de cultuur en het waardensysteem waarin zij leven en de relatie tot hun doelen, verwachtingen, standaarden en belangen: *“Individuals’ perception of their position in life in the context of the culture and value systems in which they live and in relation to their goals, expectations, standards and concerns. It is a broad ranging concept affected in a complex way by the person’s physical health, psychological state, level of independence, social relationships, personal beliefs and their relationship to salient features of their environment”* (WHOQOL, 1995).

En **Eurostat** tot slot omschrijft levenskwaliteit als volgt: *“Quality of life is a broader concept than economic production and living standards. It includes the full range of factors that influence what people value in living, beyond the purely material aspects”* (Eurostat, *Quality of life – facts and views*, 2015).

Belangrijk is dus een element van subjectiviteit: levenskwaliteit is **een individueel ingevuld gegeven**. Het betekent voor iedereen iets anders, afhankelijk

van de persoonlijke situatie. En ook: levenskwaliteit omvat een **ruime waaier aan zaken die het leven waardevol maken en die verder gaan dan spullen of bezit**. Levenskwaliteit heeft verschillende dimensies: van fysiek tot mentaal, van relationeel tot sociaal of spiritueel.

In de praktijk hanteren verschillende organisaties geen abstracte definities om levenskwaliteit concreet te maken. Ze maken gebruik van **brede set kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren**. Zo gebruikt de OESO elf indicatoren om levenskwaliteit en materiële levensomstandigheden te meten: subjectief geluksgevoel, gezondheid, inkomen, leefomgeving, maatschappelijk engagement, onderwijs, sociaal netwerk, veiligheid, werkgelegenheid, de balans tussen werk en privéleven en wonen.

De **Wereldgezondheidsorganisatie** meet levenskwaliteit aan de hand van vier ‘domeinen’ (fysieke gezondheid, mentale gezondheid, sociale relaties en omgeving) die uiteen vallen in 24 indicatoren. **Eurostat** heeft een multidimensioneel concept ontwikkeld, met indicatoren rond ‘8 + 1 dimensies’. Acht van deze dimensie hebben betrekking op de mogelijkheden van een persoon om zijn eigen welzijn na te streven volgens eigen waarden en prioriteiten. En het **Federaal Planbureau** – in uitvoering van de wet-Van Rompuy uit 2014 – meet het algemeen welzijnsniveau in België, op basis van EU-SILC-criteria, voorlopig aan de hand van vijf geclusterde thema’s (levensstandaard en armoede, werk en vrije tijd, gezondheid, opleiding en vorming en samenleving) en 67 indicatoren. We hebben ervoor geopteerd om in deze CDR te **focussen op enkele van deze meetbare indicatoren**, eerder dan een veelheid aan ‘algemene bijdragen’ op te nemen.

Om het onderwerp vooraf echter op scherp te stellen, vroegen we aan **Dries Deweer** (Tilburg University) om de link te leggen tussen het concept ‘**levenskwaliteit**’ en de **christendemocratische ideologie** met zijn personalisme, subsidiariteit en rentmeesterschap. Een ijzersterke bijdrage, als u het ons vraagt. Hij waarschuwt onder meer voor het gevaar van een te eenzijdige focus op pakweg materiële welvaart of fysieke gezondheid in beleid dat de ambitie heeft de levenskwaliteit van ‘de mensen’ te verbeteren. Dat wat waardevol is in het leven, is veelzijdig. Bovendien is de notie van ‘zuiver individuele levenskwaliteit’ een *contradictio in terminis*. Echte levenskwaliteit hangt samen met de kwaliteit van het leven van je naasten en van de samenleving als geheel. Tot slot werkt Deweer enkele concrete elementen van ‘echte levenskwaliteit’ meer uit.

Een eerste belangrijke indicator van levenskwaliteit die we tegen het licht wensten te houden, is de **balans tussen werk en het privéleven en de kwaliteit en werkbaarheid van het werk**. We vroegen aan **Ilse Janssens**, coördinator HR bij de zorggroep Emmaüs, om een bijdrage uit de praktijk te leveren. Conceptueel gaat het in de Wetstraat immers voortdurend over ‘werkbaar en wendbaar werk’, ‘een goede

balans tussen werk en privé’, ‘leercultuur’, ‘ownership’ en dergelijk meer. Maar wat betekent dat in de figuurlijke ‘Dorpsstraat’, in de praktijk? En hoe wordt er invulling aan gegeven? Ilse Janssens benadrukt het belang van voortdurende dialoog op het werk en van zelfzorg en zorg voor elkaar. En levenslang leren is niet louter een kwestie van ‘competenties verwerven’ en ‘mee blijven’, maar van persoonlijke talentontwikkeling en zelfontplooiing. Maak ook ruimte voor kwetsbaarheid, (morele) stress en praten over burn-outs en zingeving.

We snijden ook een belangrijk luik **mobiliteit** aan. We kozen zowel voor een ‘conceptuele’ bijdrage als voor een bijdrage ‘uit de praktijk’. **Miguel Vertriest**, mobiliteitsexpert bij het Netwerk Duurzame Mobiliteit, tekende voor de eerste. Er is niet één mirakeloplossing voor ons mobiliteitsprobleem. Het moet noodzakelijkerwijze gaan om een waaier aan maatregelen met als leidraden ‘verminderen’, ‘verschuiven’ en ‘verschonen’. Het uitgangspunt (en conclusie) is scherp en helder: “*de file, dat zijn wij zelf.*” In plaats van het bij deze boutade te houden, toont Vertriest het ook overtuigend aan door het toe te passen op onze manieren van wonen, werken, winkelen, vrijetijdsbeleving en logistiek. Hij vervolgt met het klassieke mantra “*nabijheid is de beste mobiliteit*”. Maar ook hier gaat hij verder en past het toe op ons verplaatsingsgedrag, onze manier van bouwen en op technologische vernieuwingen. Hij rondt af met enkele aanbevelingen voor ‘minder mobiliteit’. Vanuit de praktijk laten we **Denis Gorteman** aan het woord, CEO van D’Ieteren Auto. Hij doet enkele aanbevelingen aan het beleid (bv. op het vlak van mobiliteitsfiscaliteit) én toont aan de hand van ‘*good practices*’ uit zijn bedrijf aan in welke richting onze mobiliteit kan (en moet) evolueren.

Vlaams Bouwmeester **Leo Van Broeck** gooit, zoals we dat van hem mogen verwachten, de knuppel in het hoenderhok in zijn bijdrage over onze **ruimtelijke ordening, ruimtegebruik en zorg voor ecosystemen**. Hij draait niet rond de pot: 19% van de bodem in Vlaanderen zal (weer) natuur moeten worden. Waar we naartoe moeten is een mooi en gezond Vlaanderen dat “*niet langer aan flarden verkaveld*” is. Dat zal op termijn leiden tot meer betaalbaar wonen, meer kwaliteit in de gebouwen én in meer sociale cohesie. Een ‘triple win’. Hij doet ook de interessante aanbeveling om de deeleconomie te laten binnentreden in onze vastgoedmarkt.

We zijn ook trots op een mooi ‘extra’ stuk in deze CDR: onze collega’s **Marc Janssens en Jan Prij** van Christen Democratische Verkenningen (CDV), het ‘zusterblad’ van CDR bij het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, nam onlangs een boeiend interview af met **Manfred Weber**. Manfred Weber is Europees parlements lid namens de Duitse CSU en bij de Europese verkiezingen in mei was hij ‘*Spitzenkandidat*’ voor de EVP. Hij houdt een pleidooi voor een meer waardengedreven politiek binnen de EVP en de EU en laat er geen twijfel over bestaan: “*Het fundament van de EVP is christendemocratisch*”. We zijn zeer dankbaar dat onze Nederlandse collega’s ons dit interview lieten overnemen.

De **responsen** op de bijdragen zijn allen van ‘CD&V-hand’: Wouter Beke, Servais Verherstraeten, Lode Ceysens, Koen Van den Heuvel en Kris Peeters.

Naar jaarlijkse traditie nemen we ook **drie bijdragen uit de Politieke Academie** op. De Politieke Academie is een intensief, inhoudelijk vormingstraject van een jaar dat Ceder en CD&V al meer dan 20 jaar organiseren. Aan het einde schrijven de deelnemers een paper waarin ze hun eigen christendemocratische kijk geven op een maatschappelijk relevant onderwerp. De editie 2018 had een uitgesproken internationaal programma. We selecteerden de papers van **Jan De Bruyne, Ortwin Huysmans en Thomas Belligh**. Respectievelijk hebben zij het over de impact van robotisering en hoe we daar als personalisten en christendemocraten best mee omgaan, over ‘de toekomst van het staatsmanschap’ en over de toekomst en profilering van de Europese Volkspartij.

U merkt het: een lijvig en interessant nummer. Veel leesplezier!.

Jan Smets, hoofdredacteur CDR
Benjamin Dalle, directeur CEDER

Dries Deweer

Personalisme en levenskwaliteit.

Een verkenning

De Vlaamse christendemocraten beroepen zich sinds hun stichting in 1945 op de filosofie van het personalisme. Het onderwerp van deze verkenning is dan ook in zekere zin een anachronisme. Het concept 'levenskwaliteit' is een vrij recent onderwerp van debat dat niet als dusdanig naar voren komt in het werk van de klassieke personalistische denkers. Je zal vruchteloos zoeken naar het woord levenskwaliteit in de boeken van Emmanuel Mounier, Jacques Maritain of Max Scheler. Levenskwaliteit is vooral vanuit de econometrie en de empirische psychologie op de agenda gezet, in een poging om maatschappelijke ontwikkeling breder te definiëren dan bruto binnenlands product en om de mate waarin we het leven waarderen in kaart te brengen.

Vandaag is het concept in het bijzonder verbonden met de positieve psychologie, de geesteswetenschap die wil achterhalen wat ons gelukkig maakt, eerder dan wat er aan de hand is wanneer er iets scheelt met iemands geestelijke gezondheid. Via empirisch-wetenschappelijke methoden ontwikkelen positieve psychologen theorieën over wat ons leven blijkbaar betekenis geeft. De personalistische filosofie staat daarentegen in de wijsgerige traditie van de kritische reflectie over de grondslagen van het menselijke bestaan. Niet de subjectieve beleving van zin en/of geluk, maar de vraag naar (de mogelijkheid van) ware fundamenten en structuren voor de betekenis van het menselijk leven staat daar centraal. Het interessante is nu juist dat de hedendaagse positieve psychologie en de personalistische filosofie in hun conclusies heel dicht bij elkaar komen te liggen. Met andere woorden, de personalistische ideeën over mens-zijn drukken zeer goed uit wat we ook in de praktijk als pijlers van een kwalitatief leven ontdekken.

In deze verkenning zal ik eerst de algemene kern van een **personalistische invulling van levenskwaliteit** omschrijven, om daarna enkele belangrijke elementen verder uit te werken.

De kern van de zaak: multidimensionaliteit

De positieve psychologie toont onmiskenbaar aan dat levenskwaliteit **verschillende dimensies** heeft. Mia Leijssen, hoogleraar emeritus aan de KU Leuven en pionier van de positieve psychologie in Vlaanderen, benadrukt vier ‘bestaansdimensies’: Ze spreekt over de fysieke dimensie, de sociale dimensie, de psychische dimensie en de spirituele dimensie. Ze beklemtoont hoezeer deze bevindingen in overeenstemming zijn met de verschillende dimensies die de personalistische filosofen aanduiden in hun persoonsbegrip.¹ Dat persoonsbegrip is een reactie op de veronderstellingen van het individualisme, waar de mens als sterk, zelfbewust en zelfbeschikkend individu voor de norm wordt gehouden. Het is echter evengoed een reactie op de veronderstellingen van het groepsdenken, waar de mens ten dienste staat van de grotere groep (de natie, de geloofsgemeenschap, het ras, de sociale klasse...) waarvan het collectieve belang ‘bovengeschied’ is aan individueel geluk. De kern van het personalistische mensbeeld is dat de mens uniek, relationeel en spiritueel is. We hebben een individuele waardigheid, maar we kunnen ons pas ontplooiën in een leven met en voor anderen en in een engagement voor hoge waarden, dat wil zeggen in een engagement om het ware, het goede en het schone op het spoor te komen en te realiseren.²

Vertaald naar de context van de levenskwaliteit wijst dit vooral op het gevaar van een eenzijdige focus. We dreigen ons te verliezen in het nastreven van bepaalde aspecten van geluk, ten koste van andere aspecten. Het klassieke probleem is een **overdreven focus op materiële welvaart**, maar tegenwoordig zien we hetzelfde probleem bijvoorbeeld ook in een overdreven focus **op fysieke gezondheid**. Dan werken we ons te pletter om daarna, in onze vrije tijd, nog steeds geen tijd te hebben voor onze naasten, want we moeten zo nodig trainen om die marathon te lopen...

Levenskwaliteit vereist dat we ons bewust zijn van de **veelzijdigheid van wat waardevol is** in het leven. De ene dimensie verwaarlozen ten voordele van de andere dimensies, dat wreekt zich altijd op den duur. Als individu geraken we gefrustreerd, belanden we eventueel zelfs in burn-outs en depressies. Als samenleving dragen we daar niet alleen de directe kosten van, het draagt ook bij aan de angst die een maatschappelijke grondtoon geworden is, de angst die veel te maken heeft met het feit dat het geluk dat zo eenvoudig voorgesteld wordt (‘Maak je eigen succes’, ‘Leef gezond’...), toch niet voor het grijpen blijkt.

---

¹ Leijssen, Mia (2017), ‘Personalisme als levenskunst. Ontwikkelen van existentieel welzijn.’ In: Deweer, Dries & Van Hecke, Steven (red.), *De mens centraal. Essays over het personalisme vandaag en morgen*, Kalmthout: Pelckmans Pro, pp. 51-62.

² Deweer, Dries (2017), ‘Personalisme, gisteren, vandaag en morgen.’ In: Deweer, Dries & Van Hecke, Steven (red.), *De mens centraal. Essays over het personalisme vandaag en morgen*, Kalmthout: Pelckmans Pro, pp. 11-25.

Wat de multidimensionale personalistische invulling van levenskwaliteit voor de politiek betekent, is eerst en vooral een oproep tot terughoudendheid. De politiek is er niet om mensen gelukkig te maken. Dat kan ze helemaal niet, maar dat moet ze vooral ook niet willen. Een politieke ambitie om mensen gelukkig te maken zal zich altijd veel te ver moeien in het persoonlijke leven om compatibel te blijven met persoonlijke vrijheid. Wat de politiek wél als doel voor ogen moet hebben, is het **geheel van voorwaarden die elke mens in staat stellen om zich maximaal vrij en verantwoordelijk te ontplooiën met en voor anderen**. Iedereen heeft bijvoorbeeld politieke en sociale rechten en vrijheden nodig, iedereen moet een inkomen kunnen verwerven, iedereen moet over een goede gezondheidszorg beschikken, enzovoort. Dat zijn ‘*all purpose means*’, middelen die iedereen nodig heeft om het eigen leven vorm te geven, welke visie op leven en geluk men er ook op nahoudt.

Tegelijkertijd moeten we verder kijken dan wie over welke middelen beschikt. Uiteindelijk gaat het over wat we daarmee kunnen doen. Sommigen hebben door omstandigheden (handicap, ziekte, armoede, trauma...) meer middelen en meer kansen nodig om dezelfde mogelijkheden in het leven te ervaren.³ Alleen als we daarmee rekening houden, laten we elke mens meetellen als de unieke persoon die hij of zij is.

Een tweede fundamentele implicatie van de multidimensionale invulling van levenskwaliteit is de nood om aandacht te besteden aan de **veelzijdigheid van die voorwaarden**. De maatschappelijke omstandigheden kunnen wel vereisen om duidelijke klemtonen te leggen. “*Jobs, jobs, jobs*” is bijvoorbeeld niet noodzakelijk een foutemantra, maar dan moet het beleid in woorden en in daad de nadruk op werkgelegenheid kunnen kaderen in de ruimere context. Met andere woorden, niet alleen de kwantiteit, maar ook de kwaliteit van de jobs moet vooropstaan, waarbij we die kwaliteit moeten afmeten aan de verschillende aspecten van de bredere levenskwaliteit. Dan moeten we bijvoorbeeld ook vragen stellen als: biedt de job ruimte voor zelfontplooiing? Is de job in evenwicht met een gezinsleven? Zijn er gelijke kansen onafhankelijk van (de uiting van) je levensbeschouwing? Enzovoort.

In dezelfde lijn waarschuwt de personalistische invalshoek voor een **eenzijdige focus op materiële welvaart**. Recent verspreide CD&V op de sociale media de slogan “*Dankzij de tax shift extra netto voor meer levenskwaliteit.*” Met een dergelijke boodschap speelt de partij vooral in de kaart van het neoliberale discours dat suggereert dat een hoger inkomen garant staat voor geluk. Niet alleen in het beleid, maar ook in de communicatie zou de nuance beter tot uiting kunnen komen.

---

³ Dat is de focus van de zogenaamde ‘capabilities approach’ inzake maatschappelijke rechtvaardigheid. De Belgisch-Nederlandse filosofe Ingrid Robeyns is een wereldwijde trekker van die benadering. Zie bv. Robeyns, Ingrid (2017). *Wellbeing, Freedom and Social Justice: The Capability Approach Re-Examined*. Cambridge, England: Open Book Publishers, doi:10.11647/OBP.0130.

Een derde fundamentele implicatie is het **bestrijden van valse dilemma's**. Als levenskwaliteit veelzijdig is, dan is een polariserend beleid per definitie fout. Polarisering verengt onze blik, waardoor we het bredere plaatje uit het oog verliezen. Als we bijvoorbeeld migranten of mensen met een handicap of ouderen alleen in termen van kosten voor de sociale zekerheid bekijken, dan vergeten we hoeveel die mensen op andere vlakken betekenen. Wie de ene groep tegenover de andere zet, vergeet hoeveel die groepen met elkaar verbindt vanuit een ander oogpunt.

Het meest actuele voorbeeld is natuurlijk de tegenstelling tussen de 'klimaatbrossers' en de 'gele hesjes'. Wie graag polariseert ziet daarin een onverzoenbare tegenstelling tussen daadkrachtig optreden tegen de klimaatopwarming en sociale rechtvaardigheid. Voor een personalist is dat niet alleen een valse tegenstelling. Sterker nog, de nadruk op multidimensionaliteit impliceert dat het een nooit zonder het ander kan. De strijd tegen de klimaatopwarming zal sociaal rechtvaardig zijn of ze zal niet zijn en, omgekeerd, de strijd voor sociale rechtvaardigheid zal ook ecologisch verantwoord zijn of ze zal niet zijn. Dat is wat de christendemocratie wezenlijk moet kenmerken. CD&V kan nooit ofte nimmer een 'one issue'-partij zijn, omdat de christendemocraten ideologisch gezien, vanuit het personalistische perspectief, altijd al naar de samenhang kijken.

Individuele levenskwaliteit is een *contradictio in terminis*

Niemand zal ware levenskwaliteit ervaren wanneer zijn of haar geliefden ongelukkig zijn of wanneer de samenleving mensen onderdrukt en uitbuit. **De kwaliteit van je eigen leven hangt samen met dat van je naasten en met de rechtvaardigheid van de samenleving als geheel.** Dat is wat de personalistische filosoof Paul Ricoeur sterk in de verf zet. Hij spreekt over wat ons drijft in het leven als een "*streven naar het goede leven met en voor anderen in rechtvaardige instituties*."⁴ Uiteraard hangt dit samen met het belang van verbondenheid. Ricoeur benadrukt de driedigheids van zijn formule. We zijn ten eerste op zoek naar "*het goede leven*", naar het persoonlijke geluk. Het personalisme is met andere woorden geen kwestie van zelfopoffering. Het ware geluk is echter gedeeld geluk in een dubbele betekenis: we moeten dat geluk kunnen delen en we moeten ook deel zijn van andermans geluk. Dat is wat vervat zit in de tweede term, "*met en voor anderen*". De derde term, "*in rechtvaardige instituties*", drukt uit dat we weliswaar ons leven opbouwen met naasten, maar altijd ook indirect verbonden zijn met alle andere mensen. Geluk deel je met '*significant others*', maar dat betekent niet dat er van de weeromstuit ook zoiets als '*insignificant others*' zou bestaan.⁵

---

⁴ Ricoeur, Paul (1990). *Soi-même comme un autre*. Paris: Seuil.

⁵ Zie ook Deweer, Dries (2014). *Er is een medicijn tegen je zuur*. deredactie.be - Opinie (e-pub). https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2014/08/18/er_is_een_medicijntegenjezuur-driesdeweer-1-2063364/

Onze ruimere maatschappelijke verantwoordelijkheid is daarbij niet alleen een kwestie van abstracte morele plichten, maar is ook empirisch verbonden met levenskwaliteit. Denk bijvoorbeeld aan het sociologisch onderzoek van Wilkinson en Pickett, die aantonen dat grote ongelijkheid in een samenleving ten koste gaat van ieders levenskwaliteit, zowel bovenaan als onderaan de samenleving, in het bijzonder omdat de ongelijkheid psychisch welzijn bedreigt door het aanwakkeren van gevoelens van angst, onzekerheid en wantrouwen.⁶ Individuele levenskwaliteit bestaat dus niet vanuit de personalistische filosofie en dat wordt ook bevestigd door empirisch onderzoek.

De drijvende krachten: hoop en vertrouwen

De voornoemde angst en wantrouwen zijn cruciale doelwitten van personalistisch activisme voor levenskwaliteit. Angst en wantrouwen doet mensen in hun schulp kruipen, terwijl de personalistische visie op levenskwaliteit vooropstelt dat geluk volgt uit engagement. Voor een personalist is vrijheid niet de negatieve vrijheid van het liberalisme: de vrijheid van de absolute zelfbeschikking, vrijheid als een door rechten afgeschermd domein, als het ware, waar je kan doen wat je maar wil, zonder dat een ander jou belemmert, zolang je zelf ook een ander geen schade toebrengt. Voor een personalist is vrijheid positieve vrijheid: **de vrijheid om je eigen roeping in het leven te ontdekken en te realiseren door en voor de gemeenschap.**⁷ Vrijheid is met andere woorden een kwestie van verantwoordelijkheid opnemen. De waarden en idealen waarvoor we ons engageren zijn echter nooit gegeven. Dat engagement is dus niet vanzelfsprekend. We botsen steeds op moeilijkheden en conflicten. Wie we zijn en wat we doen, is nooit perfect. De personalist Paul-Ludwig Landsberg benadrukte in dat verband dat het leven noodzakelijk tragisch is.⁸ Een belangrijk bewustzijn, ook in de politiek. We maken fouten en we kunnen nooit voor alles en iedereen tegelijk goed doen. Toch is dat laatste in feite de betrachting die het personalisme van ons vraagt. In die omstandigheden is het niet onlogisch om aan de kant te blijven staan. Wat ons in beweging brengt, wat ons de sprong van het engagement doet wagen, dat is de hoop dat het goede uiteindelijk overwint en het vertrouwen dat we elkaars bondgenoten zijn in het streven naar een beter leven en een betere samenleving, stap voor stap.

Recent vinden we het belang van hoop en vertrouwen terug in het werk van Dirk De Wachter, de bekende psychiater van de KU Leuven. De Wachter haalt ook voor een

---

⁶ Wilkinson, Richard & Pickett, Kate (2009). *The Spirit Level. Why Equality is Better for Everyone*. London: Penguin Books.

⁷ Deweer, Dries (2017), 'Personalisme, gisteren, vandaag en morgen.' In: Deweer, Dries & Van Hecke, Steven (red.), *De mens centraal. Essays over het personalisme vandaag en morgen*, Kalmthout: Pelckmans Pro, pp. 11-25.

⁸ Landsberg, Paul-Ludwig (1952). *Problèmes du personalisme*. Paris, Seuil.

groot stuk zijn inspiratie bij de personalistische filosofie om te benadrukken dat we geen perfectie moeten verwachten, maar dat we moeten leren met vertrouwen in het leven staan, ons moeten durven engageren en ons durven hechten aan elkaar, ondanks de tragedie, ondanks de imperfectie die daar altijd aan vasthangt.⁹ Ook de filosoof Ignaas Devisch sluit op een eigenzinnige manier aan bij die boodschap. Een paar jaar geleden schreef hij een opvallend boek met de titel *'Rusteloosheid. Pleidooi voor een mateloos leven'*.¹⁰ In dat boek benadrukt hij hoezeer levenskwaliteit te maken heeft met gedrevenheid en engagement, eerder dan met het zoeken naar rust en harmonie. Dat is ook deel van de personalistische benadering van levenskwaliteit: de durf om je te engageren op basis van hoop en vertrouwen. Hoop en vertrouwen moet een christendemocratische partij dus ook uitstralen.

Zorgen voor een thuis

Levenskwaliteit heeft veel te maken met **een kwalitatieve thuis**. We kennen maar al te goed het gevoel van thuiskomen na een vervelende werkdag of een lange reis. Wat een huis tot een thuis maakt is eerst en vooral de mensen die er wonen, maar daarnaast zijn er ook randvoorwaarden die vervuld moeten zijn. De opdracht van de politiek is in het bijzonder om de samenleving als geheel een thuis te laten zijn voor zij die er wonen. Het zijn dan met name die randvoorwaarden waarop we ons moeten richten.

Een kwalitatieve thuis is om te beginnen **een gezonde thuis**. Zorg voor een gezond leefmilieu is in die zin een primaire bekommernis voor wie levenskwaliteit wil realiseren. Die verantwoordelijkheid moeten we ernstig nemen. Daarom is een personalistische visie op levenskwaliteit ook een lastige opdracht. Het impliceert ontegensprekelijk dat we verworven luxegewoonten, zoals de vanzelfsprekendheid van kortere afstandsvluchten of van de auto in de stad, moeten durven opgeven voor zover die incompatibel zijn met het respecteren van ons leefmilieu.

Vanuit personalistisch oogpunt moet dit ook in het teken staan van **rentmeesterschap**. We zijn niet alleen bezig voor onszelf, voor onze eigen omgeving of voor de eigen generatie. Paus Franciscus drukt als geen ander uit dat onze planeet een gemeenschappelijke thuis is, voor de hele mensheid vandaag én in de toekomst: *"Als we eenmaal beginnen kijken naar de wereld die we nalaten aan volgende generaties, zien we alles anders. We beseffen dat de wereld een gave is die we zomaar ontvingen en die we*

---

⁹ De Wachter, Dirk (2012). *Borderline Times. Het einde van de normaliteit*. Tielt: Lannoo.

¹⁰ Devisch, Ignaas (2016). *Rusteloosheid. Pleidooi voor een mateloos leven*. Amsterdam: De Bezige Bij.

moeten delen met anderen. Dan kun je niet meer kijken met een puur utilitaire blik, waarin efficiëntie en productiviteit afgestemd zijn op ons eigen profijt.”¹¹

Een kwalitatieve thuis is ten tweede ook **een bron van zekerheid**. Het is een plaats waar je **bescherming en geborgenheid** vindt in alle omstandigheden, ook als het leven tegenzit. Levenskwaliteit staat daarom in direct verband met sociale zekerheid. Iedereen moet in alle omstandigheden kunnen rekenen op een bestaansminimum. Wie door onfortuinlijke omstandigheden zoals ziekte of handicap niet zelf kan instaan voor een hogere levensstandaard moet daarin bijgestaan worden. Wie een bepaalde levensstandaard heeft opgebouwd moet verzekerd zijn om die in grote mate te kunnen behouden, ook als het lot zich keert. Deze elementen staan in volgorde van prioriteit: universele bestaanszekerheid, gelijke kansen en levensstandaardgarantie. In de denkoefening over de toekomst van de sociale zekerheid mag de laatste doelstelling de eerste twee doelstellingen niet in de schaduw stellen.

Een kwalitatieve thuis is ten slotte ook een herkenbare thuis, een plaats waar we ons thuis mogen voelen, in verbondenheid met de mensen met wie we die thuis delen. Levenskwaliteit heeft daarom ook te maken met (het delen van een) identiteit. Het personalistische perspectief benadrukt echter de openheid van die identiteit. Het gaat niet om een of andere beklemmende *heimat*-gedachte, maar om een veellagige verbondenheid in de vele gemeenschappen waarvan we in ons leven deel uitmaken. De samenleving is geen eencellige entiteit waarin iedereen identiek is, maar evenmin een smeltkroes waarin alle verschil afvlakt tot een grijze brij. Het gaat eerder om wat de Amerikaanse communitarist Amitai Etzioni uitdrukt aan de hand van de metafoor van het mozaïek: Er zijn allerlei steentjes (gemeenschappen) met hun eigen kleur, maar ze hangen in hetzelfde kader, bijeengehouden door een sterke lijm.¹² Die lijm is eerst en vooral een gemeenschappelijke taal die de dialoog mogelijk maakt. Daarnaast gaat het ook om de fundamentele waarden van de democratische rechtsstaat, waaronder respect voor gelijke rechten, maar ook een meer diepgaand maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef, het besef dat de samenleving alleen voor ons een thuis kan zijn als het ook voor de ander een thuis kan zijn.

[Dries Deweer is assistent-professor aan de Tilburg University en publiceert veelvuldig over o.m. personalisme.]

Contact: D.S.M.Deweer@tilburguniversity.edu

---

¹¹ Paus Franciscus (2015), *Laudato Si* (encycliek), Vaticaanstad, p. 159.

¹² Etzioni, Amitai (2005). *De nieuwe gulden regel*. Utrecht: Ten Have.

Respons: Wouter Beke

De revolutie van de redelijkheid

Daar alleen kan liefde wonen / Daar alleen is 't leven goed / Waar men stil en ongedwongen / Alles voor elkander doet.

Deze woorden klinken u allicht bekend in de oren. Ze sierden menig ouderlijk of grootouderlijk huis in de vorm van een spreuktegeltje aan de muur. De tekst wordt toegeschreven aan Hiëronymus van Alphen, een Nederlandse dichter uit de achttiende eeuw. En als u het mij vraagt, is het een eenvoudige maar tijdloze definitie van levenskwaliteit voor een personalist.

Wie anders dan CD&V?

Levenskwaliteit: het is een begrip van alle tijden en strekkingen. Het is een gegeven dat elke mens belangrijk vindt. Maar paradoxaal genoeg dreigen we het in tijden als deze steeds opnieuw uit het oog te verliezen. In een samenleving die verhardt, die individualiseert, die zich blindstaart op economische groei zonder de menselijke kant te bewaken, lijkt levenskwaliteit steevast het onderspit te moeten delven. Tijd om het begrip opnieuw de focus van het beleid te maken, zo vonden wij. Dat uitgerekend de christendemocraten dat doen is, vanuit onze overtuiging en ons mensbeeld gezien, eigenlijk de logica zelve. De bijdrage van Dries Deweer beschrijft op een onderbouwde manier de hechte band tussen personalisme, levenskwaliteit en de christendemocratie.

Deweer toont in zijn bijdrage aan hoe **levenskwaliteit en personalisme hand in hand** gaan, hoewel de personalistische auteurs uit het verleden het begrip eigenlijk niet op die manier definieerden. “*De personalistische ideeën over mens-zijn drukken zeer goed uit wat we ook in de praktijk als pijlers van een kwalitatief leven ontdekken*”, aldus Deweer. Als christendemocraten willen wij deze pijlers opnieuw bekrachtigen. Dat ziet ook Deweer als een belangrijke opdracht voor beleidsmakers. Ook al is de politiek er niet om mensen gelukkig te maken, ze moet zich er wel toe engageren “*de voorwaarden [te scheppen] die elke mens in staat stellen om zich maximaal vrij en verantwoordelijk te ontplooiën met en voor anderen*”.

Vanuit een personalistisch oogpunt zijn er verschillende aspecten die we onder de noemer levenskwaliteit kunnen vatten. In zijn bijdrage laat Deweer zijn licht schijnen

op wat volgens hem de belangrijkste zaken zijn. Denk aan werk mét ruimte voor zelfontplooiing en tijd voor het gezin. Rentmeesterschap én sociale rechtvaardigheid. Een gezonde, herkenbare en kwalitatieve thuis, *“een plaats waar je bescherming en geborgenheid vindt in alle omstandigheden, ook als het leven tegenzit.”* Je zou het kunnen samenvatten als een **‘goed, gerust en gezond leven’ voor elke Vlaming**. Voor ons niet de staat, niet de markt, maar gesubsidieerde vrijheid in het onderwijs en de gezondheidszorg. Terecht merkt Deweer op dat levenskwaliteit *“vereist dat we ons bewust zijn van de veelzijdigheid van wat waardevol is in het leven”*.

De politiek moet **beschermen zonder af te schermen**. De paus zei in zijn Ted Talk *‘The Future You’*: *“Om allerlei redenen lijken velen vandaag niet te geloven dat een gelukkige toekomst mogelijk is. Die angsten moeten au sérieux genomen worden. Maar ze zijn niet onoverkomelijk. We kunnen ze overwinnen als we ons niet in onszelf opsluiten.”* Zorgen voor levenskwaliteit en geborgenheid, dat is beschermen zonder af te schermen.

De mens beschermen in zijn sociale zekerheid, want die zekerheid is hem dierbaar. En ze zal hem nog dierbaarder worden in een onzekere wereld die constant in verandering is. De mens beschermen in zijn veiligheid. Dat betekent dat we onze veiligheidsarchitectuur moderniseren en toch onze vrijheden bewaren. Vrijhandel en vrij verkeer toelaten én sociale dumping tegengaan. De mens beschermen in zijn vrij verkeer binnen Europa, maar tegelijk ook zijn geborgenheid verzekeren. Onze binnengrenzen openhouden door onze buitengrenzen te bewaken. De mens beschermen in de wereld zoals die in de realiteit op ons afkomt. Niet de wereld van Fukuyama die grenzeloos open is en alleen maar kosmopolitische wereldburgers kent, maar ook niet de wereld van de navelstarende populistten die zich willen terugplooiën op zichzelf.

De revolutie van de redelijkheid

Onze personalistische houding uit zich niet alleen in de inhoud van ons programma. Het toont zich ook in onze **stijl van aan politiek doen**. Overal ter wereld zien we hoe het populisme in opmars is. Ook dat is een gevolg van de politiek van het verleden. Zowel rechts als links zien de samenleving als niet meer dan een optelsom van individuen. Daarmee negeren ze een heel duidelijke realiteit, namelijk dat mensen zich verbonden voelen met elkaar. Mensen delen een concrete geschiedenis, een taal, een geloof of een zingeving. En vermits die achtergronden, talen, culturen heel verschillend kunnen zijn, kan dat ook botsen. Mensen leven in een concrete relatie met en tot de ander. Het ontkennen van deze realiteit zorgt ervoor dat populistten voet aan de grond krijgen. Vele mensen voelen zich immers in de steek gelaten, niet herkend. Het maakt de weg vrij voor links en rechts populisme dat inspeelt op een gebrekkig gevoel van herkenbaarheid en slechts illusies van oplossingen creëert. Tegen die extremen langs links en langs rechts

zetten wij de ‘Revolutie van de Redelijkheid’. De **‘Revolutie van de Redelijkheid’**: het klinkt misschien als een tegenstrijdigheid. Redelijke mensen organiseren doorgaans geen revolutie. Maar als de wereld rondom hen haar redelijkheid verliest, dan moeten zij zich laten horen. Het is, niet voor niks, de titel van mijn nieuwste boek, dat dit jaar verscheen.

Redelijke mensen moeten een tegenwicht vormen tegen diegenen van links en van rechts die onze samenleving proberen te ontwrichten en te blokkeren. Zij zijn de echte bedreiging van onze manier van leven. Ze geven de mensen geen echte oplossingen. Wat ze géven zijn zeepbellen en luchtkastelen. Wat ze némen zijn zekerheid en bescherming.

Want laat ons eerlijk zijn. Hoeveel Trump-stemmers uit de ‘*Rust Belt*’ zijn er intussen op vooruitgegaan? Hoeveel ‘*Leave*’-stemmers hebben sinds de Brexit hun koopkracht of pensioen zien stijgen? Links wil zich terugplooiën op zichzelf als het over handelsverdragen gaat – denk aan de discussie over het CETA-vrijhandelsverdrag met Canada. Rechts wil zich terugplooiën op zichzelf als het over migratieverdragen gaat. Maar ook dit is feitenkennis: als wereldwijd op 25 jaar de honger met 40 procent is afgenomen, de helft minder kinderen sterven en de extreme armoede met drie kwart gedaald is, dan is dat niet door ons terug te plooiën op onszelf, maar door internationale samenwerking. Je doet een probleem niet verdwijnen door je ogen te bedekken, maar door er samen een oplossing voor te zoeken.

In De Standaard schreef opiniemaker Ruud Goossens dat er een **“oorlog” gevoerd wordt tegen het midden**. Het midden is inderdaad geen vanzelfsprekendheid meer. Het Rijnlandmodel is geen zekerheid. De Derde Weg, die laveert tussen de extremen, is de enige weg die in de loop van onze geschiedenis kon zorgen voor levenskwaliteit en geborgenheid. De keuze om voor economische groei te gaan, maar de opbrengsten ervan sociaal te herverdelen. De keuze om tussen de markt en de staat een krachtig middenveld te laten groeien dat zorgt voor sterk onderwijs en toegankelijke gezondheidszorg. De keuze om de Europese buitengrenzen te beschermen om de Europese binnengrenzen te kunnen openhouden.

In november 2017 schreef Caroline de Gruyter in De Standaard dat het politieke midden in Europa helemaal niet van extremisten hoeft te verliezen, zolang het zijn eigen koers aanhoudt en resoluut zijn eigen principes blijft verdedigen. *“De nazi’s grepen de macht omdat er bijna geen politicus was die zich over het midden ontfermde”*, zo schrijft ze. **Het midden is inderdaad geen verworvenheid**. Dit leek het even na de val van de

Berlijnse Muur, toen liberalen en socialisten elkaar vonden in de Derde Weg. Dit is het vandaag niet meer. Meer nog. Lokroepen van links en van rechts zijn een gevaar voor het welzijn en de levenskwaliteit van mensen. Ze brengen economische recepten naar voren die de welvaart van grote groepen mensen ondergraven en geven antwoorden op maatschappelijke vraagstukken die het samenleven ondermijnen. Het midden moet dus elke dag opnieuw bevochten worden. Niet als een compromis tussen links en rechts, maar als een politiek project dat eigen antwoorden geeft die deze van links en van rechts overklassen.

Ik sluit mijn boek af met twee citaten die me na aan het hart liggen. In 2016 verscheen de autobiografie van Bruce Springsteen, *'Born to Run'*. Hierin schrijft The Boss: *"Mijn rol in dit leven is om te bewijzen dat het nooit definitief verworven, nooit evidente 'wij' toch echt bestaat."* Perfectie is niet van deze wereld. Om de woorden van een muzikale rockster aan te vullen met de rockster van het personalisme, Jacques Maritain: *"Nooit is het definitieve evenwicht bereikt, men is steeds onderweg."* **Het Midden, het Wij, is inderdaad niet (langer) evident en definitief verworven. Maar het is wel een noodzaak voor het goede leven. En daarom een fantastische ambitie om voor te vechten. Vecht u mee?**

[Wouter Beke is algemeen voorzitter van CD&V, burgemeester van Leopoldsburg en was lijsttrekker voor de Kamer van volksvertegenwoordigers in Limburg bij de verkiezingen van mei 2019.]

Contact: info@wouterbeke.be | Twitter: [@wbeke](https://twitter.com/wbeke)

Ilse Janssens

Meer welbevinden op het werk, hogere levenskwaliteit? Een praktijkgetuigenis

Langer werken zet werkbaar werk en welbevinden hoog op de agenda. Dit geldt voor alle sectoren maar omwille van de hoge werkdruk en zware emotionele belasting is dit a fortiori het geval voor jobs in de gezondheidszorg.

Werken in zorg en welzijn is uitdagend maar veeleisend. Medewerkers geven tijdens hun loopbaan veel van zichzelf. In dit artikel zoomen we in op enkele initiatieven die Emmaüs neemt om het welbevinden van haar medewerkers te verhogen.

Langer graag en goed aan de slag in zorg en welzijn

Emmaüs gaat voor een duurzaam loopbaanbeleid, niet enkel voor 50+'ers, maar in alle fasen van de loopbaan. Daarom zoeken we actief oplossingen voor de balans werk-privé en voor gewijzigde fysieke en psychische mogelijkheden van de medewerkers en dit in evenwicht met de continuïteit en kwaliteit van zorg. We hebben oog voor de loopbaanverwachtingen van de medewerker en willen iedereen in de mate van het mogelijke inzetten op haar of zijn specifieke meerwaarde tijdens de verschillende fasen van de loopbaan.

We zijn ervan overtuigd dat goede zorg voor medewerkers leidt tot goede zorg. Emmaüs investeert in de fysieke en mentale gezondheid van de medewerkers en ondersteunt initiatieven die een gezonde levensstijl en mentale veerkracht bij medewerkers bevorderen. In het psychosociaal welzijnsbeleid gaat er aandacht naar zelfzorg, zorg op het niveau van teams en beleid op het niveau van de organisatie.

Werkbaar werk in de praktijk

In dialoog met sociale partners

Het zorgnetwerk Emmaüs kent een grote verscheidenheid aan organisaties: van groot ziekenhuis tot kleine kinderkribbe. Een visietekst ‘*Werkbaar werk bij Emmaüs*’ schept een gemeenschappelijk kader voor lokale initiatieven. Deze visie kwam tot stand in dialoog tussen directies, HR en werknemersvertegenwoordigers. De co-creatie met de sociale partners is een belangrijke meerwaarde.

In de visietekst werkbaar werk bij Emmaüs komen vijf domeinen aan bod: balans werk-privé (uurroosterplanning en jobtime), competentie-ontwikkeling en vormingsbeleid, loopbaanbeleid, re-integratie op de werkvloer na langdurige afwezigheid en ondersteuning van de leidinggevenden.

Van visietekst naar de praktijk

De visietekst reikt krachtlijnen en criteria aan, waar de medewerkers, sociale partners, HR, directies mee aan de slag kunnen als toetssteen voor het concrete beleid in hun organisatie.

- **Maatwerk in dialoog:** van ‘wij-zij-denken’ naar gedragen oplossingen die rekening houden met verwachtingen en mogelijkheden van individu, team, organisatie en dit met een kwaliteitsvolle dienstverlening als gemeenschappelijk uitgangspunt. ‘*One-size-fits-all*’, verworven rechten en precedentes kunnen flexibele oplossingen in de weg staan;
- Verruiming van competentie-management naar **talentontwikkeling**. Dit geeft een positieve bril om naar elkaar te kijken en verschillen als verrijkend te zien;
- **Levenslang leren voor elke functiegroep** en niet enkel voor ‘*high potentials*’ in het begin van hun loopbaan;
- **Co-verantwoordelijkheid:** zowel medewerker, leidinggevende als beleid geven werkbaar werk en loopbaanbeleid mee vorm;
- Aandacht voor **veerkracht binnen het team**.

Voorbeeld balans werk-privé: de uurroosterplanning

Een goede voorspelbaarheid van de werktijd heeft een positieve invloed op de combinatie tussen werk en privé-leven. De opmaak van uurroosters verschilt naargelang de voorziening en de functiegroep. De ene functie laat meer soepelheid toe dan de andere, bv. omwille van een verplichte permanentieregeling of niet. Waar mogelijk zijn glijtijden interessant om werk en privé beter op elkaar af te stemmen.

Afspraken worden best in dialoog gemaakt. Belangrijk is de draagkracht van het team en de organisatie mee te nemen in de dialoog. In alle situaties primeert de dienstverlening aan de cliënten/patiënten/bewoners. Binnen deze contouren wordt gestreefd naar oplossingen die zo goed als mogelijk rekening houden met de behoeften van de persoon, het team, de organisatie en de dienstverlening.

Emmaüs heeft ook een bijzondere aandacht voor het welbevinden van verantwoordelijken en staffuncties en neemt initiatieven om ook voor deze doelgroep de grenzen tussen werk en privé te helpen bewaken. Emmaüs houdt de vinger aan de pols om wijzigende verwachtingen bij deze doelgroep tijdig te capteren om onze positie als aantrekkelijke werkgever te vrijwaren (bv. telewerk), waarbij arbeidstijdbewaking een element is.

Dezelfde regeling voor iedereen, precedenten (wat je aan de ene geeft, creëert automatisch een recht voor de andere) en verworven rechten (eens gegeven, altijd gegeven) kunnen een flexibele oplossing in dialoog met het team belemmeren. Ook de houding van de leidinggevende op de werkvloer kan bepalend zijn. Een cultuur van vertrouwen en het uitwisselen van goede praktijken m.b.t. uurroosterplanning kan hen ondersteunen bij de dialoog hierover met hun team. Afspraken worden best helder gemaakt zodat ze overeind blijven wanneer de leidinggevende verandert.

Reacties op de visietekst werkbaar werk

“Op de werkvloer leeft de vraag ‘wat wordt er aan werkbaar werk gedaan in mijn organisatie?’ Deze visietekst laat zien dat dit onderwerp geen lege doos is en gedragen wordt door de top van Emmaüs. De tekst kan elke medewerker taal geven om het gesprek hierover aan te gaan met zijn of haar verantwoordelijke.”

Monique – verpleegkundige en lid van de werknemersvertegenwoordiging in ondernemingsraad

“Om goed te zorgen voor medewerkers, moet er aandacht zijn voor drie niveaus: zelfzorg, zorgen voor elkaar (tussen collega’s) en zorg op beleidsvlak. Pas als ieder zijn verantwoordelijkheid neemt, gaan we er komen. Ik huiver van een te paternalistische visie die verantwoordelijkheid voor werkbaar werk enkel bij het beleid legt.”

Roeland – HR-directeur

Verhoog veerkracht, voorkom burn-out

Zelfzorg, zorg voor elkaar, zorg als beleid

Bij Emmaüs organiseren we om de twee jaar een symposium ‘Verhoog Veerkracht, Voorkom Burn-out’. Deelnemers zijn eerstelijnsverantwoordelijken, middenkader en stafmedewerkers, artsen, directies en bestuurders. Ook vertrouwenspersonen, HR-collega’s en werknemersvertegenwoordigers van het Centraal Sociaal Overleg zijn welkom.

Want burn-out en veerkracht belangt iedereen binnen de organisatie aan. Geen gepingpong over *“het is de schuld van de jachtige maatschappij, de drukke werkcontext met veeleisende werkgevers, ambetante collega’s of de medewerker die in zijn privéleven te veel wil en geen keuzes kan maken”*, zoals het thema in de media dikwijls gekleurd wordt. Zoals zo dikwijls ligt de waarheid (of de kerk) ook hier in het midden.

Het symposium biedt een forum aan topsprekers en een ruime waaier aan workshops: een evenwichtig menu met aandacht voor zelfzorg, zorg voor het team en zorg voor het beleid. De drie gaan hand in hand. Met de inspiratie opgedaan tijdens het symposium kunnen alle deelnemers verder aan de slag: als leidinggevende, als beleidsverantwoordelijke, als professional, als individu, als partner/vader/moeder.

Voorbeeld symposium

Tijdens de doe-sessies ‘zelfzorg’ kunnen deelnemers kennis maken met slaaphygiëne, *mindfulness*, hartcoherentie, tai-chi. In de workshops ‘Zorg voor het team’ gaat er veel aandacht naar het bevorderen van veerkracht van teams en leer je meer over hoe je als team zorg draagt voor elkaar. Op het niveau ‘beleid’ gaat het over talentontwikkeling, digitale detox en onderzoek naar burn-out in de zorg.

Re-integratie op het werk

Het re-integratiebeleid na langdurige afwezigheid kadert in het algemeen welzijns- en verzuimbeleid van de voorzieningen van Emmaüs. Een oplossing op maat die rekening houdt met zorg voor het individu, draagkracht van het team en specificiteit van de context biedt het meeste kans op een duurzame re-integratie. Betrokkenheid van alle partijen is essentieel: een geforceerd traject heeft weinig zin.

Levenslang leren en talentontwikkeling

In het kader van langere loopbanen en werkbaar werk, is de kans reëel dat de medewerker gedurende zijn of haar loopbaan verschillende functies uitoefent of dat de inhoud van de functie substantieel evolueert. Ontwikkeling en vorming zijn belangrijk voor alle medewerkers van Emmaüs in alle fasen van de loopbaan, niet enkel tijdens de inwerkperiode of voor de ‘*high potentials*’.

In de voorzieningen van Emmaüs zijn er heel wat interessante vormingstrajecten. In het kader van de Emmaüs Academie worden goede voorbeelden gedeeld en/of opengesteld voor deelnemers uit andere voorzieningen.

Voorbeeld levenslang leren

Binnen Emmaüs ouderenzorg kregen de woningassistenten de kans om een certificaat logistiek medewerker te behalen i.s.m. het Centrum voor Volwassenenonderwijs. Gaby, 60 jaar, woningassistente in een woonzorghuis en vakbondsafgevaardigde, was zó fier met haar eerste echte diploma.

Talentontwikkeling

Daarnaast zetten we ook meer en meer in op talentontwikkeling. Het is evident dat medewerkers een bepaald competentieniveau moeten hebben om kwaliteitsvolle zorg te kunnen bieden. Daarnaast is de ene beter in het voeren van gesprekken over het levenseinde, de andere in het behandelen van complexe wondzorg en een derde in het omgaan met bewoners met dementie. Het (h)erkennen van talenten van medewerkers biedt een triple winst: waardering voor de medewerker, betere ondersteuning van de teamleden, meer kwaliteitsvolle zorg voor patiënten en cliënten.

Vertrouwen

Emmaüs gaat uit van vertrouwen in de professionals op de werkvloer. We geloven in de zelfdeterminatie theorie als basis voor motivatie. Deze rust op drie pijlers: autonomie (focus op vertrouwen eerder dan op controle), verbondenheid (ondersteuning door collega’s en fit met doel organisatie) en competenties ((h)erkennen, inzetten en waarderen van sterktes). Op organisatieniveau lopen er projecten die het zelfsturend vermogen van teams faciliteren.

Macht en onmacht in zorg – morele stress

Anderzijds zijn we niet blind voor de regeldruk en de juridisering in de zorgsector. Meer en meer gaat het over aansprakelijkheid in de zorg. Hulpverleners hebben vaak wel een idee van wat goede zorg zou kunnen zijn, maar zijn ook onzeker en vragen zich af of die keuze wel strookt met procedures en richtlijnen. In aanloop naar het medisch-ethisch colloquium van Emmaüs in 2018 zei prof. Ignaas Devisch hierover het volgende: *“De juridisering van de menselijke verhoudingen slaat toe en niet alleen in de zorg. Dat leidt ertoe dat mensen alleen nog durven terugvallen op protocollen, waardoor je een soort van standaardverhouding krijgt tussen mensen en alle creativiteit wordt platgewalst. Het risico is bovendien dat zorgverleners geen risico’s meer durven nemen, ook niet wanneer hun enige bedoeling ten goede komt van de patiënt, uit schrik van bijvoorbeeld een aanklacht. Als er één kwalijke evolutie is in de zorg, dan is het deze wel, omdat je op die manier wantrouwen gaat organiseren tussen mensen”* (in ‘Eclips’, personeelsmagazine Emmaüs, maart 2018).

Daarnaast kunnen medewerkers in de zorg ook morele stress ervaren. Prof. dr. Yvonne Denier definieert dit verschijnsel als volgt: *“Morele stress is een fenomeen waarbij hulpverleners of betrokkenen een wrang gevoel ervaren. Ze voelen zich niet goed in die zorg, hebben de indruk dat er iets niet klopt en dat de zorg die ze kunnen aanbieden niet meer overeenstemt met hun eigen waarden. Ze willen goed doen, maar dat lukt om een of andere reden niet meer. Daardoor zijn ze niet meer in staat om hun zorgengagement te realiseren en het leven van de bewoner, de patiënt, de cliënt of zijn of haar familie met goede zorg te ondersteunen. Er zijn dus belemmerende factoren die een goede, bezielde, waardegedreven zorg in de weg staan. Dat kan gaan om persoonlijke factoren. Hulpverleners kunnen privé veel aan hun hoofd hebben omdat er bijvoorbeeld een zwaar zorgbehoevende persoon in hun omgeving is, of omdat ze zelf door een moeilijke periode gaan. Anderen zijn dan weer perfectionistisch ingesteld en leggen voor zichzelf de lat van wat ethisch goede zorg is erg hoog. Maar het kunnen ook omgevingsfactoren of institutionele beperkingen zijn. Soms zijn bepaalde ethische kwesties niet bespreekbaar in het zorgteam, of is er geen klimaat dat ethische reflectie faciliteert. Daarnaast is er de maatschappelijke druk om efficiënter en sneller te werken. Ook dat kan tot morele stress leiden, omdat de zorgrealiteit vaak anders is”* (in ‘Zorgwijzermagazine’ Zorgnet-Icuro, 5 februari 2019).

Emmaüs ondersteunt het beleid en de medewerkers bij vragen en dilemma’s over aansprakelijkheid in zorg en morele stress. Zo kunnen zij een beroep doen op adviezen van en ondersteuning door een coördinator-bedrijfsjurist en een coördinator gezondheidsethiek. Een cultuur van openheid waarin twijfels oprecht en respectvol besproken kunnen worden, is essentieel. Medewerkers moeten in hun team, bij hun leidinggevende, bij andere professionals de veiligheid ervaren om zich kwetsbaar op te stellen.

Loopbaanbeleid

Spreek erover: de beste afspraken maak je in dialoog

Loopbaanbeleid start bij een cultuur van continue en heldere feedback over verwachtingen en resultaten. Zo heeft de medewerker zicht op zijn/haar functioneren en kan hij/zij stil staan bij eventuele signalen zonder dat er al gevolgen voor de loopbaan aan verbonden zijn.

Afspraken over loopbaanvragen komen bij voorkeur tot stand in dialoog tussen de betrokken partijen. Het is de verantwoordelijkheid van zowel de leidinggevende als de medewerker om tijdig verwachtingen m.b.t. loopbaan op tafel te leggen. Dan kan men samen op zoek naar proactieve oplossingen in plaats van later voor voldongen feiten komen te staan.

De leidinggevende maakt hier tijd voor vrij. Dit kan zowel tijdens een vooral afgesproken formeel gesprek (functioneringsgesprek, ontwikkelingsgesprek...) als ad hoc op vraag van de medewerker of leidinggevende. Bij minder mondige medewerkers neemt de leidinggevende het voortouw om te polsen naar welbevinden in huidige functie, verwachtingen naar ondersteuning, invloed van de werkomstandigheden, toekomstige werkinvulling... Het is niet de bedoeling om deze bevraging en verslaggeving overdreven teformaliseren. Een zware administratie riskeert een negatieve impact te hebben op de open bespreking.

In een klimaat van wederzijds respect en vertrouwen bespreken medewerker en leidinggevende de vragen m.b.t. loopbaan. In een aantal situaties heeft de leidinggevende en/of de medewerker zelf de sleutel in handen tot een oplossing, in andere situaties roept men bij voorkeur de hulp van derden in.

Aan de slag

Met een aantal loopbaangerelateerde vragen kan de leidinggevende zelf aan de slag. Best houdt hij/zij de driehoek 'patiënt/cliënt-organisatie/team-medewerker' voor ogen. De dienstverlening aan patiënten/cliënten staat centraal.

Sommige afspraken gelden voor heel de organisatie en worden beslist op directieniveau. Voor andere gelden cao's of wettelijke regelingen. Daarnaast is het team een interessante eenheid om vragen m.b.t. balans werk-privé of taakvariatie te bespreken.

Standaardoplossingen werken meestal niet, maar maatwerk is niet altijd haalbaar. Ook hier geldt: afspraken in dialoog zijn sterker en meer gedragen.

Over naar derden

Er zijn omstandigheden waarin een loopbaangesprek tussen leidinggevende en medewerker niet evident is. Dan is het aangeraden dat de medewerker terecht kan bij een andere persoon in de organisatie: een HR-medewerker, een directielid, een interne coach...

De medewerker kan ook verkiezen om fundamentele loopbaanvragen (zit ik nog wel op de juiste stoel, wil ik evolueren naar een leidinggevende of expertfunctie...?) met een loopbaancoach buiten de eigen organisatie te bespreken, bv. via het systeem van loopbaancheques van de Vlaamse Overheid. In specifieke situaties verdient een externe coach buiten het systeem van loopbaancheques de voorkeur.

Conclusie: Meer levenskwaliteit door zin in zorg?

Als levenskwaliteit een fysieke, sociale, psychische en spirituele dimensie heeft, hoopt Emmaüs als verantwoordelijke en betrokken werkgever op al deze domeinen een steentje bij te dragen tot het welbevinden van haar medewerkers.

Niet voor niets tekent Emmaüs voor 'Zin in zorg' waarbij zin zowel voor zingeving, zinvolheid als goesting staat. Wij stimuleren een cultuur waarbij iedereen zijn verantwoordelijkheid opneemt binnen zijn of haar mogelijkheden: de medewerkers, de teamleden, de leidinggevendenden, het beleid. Want 'alleen ga je sneller, maar samen ga je verder'.

[Ilse Janssens is coördinator HR van Emmaüs. Emmaüs is een zorgnetwerk in de provincie Antwerpen actief in vijf sectoren: algemene ziekenhuizen, geestelijke gezondheidszorg, ouderenzorg, ondersteuning van personen met een beperking en kinderopvang/gezinsondersteuning/jeugdhulp. Emmaüs heeft 23 voorzieningen en bijna 7.000 medewerkers.]

Contact: ilse.janssens@emmaus.be | Twitter: @ilseja1

Meer zuurstof in ons werk

Werkbaar werk, levenslang leren, duurzame loopbanen... Het zijn termen waar politici vaak de mond vol van hebben, maar waarbij het niet altijd duidelijk is wat daar nu onder verstaan moet worden. Van beleidsmakers en werkgevers mag men echter wel verwachten dat ze deze principes op een haalbare manier vertalen naar de situatie op de werkvloer.

Werkbaar werk is een opdracht van werkgevers en werknemers waarin het **overleg** tussen beide actoren een cruciale rol speelt. Zonder wederzijds begrip blijft werkbaar werk op de werkvloer dode letter. CD&V gelooft steevast in de meerwaarde van het sociaal overleg. Deze meerwaarde blijkt ook uit de manier waarop Emmaüs haar visie op werkbaar werk uittekende: de visietekst kwam tot stand in dialoog met directies, HR en werknemersvertegenwoordigers.

Deze getuigenis toont dan ook aan hoe werkgevers in de zorgsector, bij uitstek een sector met een hoge werkdruk en zware emotionele belasting, weldegelijk kunnen inzetten op werkbaar werk en het welbevinden van hun medewerkers. Het is een voorbeeld voor andere sectoren die de eerste stap nog niet durfden zetten.

Met de **wet Werkbaar en Wendbaar Werk** van minister Kris Peeters werd het arbeidsrecht aangepast om het hoofd te kunnen bieden aan de uitdagingen van de toekomst. Verbeteringen van de arbeidsomstandigheden met een goede balans tussen werk en gezinsleven en mogelijkheden tot opleiding gedurende de hele loopbaan moeten langer werken mogelijk maken.

Emmaüs streeft een duurzaam loopbaanbeleid na met aandacht voor de balans werk-privé in alle fasen van de loopbaan en maakt gebruik van elementen uit de wet werkbaar en wendbaar werk om dit in de praktijk te realiseren. Daarbij experimenteren ze met glijdende uurroosters en telewerk, maar hebben tegelijk oog voor het belang van voorspelbaarheid van de werktijd en de mogelijkheid tot deconnectie.

CD&V heeft steeds gepleit voor een **werkbare combinatie van gezin, zorg en werk**. In dat kader zijn uitgebreide verlofstelsels met flexibele opnamemogelijkheden op maat van iedere werknemer noodzakelijk om de nog bestaande barrières weg te werken. Daarnaast

moeten de verlopen in de private en publieke sector met elkaar worden gelijkgeschakeld. Het is niet langer te verantwoorden dat een zorgkundige in een privaat woon- en zorgcentrum andere verlofmodaliteiten krijgt dan een zorgkundige in een openbaar woon- en zorgcentrum. Daarnaast is CD&V er ook van overtuigd dat een werknemer die op het einde van hun loopbaan meer ademruimte krijgt, beter gewapend is om langer te werken. Dat resulteert bovendien in een lagere instroom in de werkloosheid en de arbeidsongeschiktheid. Landingsbanen zijn daarvoor een uitstekend instrument. Daarom willen we dat oudere werknemers dit recht flexibeler kunnen inzetten vanaf de leeftijd van 55, met een maximum van één dag per week. Ook vinden wij dat grootouders tijdskrediet moeten kunnen opnemen voor de zorg voor een kleinkind. Vaak hebben zij hun rugzakje van weleer nog niet opgebruikt, hoewel ze er recht op hebben.

Burn-out

Het aantal mensen dat langer dan een jaar thuiszit door een psychische aandoening, blijft stijgen. Eind 2017 waren er meer dan 140.000 mensen in dat geval, een stijging met 39% in vijf jaar tijd. Het aanpakken van burn-out wordt dus een van de grote uitdagingen. Daartoe voorzagt minister Peeters financiering voor projecten die er op gericht zijn **burn-out preventief aan te pakken**. Uit 200 ingediende projecten werden vijftig projecten gesubsidieerd, waaronder ook bedrijven en organisaties uit de zorgsector waar burn-out veel voorkomt. De projecten streven ernaar om evaluatietools en sensibiliserings- en opleidingstrajecten te ontwikkelen om stress aan te pakken of op te sporen binnen de specifieke context van de organisatie. Het is lovenswaardig dat ook Emmaüs via een tweejaarlijks symposium inzet op workshops om veerkracht en weerbaarheid bij werknemers te vergroten.

Levenslang leren

Hoewel we in Vlaanderen een relatief hoog scholingsniveau bereiken, scoren we zeer middelmatig op vlak van deelname van volwassenen aan opleidingen. We halen amper 7%. De Vlaamse regering heeft de ‘incentives’ voor levenslang leren vernieuwd door een hervorming van het betaald educatief verlof naar het Vlaams opleidingsverlof en een versterking van de opleidingscheques en van de aanmoedigingspremies voor opleiding. Maar de komende jaren moet ingezet worden op een veel sterkere leercultuur. Voor CD&V is levenslang leren een verantwoordelijkheid van iedereen, zowel van de werknemer, de werkgever als van de overheid en opleidingsverstrekkers. Daarom pleiten wij voor een digitaal, **individueel meeneembaar competentiepaspoort** voor elke werknemer, evenals een **individueel en afdwingbaar recht op opleiding op maat**. Daarnaast moet er meer gewerkt worden aan heroriëntering, zowel vanuit VDAB

als vanuit de sectorale opleidingsfondsen. Gezien de krapte op de arbeidsmarkt is het zeker voor de zorgsector van belang om te kunnen rekenen op zij-instromers die na heroriëntering voor een zorgberoep kiezen. Het nieuwe actieplan 4.0 'Werk maken van werken in de zorg- en welzijnssector' van de Vlaamse Regering wil ook daarop inzetten. In een proefproject zal de omscholing uitgewerkt worden voor **zij-instromers** die een tweede carrière in de zorg willen maken, zowel voor mensen binnen als buiten de sector, en zowel voor beroepsactieven als voor niet-beroepsactieven, zowel voor laag- als hoger geschoolden. Bedoeling is dus mensen die nog deel uitmaken van het normale arbeidscircuit, niet werkzoekend zijn en niet door de VDAB begeleid worden, in de mogelijkheid te stellen een carrièreswitch te maken naar of in de zorg- of welzijnssector. Het volgen van een opleiding moet tenslotte ook lonen en moet financieel ondersteund worden. Daarom pleit CD&V voor een verruiming van het tijdskrediet met transitie-motief voor werknemers die zich willen heroriënteren. Ook in de wet Wendbaar en Werkbaar Werk voorzien we voldoende opleidingsmogelijkheden en -kansen gedurende de volledige loopbaan. Die moeten ervoor zorgen dat loopbanen verlengd kunnen worden in goede omstandigheden.

Conclusie

De zorgsector is een heel specifieke sector die een eigen specifieke aanpak vraagt. Met CD&V willen we een loopbaanpact met aandacht voor een correcte vergoeding, een verhoging van het arbeidsvolume, een afbouw van de administratielast, opwaardering van deeltijdsen en voor aantrekkelijke loopbanen met wendbaar en werkbaar werk. Ook moeten we het aantal ziekenhuisbedden afbouwen en tegelijk de bestaande personeelsnormen actualiseren en flexibiliseren. Ook moet het KB nr. 78 eindelijk worden hervormd. De competenties van de beoefenaars van een gezondheidszorgberoep worden uitgezuiverd en herschikt. We kijken naar de competenties en niet naar de te rigide beroepsprofielen van de zorgverstrekkers. De delegaties van taken moet veel soepeler worden, steeds met oog voor de kwaliteit en de veiligheid van de zorg. De taken moeten worden toegewezen aan die zorgverstrekker die de vereiste zorg op de meest doelmatige en kwaliteitsvolle wijze kan verlenen.

[Servais Verherstraeten is fractieleider voor CD&V in de Kamer van volksvertegenwoordigers en was lijsttrekker voor de Kamer in de provincie Antwerpen bij de verkiezingen van mei 2019.]

Contact: servais.verherstraeten@dekamer.be | Twitter: @ServaisV

De file, dat zijn wij zelf

“Hoe zou jij de file oplossen?”, dat is een vraag die elke mobiliteitsexpert met de regelmaat van de klok te horen krijgt, aan de toog, aan de feestdis en in mijn geval zelfs op de werkvloer. De uitdaging is duidelijk: jaar na jaar stijgen de filelengtes en de verliesuren door files. Met alle gekende gevolgen voor de luchtkwaliteit, het klimaat én ons gezinsleven.

De CD&V lanceerde de campagne ‘Fileidee’ om met innovatieve ideeën de file te gaan bestrijden. Ik sta graag even stil bij de oorzaken van de Vlaamse fileproblematiek alvorens tot een aantal oplossingen te komen. Om meteen de droom aan diggelen te slaan: met mobiliteitsmaatregelen alleen los je de files niet op. Om te beginnen is er nood aan een flinke dosis politieke moed. Met honing en verleiden alleen komen we er niet. Azijn en straffen zijn niet zo populair, maar noodzakelijk. Om het nog wat moeilijker te maken is er een coherent beleid nodig op verschillende domeinen (fiscaliteit en ruimtelijke ordening hebben een grote impact op mobiliteit) en verschillende beleidsniveaus.

Nevelstad Vlaanderen

Volgens de normen die de Verenigde Naties hanteert, is Vlaanderen een verstedelijkte regio¹. Toch heeft Vlaanderen maar een bevolkingsdichtheid van 468 inwoners per vierkante kilometer wat misschien heel veel is voor een regio, maar naar stedelijke normen heel laag ligt (ter vergelijking: de gemeente Sint-Joost-ten-Node in Brussel heeft een bevolkingsdichtheid van 24.165 inwoners per vierkante kilometer). Planologen bedachten de term **‘nevelstad’ als term voor de Vlaamse versnippering**, naar analogie met de Noord-Amerikaanse term *‘urban sprawl’*. De Vlaming denkt landelijk te wonen, maar onze verplaatsingspatronen zijn die van een stad.

Begin jaren 60 stelde A. Downs de ‘fundamentele filewet’² vast. Die houdt in dat tijdens piekuren op stedelijke snelwegen de verkeersdruk de maximale capaciteit van de

---

¹ Om helemaal juist te zijn: België is voor 97,3% verstedelijkt op basis van Antrop, 2004. Vlaanderen is veel sterker verstedelijkt dan het zuidelijke deel van het land.

² Downs, A, The Law Of Peak-Hour Expressway Congestion, 1962, <https://trid.trb.org/view.aspx?id=694596>.

weg benadert. Gezien Vlaanderen als een grote, versnipperde stad functioneert, zullen we dus moeten leren leven met dichtslibbende snelwegen. Maar hoe is het zover kunnen komen?

Wonen

De woonplaats is een van de belangrijkste factoren voor het bepalen van de keuze voor een vervoermiddel (*'modal split'*). Als je naar de Vlaamse grootsteden kijkt, heeft de auto een aandeel van ongeveer 40% van het aantal verplaatsingen, te voet 25%, de fiets 17%, de bus 8% en de tram 7%³. Dat is een stuk beter dan de Vlaamse *'modal split'* waar de auto zo'n 70% van het aantal verplaatsingen voor zich neemt.

Een meerderheid (70%) van de Vlamingen woont niet in de kern van een dorp of stad, maar ergens in het nevelgebied daartussen. Het ideaalbeeld voor een Vlaamse woning is een open bebouwing met een tuin (en drie slaapkamers, ongeacht het aantal kinderen).

Al decennia **faciliteert de overheid onze spreekwoordelijke baksteen in onze maag**. Net na de tweede wereldoorlog (1948) was er de wet-De Taeye (een christendemocraat) die de bouw van heel wat woningen in afgelegen gebieden, langs bestaande wegen, mogelijk maakte door premies en renteloze leningen.

De overheid ondersteunde onze mobiliteit door het aanbieden van een dicht netwerk van openbaar vervoer. Een eeuw geleden was het (tram)spoor netwerk op zijn hoogtepunt, met meer dan 5.000 km tramsporen. Als gevolg van de industriële revolutie nam de tewerkstelling in steden snel toe, terwijl de tewerkstelling in dorpen en op het platteland ineenkromp. Om mensen in staat te stellen hun werkplek te bereiken en toch onder de kerktoren te blijven wonen bouwde de overheid een uitgebreid en fijnmazig netwerk van trein- en tramspoorverbindingen. Vanaf de jaren '50 werd dat netwerk stelselmatig afgebroken, de opkomst van de automobiel maakte de tram *'overbodig'*.

In een recenter verleden was er de *'basismobiliteit'* die elke Vlaming een aanbod openbaar vervoer op minder dan 750 meter van zijn woning garandeerde. Het versnipperde landschap maakt ons openbaar vervoer zeer inefficiënt: duur voor de overheid en weinig aantrekkelijk voor de reiziger. Door de invoering van basisbereikbaarheid zal dit recht op mobiliteit nu verdwijnen.

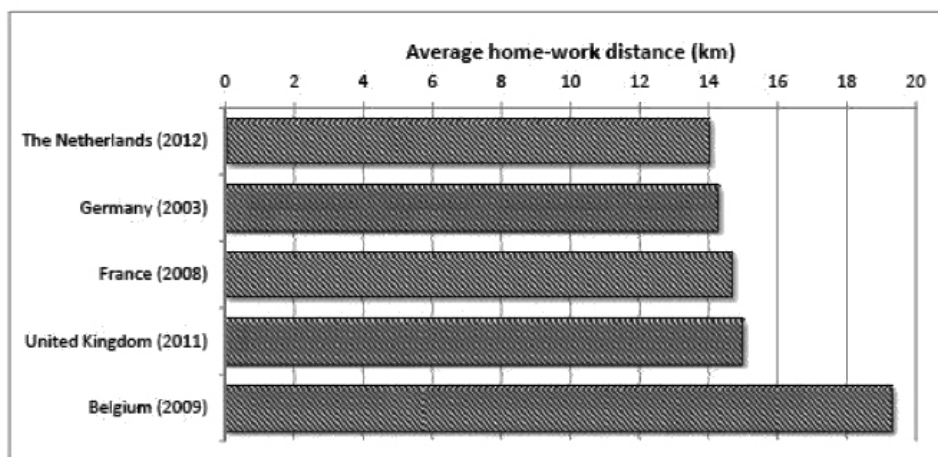
---

³ <https://www.duurzame-mobiliteit.be/nieuws/14032017-modal-split> (op basis van Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen - <https://www.mobielvlaanderen.be/ovg/>).

Werken

Doordat we zo versnipperd wonen en een groot deel van de tewerkstelling gecentraliseerd is in grootstedelijke gebieden, creëren we heel wat verplaatsingen tijdens de piekmomenten. Die verplaatsingen zijn ook een stuk langer dan in onze buurlanden⁴.

FIG. 5.3: AVERAGE HOME-WORK DISTANCE FOR BELGIUM AND NEIGHBOURING COUNTRIES

Sources: Pfaff (2014); CBS (2016); François (2010); Cornelis et al. (2012); ONS (2014)

De verdere en dus duurdere verplaatsingen in combinatie met onze hoge loonlasten hebben geleid tot het ‘pendelcompromis’: de overheid zorgt voor gunstige (para)fiscale regimes voor verschillende vervoermiddelen, zoals de fiets, het openbaar vervoer en de (bedrijfs)wagen. Werknemers kunnen zo in eigen streek blijven wonen. Werkgevers beschikken over een ruimer rekruteringsgebied en een extra instrument om werknemers te lokken, de salariswagen.

De OESO⁵ gaf al aan dat het **subsidiëren van elke vorm van woonwerkverplaatsing niet efficiënt is**, noch naar besteding van overheidsmiddelen, noch naar het realiseren van gedragsverandering. In combinatie met de baksteen in onze maag resulteert dit in een lage woonmobiliteit en dus meer verplaatsingskilometers.

⁴ On the mobility budget for company car users in Flanders, Zijlstra, T., 2016.

⁵ http://www.standaard.be/cnt/dmf20140116_00932031.

Winkelen

Sinds de jaren 90 verdwenen heel wat Vlaamse buurtwinkels en lokale detailhandelaars⁶. In de plaats kwamen supermarkten met een oppervlakte van meer dan 400 m². Dat had een impact op mobiliteit: de winkel op wandelafstand in de kern verdween en in de plaats kwam een 'hard discounter' op een autolocatie. De baanwinkel was geboren en bepaalde samen met de lintbebouwing het uitzicht van onze steenwegen.

De laatste jaren zien we vooral in de steden een kentering: kleine supermarkten (van grote ketens) vinden hun weg terug naar de stad en komen er in plaats van garages en kerken. Ook megawinkels trekken van de stadsrand terug naar het stadscentrum⁷.

Vrije tijd

Vrije tijd is nu al het **voornaamste verplaatsingsmotief**, zowel naar aantal verplaatsingen als naar aantal kilometer. In de toekomst zal het belang van vrije tijd enkel nog toenemen voorspelt het Federaal Planbureau⁸. Wie denkt dat vrijetijdsverkeer geen file veroorzaakt, komt bedrogen uit. Nu al is 17,8% van de kilometers in de spits vrijetijdsverkeer en dat neemt tegen 2040 toe tot 20,1%. Haal die van de weg en er is geen file meer.

Tabel 6 Reizigerkilometers per motief en verplaatsingsperiode

	Reizigerkilometer		Groei 2040/2015	Verdeling per motief	
	2015	2040		2015	2040
Totaal	149,8	164,6	9,8%	100,0%	100,0%
Woon-werk	39,9	42,8	7,3%	26,7%	26,0%
Woon-school	6,0	6,5	9,2%	4,0%	4,0%
Woon-studie	2,5	2,6	7,0%	1,6%	1,6%
Business	10,7	11,2	4,1%	7,2%	6,8%
Overige: inkomensafhankelijk	45,6	55,6	22,1%	30,4%	33,8%
Overige: niet-inkomensafhankelijk	45,2	45,8	1,3%	30,1%	27,8%
Tijdens de spitsuren	48,9	52,3	6,9%	100,0%	100,0%
Woon-werk	23,0	23,9	4,1%	47,0%	45,8%
Woon-school	4,7	5,1	9,2%	9,6%	9,8%
Woon-studie	2,0	2,1	6,4%	4,0%	4,0%
Business	3,3	3,3	1,9%	6,7%	6,4%
Overige: inkomensafhankelijk	8,7	10,5	20,8%	17,8%	20,1%
Overige: niet-inkomensafhankelijk	7,3	7,3	0,2%	14,9%	14,0%

Bron: PLANET v4.0.

⁶ VVSG, http://www.vvsg.be/economie/economie/detailhandel/buurtwinkels/Documents/PraktijkgidsBuurtwinkelbeleid_2203def.pdf en UNIZO, https://www.ffue.org/wp-content/uploads/2016/02/FU-US_160229_World-of-cities-Bart-Wallays.pdf

⁷ <https://www.tijd.be/ondernemen/retail/Megawinkels-trekken-van-stadsrand-naar-centrum/9957740>.

⁸ Vooruitzichten van de transportvraag in België tegen 2040, Federaal Planbureau, 2019
https://www.plan.be/admin/uploaded/201901311348570.FOR_TRANSPORT1540_11854_N.pdf

Logistieke draaischijf en 'camionettisering'

Ook het goederenvervoer is deel van de file. Vlaanderen is een **transitregio**. Heel wat vrachtverkeer dat op onze autosnelwegen rijdt, is doorgaand vrachtverkeer. Zo heeft 70% van het vrachtverkeer op de E17 in Antwerpen geen oorsprong of bestemming in Antwerpen⁹.

Een belangrijke tendens is de 'camionettisering': **vrachtverkeer in bestelwagens**. De opkomst van *e-commerce* is de belangrijkste oorzaak en het fenomeen wordt versterkt doordat lichte vrachtwagens niet onder de kilometerheffing voor vrachtwagens vallen. Volgens de eerder vermelde studie van het Federaal Planbureau¹⁰ gaat het vervoerde tonnage van vrachtwagens en bestelwagens tegen 2040 met respectievelijk 16% en 14% toenemen.

Doorgaand, internationaal vrachtverkeer op urbane snelwegen (de ring van Antwerpen) en lokaal pakjesverkeer op internationale snelwegen (de E-wegen) dragen enkel bij aan de filevorming.

Versnipperde bevoegdheden

Naast onze versnipperde ruimte, kampen we ook met **sterk versnipperde bevoegdheden**. Zowel Europa (bv. Tolrichtlijn, TEN-netwerken), federaal (bv. fiscaliteit, bedrijfswagens, spoor), Vlaams (bv. gewestwegen, tram en bus, verkeersbelasting, belasting op inverkeerstelling), provinciaal (bv. fietsnetwerken) en lokaal (bv. parkeerbeleid) hebben bevoegdheden op gebied van mobiliteit. Mobiliteitsmaatregelen die op het ene niveau doorgevoerd worden, krijgen niet altijd dezelfde navolging op de lagere beleidsniveaus. In een aantal gevallen werken maatregelen op verschillende niveaus zelfs contraproductief. Denk maar aan de vele klachten van lokale overheden over zwaar verkeer door hun gemeente die ze wijten aan vermijdingsgedrag ten gevolge van de kilometerheffing voor vrachtwagens.

Een nieuwe manier om de bevoegdheden rond mobiliteit te structureren dringt zich op. Planologen verwijzen daarvoor vaak naar het concept '*Daily Urban System*' (DUS), de regio rond een (groot)stad waarop het merendeel van de verplaatsingen is afgestemd. Door het decreet basisbereikbaarheid wordt dit concept onder de noemer

---

⁹ <http://planning.ugent.be/medialibrary/purl/nl/5919895/20170111--gva-lauwers-haven-p4.pdf>

¹⁰ Vooruitzichten van de transportvraag in België tegen 2040, Federaal Planbureau, 2019

https://www.plan.be/admin/uploaded/201901311348570.FOR_TRANSPORT1540_11854_N.pdf

‘vervoerregio’ ook in Vlaanderen geïntroduceerd. Daardoor worden de inspanningen op Vlaams, provinciaal en lokaal niveau geharmoniseerd (maar blijft het federaal niveau een vraagteken).

De meest duurzame mobiliteit is nabijheid

Het is een boutade van mobiliteitsexperts, maar een die heel wat waarheid inhoudt. Mobiliteit kun je uitdrukken als een formule met twee componenten: snelheid en afstand. Als je de afstand kunt beperken, is de snelheid niet langer belangrijk. Ruimtelijke ordening is bijgevolg de basis van elk mobiliteitsbeleid.

De BREVER-wet

Het aantal inwoners in Vlaanderen neemt nog steeds toe. Ondertussen zijn we met meer dan 6,5 miljoen. De BREVER-wet¹¹ is een verkeerskundig principe dat stelt dat een **persoon altijd een vrijwel constante hoeveelheid van zijn tijd besteedt aan verplaatsingen**. Gemiddeld verplaatsen we ons dagelijks tussen de 60 en 90 minuten. Hoe meer mensen er zijn, hoe meer we ons in totaal verplaatsen. Als we de files willen oplossen, mogen we er niet van uitgaan dat mensen zich minder gaan verplaatsen. Door de verplaatsingsafstanden in te perken, kunnen we de overstap naar duurzame modi maken. Als je alles binnen wandelafstand kunt doen, valt heel wat druk op mobiliteit weg. “*De stad is de oplossing*”, het is nog zo’n boutade, maar die gaat evenzeer op voor de dorpskern. Door onze dorpskernen te verdichten, meer voorzieningen aan te bieden, de openbare ruimte kwalitatief en op mensenmaat in te richten, maak je de kernen terug aantrekkelijk.

Extra beton is geen oplossing

De andere oplossing die door (andere) experts naar voor geschoven: verhoog de capaciteit van de wegen. Vlaanderen heeft met 67,7 km per 1000 km² het grootste aantal kilometers snelweg per landoppervlakte van de Europese Unie¹² en toch hebben we het meeste file. Ons snelwegennetwerk wordt gekenmerkt door (te) veel op- en afritten en ligt te dicht bij de steden, waardoor een mengelmoes van lokaal en doorgaand verkeer ontstaat. Nog zo’n gevolg van onze onzalige ruimtelijke ordening.

---

¹¹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/BREVER-wet>

¹² België heeft met 57,8 km per 1000 km² het grootste aantal kilometers snelweg per landoppervlakte van de Europese Unie. Nederland komt op de tweede plaats met 56,8 km per 1000 km²: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Autosnelweg>

Maar **meer en bredere wegen brengen slechts tijdelijk soelaas** voor de file. De vrijgekomen ruimte op de weg wordt snel ingevuld: door mensen die van het openbaar vervoer terug in de auto stappen of die het niet meer nodig vinden thuis of op satellietkantoor te werken. Je boort ook latente vraag aan: mensen of bedrijven die verhuizen omdat de file minder meespeelt in de locatiekeuze en uiteindelijk terug mee de file zijn.

Betonstop

Op dit ogenblik zijn we aan het dweilen met de kraan open. Al jaren aan een stuk komen er elke dag nieuwe ontwikkelingen bij, zo'n zes hectare per dag of zo'n negen voetbalvelden. De ruimtelijke wanorde kost ons handenvol geld (niet enkel voor wat mobiliteit betreft¹³), leidt tot file en een verlies aan levenskwaliteit. De **betonstop** draait die kraan dicht, er komen geen slecht gelegen ontwikkelingen meer bij. Jammer genoeg pas vanaf 2040. En voor de miskleunen uit het verleden moeten we nog steeds een oplossing vinden. Instrumenten die bijdragen aan kernversterking zullen een grote impact hebben op de vraag naar mobiliteit.

STOP-principe

Het STOP-principe werd gelanceerd door Carl Decaluwé (van, toen nog, CVP) en staat voor de rangorde van vervoersvormen, die vertrekt vanuit de Stappers (voetgangers), Trappers (fietsers) en Openbaar (collectief en gedeeld) vervoer en eindigt bij de 'minst wenselijke mobiliteitsvorm', de Personenwagens.

Sinds 2009 is het **STOP-principe decretaal vastgelegd** in het Mobiliteitsdecreet. Enerzijds moeten we vaststellen dat het STOP-principe de afgelopen tien jaar niet consequent werd uitgevoerd in het mobiliteitsbeleid, in die mate dat sommige mobiliteitsexperten over het POTS-principe spreken¹⁴. Dit is een gevolg van het ontbreken van een kader waarbinnen de verhoudingen tussen de vervoermiddelen geconcretiseerd worden (wat in een Mobiliteitsplan Vlaanderen¹⁵ had kunnen staan). Anderzijds kun je in vraag stellen of het STOP-principe beperkt moet blijven tot het mobiliteitsbeleid en of het niet beter is het STOP-principe door te trekken naar ruimtelijke ordening ('*Bike Oriented Development*' en '*Transit Oriented Development*') en fiscaliteit (denk maar aan het half miljoen salariswagens).

---

¹³ <https://www.duurzame-mobiliteit.be/nieuws/de-impact-van-wonen-het-nevelgebied>

¹⁴ Kris Peeters in 'De file voorbij', 2010.

¹⁵ <https://www.duurzame-mobiliteit.be/nieuws/mobiliteitsplan-vlaanderen>

Geef technologie de juiste plaats: middel en geen doel

Futurologen en trendwatchers kijken vaak naar technologie als het wondermiddel om de ongemakken van vandaag op te lossen. Technologische snufjes komen zeker van pas, maar brengen een aantal valkuilen met zich mee.

Zelfrijdende voertuigen worden vaak als mobiliteitspanacee aanzien. Autonoom verkeer zou de oplossing voor files en verkeersongevallen zijn. Zelf zou ik even op de rem willen staan. Enerzijds zijn we nog decennia verwijderd van volledige autonomie. Anderzijds lopen we in een *business as usual*-scenario het risico dat er veel bijkomende mobiliteit gegenereerd wordt (parkeren wordt overbodig, laat de lege auto maar rondjes rijden). Enkel als de autonome voertuigen worden ingeschakeld in een systeem van **gedeelde mobiliteit** kunnen ze bijdragen aan minder files.

Technologie biedt vooral mogelijkheden om verschillende vervoermiddelen te combineren. De komende jaren verwacht zowat iedereen een sterke groei van '**Mobility as a Service**' (MaaS). Een app stippelt je reisweg uit met verschillende vervoermiddelen en dat allemaal binnen een abonnement dat je met je provider afgesloten hebt. Toch zijn er nog heel wat drempels te overwinnen (ticketintegratie openbaar vervoer om er een te noemen) en bestaat het risico dat het een snufje wordt voor de '*rich few*'.

Sneller toepasbaar en voor iedereen toegankelijk is de '*offline*' variant van MaaS: de **mobipunten**. Dat zijn fysieke plaatsen waar de verschillende netwerken van fietsen en fietsdelen, openbare en gedeelde mobiliteit, taxi's en personenwagens verknopen. Aan het mobipunt worden verschillende diensten (info en tickets) gekoppeld, maar ook functies (kleinhandel). Binnen het nieuwe decreet basisbereikbaarheid zullen mobipunten een centrale rol spelen als knooppunt tussen de verschillende netwerken.

Doe het met minder mobiliteit

"*Curbing mobility is not an option*" is de slagzin van het Europees Witboek Mobiliteit uit 2011. Mobiliteit moet groeien als we onze economische doelstellingen willen behouden. Maar als we de doelstellingen voor het klimaat, luchtkwaliteit, geluidshinder, verkeersveiligheid en levenskwaliteit willen halen, is het inperken van de groei van mobiliteit de enige optie. Heel wat beleidsmaatregelen zorgen voor een bijkomend aanbod van mobiliteit. Mensen verleiden¹⁶ om over te stappen zorgt enkel voor een

---

¹⁶ <https://www.tijd.be/politiek-economie/belgie/vlaanderen/ben-weyts-ik-wil-geen-mensen-uit-hun-auto-pestent/10031107.html>

grotere vraag naar mobiliteit en niet noodzakelijk een afnemende vraag naar (auto) mobiliteit. Een voorbeeld is het aanbieden van gratis openbaar vervoer¹⁷: de gratis bus slorpt heel wat fiets- en voetgangersverplaatsingen op, creëert nieuwe verplaatsingen (latente vraag!) en vervangt uiteindelijk veel minder autoverplaatsingen dan de beleidsmakers hadden gewild.

Om echt tot verandering te komen moeten we de **vraag naar mobiliteit durven temperen**. Maatregelen als de slimme kilometerheffing en het parkeerbeleid spelen hierbij een grote rol.

Slimme kilometerheffing

De **slimme kilometerheffing** is het instrument dat op korte termijn de grootste impact kan hebben op de vraag naar automobilititeit. Een slimme kilometerheffing moet meer kunnen dan enkel de congestie aanpakken. Het is ook een instrument dat sluipverkeer, een bedreiging voor onze levenskwaliteit, aanpakt. Dat gebeurt door hogere tarieven te hanteren op lokale wegen dan op hoofdwegen. Waar meer mensen wonen, veroorzaakt de auto meer hinder en betaalt de automobilist dus meer. Het vermijdt misschien niet het Waze-effect (nog zo'n gevolg van nieuwe technologie: pendelaars vinden snellere routes via sluike wegen waardoor de levenskwaliteit van de omwonenden bedreigd wordt), maar plaatst er meteen een prijskaartje tegenover.

Parkeerbeleid

Tot de invoering van een slimme kilometerheffing (als die er ooit komt) ligt de sterkst sturende mobiliteitsmaatregel bij lokale overheden: het **parkeerbeleid**. Door niet langer parkeerplekken te voorzien in het dorpscentrum, hou je heel wat verkeer uit de kern en creëer je ruimte voor een kwalitatieve openbare ruimte, beleving en stappers en trappers. Waar vroeger de ruimte voor de kerktoren een groot parkeerplein was, zien we in steeds meer gemeenten gezellige pleinen opduiken met een invulling die veel verder gaat dan de wekelijkse markt en de jaarlijkse kermis. In de woonstraten is er terug ruimte voor groen door het voorbehouden van parkeren voor bewoners. Betalend parkeren zorgt voor bijkomende middelen bij de gemeentebesturen die ze kunnen inzetten voor sociaal beleid, beheer van cultuurcentra ...¹⁸ Een win-win voor de levenskwaliteit.

Toch zouden we nog een stap verder kunnen gaan. In Amsterdam wordt een beperkt aantal parkeervergunningen uitgedeeld. Logisch, het aantal parkeerplaatsen is beperkt. In Vlaanderen bezorgen we elke inwoner een (of meer) bewonerskaart(en) en zijn we verwonderd dat de parkeerdruk hoog is.

---

¹⁸ <http://www.vvsg.be/nieuws/Paginas/Persbericht-reactie-parkeerbeleid-gemeenten.aspx>

Conclusie. 3 V's voor de mobiliteit van morgen: Verminderen, Verschuiven, Verschonen

De files wegwerken, de levenskwaliteit van de Vlaming verhogen, de impact van verkeer op het klimaat verkleinen, minder verkeersslachtoffers, geen vervoersarmoede... De uitdagingen voor mobiliteit zijn omvangrijk. De complexiteit is hoog: de instrumenten zijn versnipperd doorheen verschillende beleidsdomeinen en beleidsniveaus. Als houvast pleiten we vanuit het Netwerk Duurzame Mobiliteit voor een hiërarchische benadering¹⁹ met volgende speerpunten:

- **Verminderen.** Door een goede ruimtelijke ordening en locatiebeleid, namelijk inzetten op nabijheid en het mengen van functies, kunnen heel wat kilometers vermeden worden;
- **Verschuiven.** We streven naar een verschuiving van de auto naar meer duurzame vervoermiddelen. Het STOP-principe is de leidraad voor het realiseren van die 'modal shift' in het personenvervoer. Stappers, trappers, openbaar en gemeenschappelijk personenvervoer zijn, in die volgorde, de te verkiezen vormen van verplaatsing om tot een duurzame mobiliteit te komen;
- **Verschonen.** De auto heeft nog steeds een prominente plaats in ons hedendaags verplaatsingssysteem. Voor verplaatsingen die met de auto gebeuren, zetten we in op minder vervuilende technologieën.

Indien over de verschillende beleidsdomeinen en bevoegdheden heen deze principes worden toegepast, zal het fileprobleem opgelost geraken op een duurzame en kwalitatieve manier. Tot het zover is, blijft gelden: **we staan niet in de file, we zijn de file.**

[Miguel Vertriest is mobiliteitsexpert bij het Netwerk Duurzame Mobiliteit. Het Netwerk verenigt en versterkt als koepel en netwerk voortrekkers in de transitie naar duurzame mobiliteit.]

Contact: miguel@duurzame-mobiliteit.be | Twitter: @miguelvertriest

---

¹⁹ <https://www.duurzame-mobiliteit.be/nieuws/3-vs-voor-de-mobiliteit-van-morgen-memorandum-2019>

Referenties

- Ballon P., Macharis C., Ryckewaert M., De Humane Stad, VUBPress, 2017
- Banister, D., the Sustainable Mobility Paradigm. *Transport Policy*, 15, 73-80, 2008
- De Kort, D., Brouwers, K., Ceyskens, L., Fournier, M., Van den Heuvel K. en Van de Wauwer O., conceptnota voor nieuwe regelgeving om de files terug te dringen, 2018
- Downs, A., *The Law Of Peak-Hour Expressway Congestion*, 1962, <https://trid.trb.org/view.aspx?id=694596>
- Europese Commissie, WITBOEK Stappenplan voor een interne Europese vervoersruimte – werken aan een concurrerend en zuinig vervoerssysteem, 2011 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:NL:PDF>
- Federaal Planbureau, Vooruitzichten van de transportvraag in België tegen 2040, 2019 https://www.plan.be/admin/uploaded/201901311348570.FOR_TRANSPORT1540_11854_N.pdf
- OECD, *OECD Economic Surveys: Belgium 2013*, OECD Publishing, 2013 http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-bel-2013-en
- Peeters, K., *Weg van mobiliteit*, 2014
- Pisman, A., Vanacker, S., Willems, P., Engelen, G. & Poelmans, L., *Ruimterapport Vlaanderen (RURA). Een ruimtelijke analyse van Vlaanderen*. Brussel: departement Omgeving, 2018
- Reumers S., Polders E., Janssens D., Declercq K., Wets G., *Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen 5.1 (2015-2016)*, 2016
- Vanoutrive, T., Boussauw, K., *Het mobielste land ter wereld*, 2014
- VRP, *Manifest Mobiliteit 2.0*, 2016 http://www.vrp.be/wp-content/uploads/2017/11/20171024_VRP_manifest_definitieve-versie-voordruk2.pdf
- Zijlstra, T., *On the mobility budget for company car users in Flanders*, 2016

Denis Gorteman

Enkele praktijkvoorbeelden. Op weg naar een vlotte, toegankelijke en duurzame mobiliteit

Mobiliteit is meer dan ooit in beweging en staat centraal in alle debatten. Ook bij D'Ieteren Auto wordt hierover nagedacht en het is onze bedoeling om de levenskwaliteit van iedereen te verbeteren door vlotte, toegankelijke en vooral duurzame mobiliteitsoplossingen aan te bieden. Op die manier willen we een efficiënte, duurzame en vanzelfsprekende keuze worden, ongeacht het gebruikte transportmiddel. In onze toekomstvisie 'Horizon 2025' geven we onze kijk op de ideale mobiliteit. Het gaat om een inclusieve visie waarin alle vervoerswijzen – met inbegrip van de auto – een rol spelen. Met de inzet van al onze medewerkers en onze partners willen we onze activiteiten uitbreiden door diverse vervoersmodi te combineren zodat we multimodale mobiliteit kunnen aanbieden.

Gelijke fiscaliteit in het hele land

D'Ieteren Auto ondersteunt de ontwikkeling van alternatieve aandrijvingen zoals CNG of elektriciteit. Tegen 2025 plant de Volkswagen Groep 80 geëlektrificeerde modellen. Momenteel betreuren we de grote verschillen op vlak van fiscaliteit en infrastructuur (tankinfrastructuur, laadstations, enz.) tussen de verschillende regio's. Dit vertraagt de brede verspreiding van nieuwe energiebronnen. Het is tevens noodzakelijk om het huidige accijnssysteem te herzien. Wij pleiten voor een **duidelijk, duurzaam, rechtvaardig en fiscaal kader** dat in het hele land gelijk is. Wij geloven eveneens in een **intelligente kilometerheffing** voor particuliere auto's, bedrijfswagens en lichte bedrijfsvoertuigen. Deze heffing moet wel de bestaande belastingen vervangen en kan niet aanvullend zijn. Tot slot moeten de verschillende **lage-emissiezones** (LEZ) in ons land **geharmoniseerd** worden omdat de regels nu van stad tot de stad verschillen, wat nefast is voor de weggebruikers.

Overheid moet meewerken

In september 2018 lanceerde D'Ieteren het 'Poppy'-systeem in Antwerpen. We hebben een vloot van 350 milieuvriendelijke voertuigen en vijftig elektrische scooters ter beschikking gesteld in de stad. Momenteel is dit experiment dat een alternatief wil zijn voor de traditionele mobiliteitsoplossingen een succes. Poppy lijdt helaas onder de oneerlijke concurrentie met het openbaar vervoer, want daarvoor geldt een btw-voet van 6%, terwijl we op gedeelde mobiliteit 21% btw betalen. Daarom pleiten wij voor harmonisatie van de btw-tarieven om de verschillende deelplatformen te steunen. Bovendien kan de ontwikkeling van gedeelde mobiliteit alleen efficiënt zijn met de steun van de overheid. Een systeem zoals Poppy staat of valt met de betrokkenheid van de plaatselijke overheden en het budget dat zij eraan willen spenderen. In Antwerpen werd dit enkel mogelijk door specifieke en gratis parkeerplaatsen te voorzien.

Mobility as a Service

D'Ieteren Auto wil actief bijdragen aan een betere mobiliteit voor iedereen. Daarom hebben wij een speciale entiteit: Lab Box. Dat is de start-upincubator van D'Ieteren die focust op de toekomst van mobiliteit. Via de ontwikkeling en promotie van nieuwe mobiliteitsoplossingen, wil het steden leefbaarder en aangenamer maken. België is een van de meest gecongesteerde landen ter wereld. Dat maakt van dit kleine, complexe land een ideaal levend laboratorium. Het team van Lab Box investeert in het verbeteren van mobiliteit, zowel van mensen als van goederen.

'Pikaway', de slimme multimodale applicatie

Deze *'Mobility-as-a-Service'* (MaaS)-app brengt haar gebruikers op een slimme, intermodale manier naar hun bestemming. Antwerpen is de eerste Belgische stad die de positieve mobiliteitsimpact van *'Pikaway'* ervaart. Op termijn volgt een uitbreiding naar de rest van het land. *'Pikaway'* schrijft zich in de filosofie van *'Mobility as a Service'* in en biedt haar gebruikers, aan de hand van real-time informatie, mobiliteitsoplossingen op maat aan. Het unieke van de app schuilt in de combinatie van de routeplanner en boekings- en betalingsmogelijkheden op één platform. Dankzij de integratie van de verschillende mobiliteitsaanbieders – NMBS, De Lijn en Poppy hebben reeds bevestigd, Velo, Mobit en Cloudbike zullen binnenkort volgen – kan de gebruiker telkens uit een brede waaier aan vervoersmodi kiezen. De app geeft ook een inschatting van timing en budget, waardoor mensen hun route optimaal en naargelang hun persoonlijke voorkeuren kunnen plannen en uitvoeren.

Met ‘Pikaway’ richt Lab Box zich eveneens op de B2B-markt. Bedrijven zullen de app kunnen integreren in het mobiliteitspakket van hun werknemers en kunnen zo tegemoet komen aan hun veranderende mobiliteitsnoden. Niet alleen voor hun dagelijkse verplaatsingen naar het werk, ook voor zakenreizen zullen werknemers de app kunnen gebruiken. Met het B2B-aanbod speelt ‘Pikaway’ perfect in op het mobiliteitsbudget dat wil inzetten op een duurzaam en slim woon-werkverkeer.

Dirk Joos, *managing director* van Lab Box: “*Het gebruik van verschillende, naast elkaar bestaande mobiliteitsapplicaties leidt vandaag tot frustraties bij heel wat mensen. Met ‘Pikaway’ hebben wij een jong en dynamisch product ontwikkeld dat mensen toelaat hun reis op een snelle en slimme manier te plannen, te boeken en te betalen. Daarmee willen wij niet alleen de ervaring van de reiziger verbeteren, maar tevens een antwoord bieden op de mobiliteitsproblematiek in het gecongeesterde België. Dankzij de inschakeling van de app in het mobiliteitsbudget, zullen werkgevers hun werknemers kunnen begeleiden in de keuze voor alternatieve, multimodale transportmogelijkheden.*”

Lab Box koestert ruimere ambities en mikt op de lancering van ‘Pikaway’ over het hele land. Om dit systeem goed te laten werken, is het cruciaal dat alle spelers duidelijk met elkaar communiceren. D’Ieteren pleit met deze vernieuwende aanpak voor een wettelijk kader, zodat alle spelers op vlak van mobiliteit hun data met elkaar delen.

Autonome mobiliteit

Onze groep gelooft in de toekomst van de autonome mobiliteit. Tegen 2025 moet de Volkswagen Groep stilaan voertuigen op de weg hebben die autonome mobiliteit op niveau 4 en 5 mogelijk maken. Tegen die tijd hebben we Belgische en Europese wetgeving nodig, zodat deze voertuigen kunnen rijden zonder de wet te overtreden. Het is ook belangrijk om de homologatie van prototypes te versoepelen, zodat men tests kan uitvoeren met auto’s die verregaand autonoom kunnen rijden op openbare of semiopenbare wegen. Tot slot is D’Ieteren Auto voorstander van de geleidelijke ontwikkeling van bepaalde stedelijke gebieden waarin uitsluitend autonome en elektrische voertuigen worden gebruikt.

Actieve connectiviteit

De toekomst van mobiliteit zal volgens ons ook afhankelijk zijn van connectiviteit. Volgens D’Ieteren Auto moet elk voertuig uitgerust zijn met een SIM-kaart zodat de meest uiteenlopende informatie (toestand van het wegdek, gevaren, enz.) in ‘real time’

met andere auto's kan gedeeld worden. Ook hier is een wettelijk kader nodig zodat deze data gebruikt kunnen worden door overheidsinstanties, auto-invoerders en uiteraard de automobilisten. Dit vergt de uitrol van het 5G-netwerk dat onbeperkte toegang tot snel internet biedt.

[Denis Gorteman is CEO van D'Ieteren Auto, onderdeel van de groep D'Ieteren, een Belgische importeur en distributeur van auto's.]

Contact: denis.gorteman@dieteren.be | Twitter: @dgorteman

Respons: Lode Ceysens

De vraag niet alleen beantwoorden, maar het probleem écht oplossen

We stonden nooit meer stil dan vandaag. De files zijn de laatste vijf jaar met 20% gestegen. Brussel en Antwerpen zijn de filekampioenen bij uitstek en meer en meer rijden we ons ook elders vast. De dagelijkse files brengen heel wat ergernis teweeg: bij pendelaars op weg naar school, werk of thuis, bij het bedrijfsleven omwille van de economische verliezen en de impact op hun werknemers. De files beknibbelen op onze levenskwaliteit. Ze zijn schadelijk voor onze luchtkwaliteit, ons klimaat, onze gezondheid, onze economie.

Nieuwe berekeningen van het Planbureau geven aan dat het personenverkeer tegen 2040 10% meer kilometers zal afleggen dan in 2015, het goederenvervoer liefst 25% meer, vooral aangevuurd door drukker internationaal verkeer. De **congestie op de al drukke weken zal nog verergeren**. Dat er dringend iets moet gebeuren is duidelijk. Miguel Vertriest van het Netwerk Duurzame Mobiliteit reikt 3 recepten aan om de fileknoop te ontwarren: **verminderen, verschuiven en verschonen**. Graag ga ik hier even dieper op in.

Een goede ruimtelijke ordening doet de vraag naar mobiliteit **verminderen**. We moeten inzetten op nabijheid en het vermengen van functies. De inplanting van woongebieden, bedrijventerreinen en mobiliteitsinfrastructuur is van belang voor onze mobiliteit. Als je kan winkelen, wonen, sporten, werken... in dezelfde buurt, kan je verplaatsingen te voet of met de fiets doen. Dat wil voor mij als inwoner van het mooie Limburg zeker niet zeggen dat we allemaal in een grootstad moeten gaan wonen. Wel dat we werk moeten maken van kernversterking, wooninbreiding, verdichting, ontpitting en het verantwoord aansnijden van woonuitbreidingsgebieden.

In zo'n kern hoort een **mobipunt** thuis: een herkenbare plaats waar alle vervoersmodi samenkomen en waar we vlot van de ene vervoerswijze op de andere kunnen overstappen. Dit concept, in het leven geroepen door Taxistop en Autodelen.

net in, kent een steile opmars. Deinze opende het eerste mobipunt. Ondertussen hebben veel andere gemeenten gelijkaardige plannen. Ontwikkelen in de buurt van mobipunten, van fietsknooppunten (*'bike oriented development'*) en van openbaar vervoer (*'transit oriented development'*) is de weg die we moeten gaan.

Verschuiven vertalen we als het **STOP-principe**, een principe dat zoals aangegeven geïntroduceerd werd op het congres van 2001 in Kortrijk waar CVP CD&V werd. We geven voorrang aan Stappers en Trappers, vervolgens aan Openbaar vervoer en tot slot aan Persoonlijk gemotoriseerd vervoer. Een mooi principe dat in de praktijk jammer genoeg niet altijd even consequent wordt toegepast.

Stappers worden door beleidsmakers vaak over het hoofd gezien. Nochtans zijn we allemaal stappers. Van onze auto naar de trein, van het station naar onze werkplek... De kwaliteit van een verplaatsing te voet verdient aandacht. Meer en meer maakt het concept *'City of Places'* opgang. Gemeenten of steden waar het goed is om te leven, zijn steden en gemeenten waar er kwaliteitsvolle publieke ruimte is, waar verschillende functies op wandelafstand bereikbaar zijn en waar je aangenaam kan 'chillen'. Hierbij is de *'Walkabilityscore'* een objectief toetsingscriterium bij de keuze van ruimtelijke plannings- of inrichtingsmaatregelen, zoals het openen van trage wegen, het laten doorlopen van doorlopende straten, de creatie van doorsteken in gebouwen en installatie van nieuwe voetgangers- en fietsroutes. Op die manier ontstaan groene functionele belevingstrajecten en maken we zachte verplaatsingen aantrekkelijker. Die *'Walkabilityscore'* moeten we meer ingang doen vinden wanneer we plannen uitwerken.

Met CD&V geloven we volop in *Koning Fiets*. Fietsen is goed voor het klimaat, het vermindert files, het is gezond en snel, goed voor de portemonnee en laat gemakkelijk sociaal contact toe. **De fiets is het enige vervoersmiddel waarvan de kosten-batenanalyse positief is:** iedere euro die we investeren in de fiets krijgen we meer dan terug. Vito becijferde dat elke in fietsinfrastructuur geïnvesteerde euro, twee tot veertien euro oplevert, enkel en alleen al aan gezondheidseffecten. De grote fietsenquête van de provincie Vlaams-Brabant in 2017 toonde bijvoorbeeld aan dat fietsers gemiddeld 18 km enkele rit fietsen op een fietssnelweg binnen hun woon-werkverkeer. Zo liggen de meeste woon-werkafstanden binnen het bereik van de fiets en wordt de fiets een echt alternatief voor het woon-werkverkeer. Meer en meer mensen kiezen dan ook voor de fiets. Volgens het laatste onderzoek verplaatsingsgedrag gebeurt 15,5% van de verplaatsingen met de fiets, 16,2% van het woon-werkverkeer en 31,5% van het woon-schoolverkeer.

Als beleidsmakers moeten we deze groeiende groep fietsers ondersteunen en daarnaast moeten we **nog meer mensen verleiden om voor de fiets te kiezen**. We hebben hiervoor een omvattend Fietsplan klaar. We verhogen de budgetten die naar

fietsinfrastructuur gaan, maar bovenal verhogen we de realisatiesnelheid. Vandaag blijven teveel dossiers te lang aanslepen. We versnellen de doorlooptijd van de aanleg door per provincie een 'FAST-team Fiets' op te zetten dat proactief fietsprojecten aanpakt, door fietssnelwegen als dossier van groot openbaar belang te definiëren zodat ze ook door of langs natuurgebied mogen lopen en door sneller gerechtelijk te onteigenen als één iemand dwars blijft liggen en de andere opties uitgeput blijken. Het maatschappelijk belang moet in dat geval primeren boven het individueel belang. We engageren ons om op die manier tegen het eind van de legislatuur 3.500 kilometer kwaliteitsvolle, veilige fietsinfrastructuur (her)aan te leggen. Dat is een fietspad van Rome, over Brussel-Londen-Parijs, tot Madrid. We realiseren naast fietspaden en fietssnelwegen tevens vlotte doorsteken via fietsbruggen en -tunnels.

Het *openbaar vervoer* is vandaag te weinig een kwaliteitsvol alternatief voor de wagen. Amper 5% van de verplaatsingen gebeurt met trein, tram of bus. De stiptheid is ondermaats, de commerciële snelheid te laag, de dienstverlening te beperkt. Als we mensen willen verleiden om voor het **openbaar vervoer** te kiezen, moeten we kunnen garanderen dat dit **stipt, vlot en eenvoudig** is. Zelf probeer ik mijn idee van een stopplaats langs de autosnelweg ter hoogte van Halen gerealiseerd te krijgen. De stopplaats zou direct langs de E314 liggen, net voorbij kruising met de E313 daar waar autosnelweg en spoorlijn 35 elkaar kruisen. Op de autosnelweg kondigen informatieborden de aankomst van de trein aan en wordt de reistijd en kostprijs vergeleken tussen auto en trein. Zo bieden we pendelaars een echte keuze. Ook langs andere autosnelwegen en belangrijke invalswegen kunnen we P+R's voorzien waar automobilisten hun auto parkeren en vlot overstappen op trein, tram of (tram)bus. Het is immers zelden nodig om met de auto tot in hartje van bijvoorbeeld Brussel, Antwerpen of Gent te rijden.

Het wegvervoer is één van de belangrijkste bronnen van broeikasgasemissies in België (22,5%) en verantwoordelijk voor de belangrijkste toename van de CO₂-uitstoot. We moeten het vervoer (ook het goederenvervoer) verminderen. We maken ons echter niet de illusie dat we ooit in een autoloze maatschappij zullen leven. We moeten het vervoer tegelijk dus ook **verschon**en. CD&V schuift hiervoor de ladder van **vergroening** naar voor. In 2019 kopen we voor het openbaar vervoer enkel nog bussen op alternatieve aandrijving, zoals elektriciteit of waterstof. Vanaf 2023 zijn nieuwe bedrijfswagens emissievrij. Vanaf 2025 en hanteren we nulemissie voor openbaar vervoer en taxi's in stadscentra als norm. In 2030 zijn alle nieuwe wagens, het volledige openbaar vervoer en alle taxi's emissievrij. Tegen 2050 is het volledige wagenpark emissievrij geworden. Voor zelfrijdende wagens hanteren we als principe dat zij vanaf introductie emissievrij zullen rondrijden. En voor het goederenvervoer zullen we nog meer dan vandaag moeten inzetten op een shift van de weg naar het water en het spoor.

Om deze ambities te realiseren zijn bijkomende middelen nodig. CD&V wil van de volgende regering een echte **investeringsregering** maken. Een groot deel van deze middelen moet naar mobiliteit gaan: naar fietsinfrastructuur, naar openbaar vervoer, naar het wegwerken van ‘*missing links*’, naar binnenvaart en spoor. Door deze ambitieuze investeringen tot slot te koppelen aan een mobiliteitsbudget en aan slim rekeningrijden, streven we naar een weg uit de file.

Dankzij CD&V werd het **mobilitieitsbudget** ingevoerd. De werknemer krijgt een budget waarmee hij zijn mobiliteit op een flexibele manier kan invullen. Hij kan bijvoorbeeld zijn dure salariswagen inruilen voor een treinabonnement, een fiets en een groene wagen, al dan niet in een deelformule. In combinatie met de ontwikkeling van MaaS, waarbij men met abonnementsformules betaalt voor mobiliteit op maat, moet dit leiden tot het gebruik van het juiste vervoersmiddel voor de juiste verplaatsing. Bovendien moedigt het mobiliteitsbudget dichter wonen bij het werk sterk aan. Huur of hypothecaire intresten kunnen immers onbelast worden ingebracht in het mobiliteitsbudget indien men binnen een straal van 5 kilometer woont van het werk.

Als we met ons investeringsplan voldoende kwaliteitsvolle alternatieven voor de wagen hebben gerealiseerd, voeren we **slim rekeningrijden** in, waarbij het tarief rekeninghoudt met het moment waarop je de wagen gebruikt, de plaats, de aanwezigheid van alternatieven en de milieu-impact van de wagen.

Mobiliteit is uitgegroeid tot één van de belangrijkste thema's. De files en het klimaat beroeren iedereen. De maatregelen die ons een weg uit die file en naar propere lucht moeten leiden zijn gekend. Vaak is er ook eensgezindheid over. De visies van Miguel Vertriest bij het Netwerk Duurzame mobiliteit, de ideeën van een marktspeeler als D'Ieteren en de ideeën van CD&V liggen niet ver uit elkaar: verdichten, STOP, vergroenen, ‘*modal shift*’, meer en veiligere fietsinfrastructuur, sneller en stipter openbaar vervoer. . . Jammer genoeg is de vraag stellen ze vaak wel beantwoorden, maar nog te weinig het probleem ook echt oplossen. De recepten zijn er, aan ons om er een goed gerecht van te maken

[[Lode Ceyskens is Vlaams parlements lid, burgemeester van Oudsbergen en was lijsttrekker voor het Vlaams Parlement in de provincie Limburg bij de verkiezingen van mei 2019.]

Contact: lode.ceyskens@vlaamsparlement.be | Twitter: @LodeCeyskens

Over de steden, dorpen en buurten van morgen. De impact van hoe we bouwen, wonen en ons verplaatsen op onze levenskwaliteit

Het gaat steeds beter met de gemiddelde levenskwaliteit van de mensheid op aarde. Economische groei, toegang tot telecommunicatie, vaccinatiegraad, basiseducatie, geletterdheid, het aantal democratische regeringen en de gemiddelde levensverwachting zijn hoger dan ooit. En extreme armoede, wereldwijde kindersterfte en het inkomen besteed aan voedsel zijn nog nooit zo laag geweest. Er zit echter wel een zwarte keerzijde aan dat op het eerste gezicht optimistische beeld. Omdat we met meer dan acht miljard mensen zo goed voor de eigen soort gezorgd hebben, gaat het slechter dan ooit met de aarde en dan vooral met alle andere levensvormen.

Sinds 1960 is de hoeveelheid beschikbaar drinkbaar water per persoon gehalveerd, is het visbestand en het aantal insecten met 80% afgenomen, is de wereldwijde jaarlijkse CO₂-uitstoot van fossiele brandstoffen gestegen van 10 naar 37 gigaton, is de gemiddelde temperatuur al met bijna 1° C gestegen en sinds 1990 is er op aarde 100 miljoen hectare bossen en wouden gekapt. Het totale gewicht van alle gewervelde levensvormen op het land (de gewervelde biomassa) bestaat voor 65% uit de menselijke veestapel, voor 32% uit de mensheid zelf en nog voor slechts 3% uit gewervelde dieren in de natuur. Het is geen toeval dat we bij 'dierenwelzijn' enkel denken aan de zorg voor huisdieren en dieren die we opeten. Men zou zich bijna durven afvragen of we in die omstandigheden nog wel het recht hebben om ons zorgen te maken over de eigen levenskwaliteit. Van zodra we echter inzien dat onze levenskwaliteit afhankelijk is van die van alle andere levensvormen, dan is er **meer reden dan ooit om te zorgen voor levenskwaliteit**. Maar dan wel op lange termijn en voor alle levensvormen.

Het feit dat onze jeugd massaal op straat komt heeft daar uiteraard mee te maken en dat gaat over veel meer dan een enge definitie van het begrip 'klimaat'. Klimaat wordt door hen gebruikt als 'pars pro toto', als vlag die maar één lading dekt: de **wereldwijde**

ineenstorting van het ecosysteem. En dat wordt veroorzaakt door drie grote zaken: planetaire overbevolking, overmatig ruimtegebruik en een economie gebaseerd op het absurde geloof dat binnen een eindig systeem oneindige kwantitatieve groei mogelijk is. CO₂-uitstoot en opwarming zijn daar slechts enkele gevolgen van.

De jeugd dreigt een aarde te erven die er op alle vlakken op achteruit gaat en ze weigert die erfenis. Ze vraagt aan ons om de manier waarop de mensheid op aarde aanwezig is fundamenteel te veranderen. Ze vraagt dat wij zodanig gaan leven dat de aarde met al haar levensvormen en ecosystemen er terug op vooruit gaat in plaats van achteruit. Wetend dat er op aarde, indien we terug zouden mikken op een paradijselijk florissante hoeveelheid ecosysteemruimte voor alle levensvormen, maar plaats is voor 2,5 à 3 miljard mensen én dat we pas tegen het eind van deze eeuw zullen beginnen dalen in bevolkingsaantal, kunnen we niet anders dan concluderen dat de planeet nog minstens een paar eeuwen demografisch onder druk zal blijven staan. Bijgevolg is een reductie van ons landgebruik nog dringender dan we dachten. Een betonstop tegen 2040 of zelfs vanaf morgen is dus onvoldoende. Willen we dat de biodiversiteit wereldwijd kan overleven dan moeten we ongeveer de helft van de planeet ‘ongeacht’ laten, wat voor de dichtbevolkte gebieden in West-Europa neerkomt op minstens 25% beschermde natuur. Zeker in Vlaanderen, waar het grondgebied slechts voor een goede 6% uit beschermde of beheerde natuur bestaat, betekent dit dat we eigenlijk vanaf morgen moeten beginnen met het teruggeven van ruimte aan de natuur. **Circa 19% van de bodem in Vlaanderen zal dus natuur moeten worden.**

Dat betekent dat zowel onze landbouw als ons eigen ruimtebeslag het zullen moeten doen met minder grond. Hoe we bouwen en wonen is veel belangrijker dan we dachten, niet alleen voor onszelf maar ook voor het voortbestaan van alle leven op aarde.

Het goede nieuws is dat alles wat we daar voor moeten doen leuker is, minder geld kost en ons op heel veel vlakken een betere levenskwaliteit zal bezorgen. Het wonen van de toekomst zal gebeuren in mooie landelijke dorpen, in kleine steden en in grote steden, met daartussen opnieuw veel open ruimte voor landbouw en veel meer natuur. Maar ook het groen binnen in die dorpen en steden zal toenemen in oppervlakte én in biodiversiteit. Onze landbouw zal niet alleen minder ruimte nodig hebben, maar zal in landbouwparken plaats bieden aan meer biodiversiteit, zal kleinschaliger zijn en vooral mikken op lokale productie en lokale consumptie, circulair in een korte kringloop.

Waar we naartoe gaan, is een Vlaanderen dat opnieuw mooi en gezond is en niet langer aan flarden verkaveld. Het individuele wonen achter de hagen en palissaden van een verkavelingsvilla doen we trouwens nog maar zo’n 50 à 60 jaar, het behoort dus niet tot het fundamentele DNA van onze cultuur. Als we dat opgeven, winnen we dus eerder onze historische identiteit terug dan dat we ze

opgeven. Levenskwaliteit is bovendien veel meer dan ‘alleen’ te wonen op een eigen kavel. Levenskwaliteit is direct gekoppeld aan het besef dat we een samenleving zijn. **Levenskwaliteit en geborgenheid zijn onmogelijk zonder correcte sociale en ruimtelijke inbedding in een gemeenschap.**

De uitdaging is om sociaal contact en nabijheid te combineren met privacy zonder gedwongen interactie. De auto's van de thuiszorg rijden bij ons dagelijks zo'n 600.000 kilometer, dat is vijftien keer de omtrek van de aarde. De vereenzaming in grote lege villa's neemt exponentieel toe. Om zo lang mogelijk 'thuis' te kunnen blijven is het dus voor een jongbejaarde verkavelingsbewoner belangrijk zo snel mogelijk te verhuizen naar een dorp of stad en om 'thuis' te verplaatsen naar een plek die wonen en sociaal contact aanbiedt nabij zorg.

Om wonen voor alle generaties te kunnen aanbieden in vormen die minder planeet 'opeten', zullen we niet alleen moeten **verdichten** maar ook woningen moeten maken die **betalbaarder** zijn én **beter in kwaliteit**. Die kwaliteit is dan niet enkel technisch, maar ook qua aanbod van verschillende woontypes en 'prefactoren' die er mogelijk zijn. We moeten de verkavelingsdromen van de Vlamingen ernstig nemen, maar ze aanbieden in geschakelde en gestapelde vorm, in vormen van landelijk wonen in de dorpen en vormen van stedelijk wonen in de kleine en grote steden. Appartementen en rijwoningen met tuin zullen meer plaats bieden aan groen en aan terrassen, aan bergruimte, een ruimte voor berging, voor knutselen... Ook de publieke ruimte in onze dorpen en steden zal groener worden en het huidige teveel aan plaats voor de auto zullen we inruilen voor meer groen en ruimte voor ontmoeting, spelen, wandelen en fietsen.

Als we de huidige kruimelkaart van verspreid wonen willen genezen van het dagelijkse mobiliteitsinfarct, dan komt een Vlaanderen in beeld dat gecoaguleerd is tot compacte grote en kleine kernen die onderling goed verbonden zijn met openbaar vervoer. Dat betekent dat we niet overal mogen verdichten. In de kleinste landelijke gehuchten kunnen we nooit goed openbaar vervoer verwachten. Daar moeten we de historische kwaliteit herstellen en terug aanknoping zoeken met lokale circulaire landbouw. Wie daar in de toekomst nog woont zal opnieuw een band hebben met het platteland en dat hoeft dan niet alleen in het kader van landbouw of natuurbeheer te zijn, maar kan ook via agrotourisme, natuureducatie, bed & breakfast, mobipunten op een netwerk van wandel- en fietsroutes...

Alle rijke landen in Europa hebben een meerderheid aan huurders, alle arme landen hebben een meerderheid aan eigenaars. Er is maar één uitzondering: België. Een traditie van twee eeuwen stimulering van privaat grondbezit gecombineerd met pensioenen die zo'n 30% onder het Europese gemiddelde liggen, is daar de oorzaak van. Om daaraan te ontsnappen kunnen we de **deeleconomie laten binnentreden**

in onze vastgoedmarkt. In Zwitserland bestaan coöperatieve woonmodellen op basis van aandelen met woonrecht al heel lang. In Zurich woont binnenkort 30% van de bevolking zo. Met die aandelen doe je maandelijks aan kapitaalsopbouw, maar je kan in elke levensfase verhuizen naar een woning op maat van je behoeftes (starterswoning, kroostrijke gezinswoning, woning als de kinderen uit het huis zijn, assistentiewoning...) zonder telkens te moeten kopen of verkopen. En de aandelen kunnen geërfd worden door je nabestaanden. De kost van het wonen is bovendien veel lager omdat de grondwaarde niet mee in die aandelen verrekend wordt. Zonder grondspeculatie wordt het wonen in kernen betaalbaarder. Daar moeten we in de toekomst naartoe. Bovendien bestaan in Zwitserland geen geconcentreerde kansarmoede en geen sociale woonwijken. Wie een te laag inkomen heeft, krijgt gewoon subsidies of een toelage om alsnog te kunnen wonen binnen zo'n coöperatief model.

De deeleconomie kan ons trouwens nog van veel meer problemen genezen. Als we ons marktmodel op zo'n manier heruitvinden dat alle burgers toegang krijgen tot het bezit van aandelen, dan sluiten links en rechts een nieuw huwelijk. De **markt wordt op miraculeuze wijze een herverdelingsmachine** die tegelijk van iedereen een 'kapitalist' maakt. De inwoners van Eeklo zijn vandaag al aandeelhouders in hun eigen windmolenpark. Op die manier wordt het halen van klimaatdoelstellingen gecombineerd met het lokaal herverdelen van de winsten uit onze energiesector, in plaats van ze te laten verdwijnen naar aandeelhouders in het buitenland. En raad eens welk positief neveneffect er mee gepaard gaat? Plots zijn er geen bezwaarschriften meer tegen de bouwaanvragen voor die windmolens.

Als we verstandige keuzes maken, moeten we helemaal niet bang zijn voor wat op ons afkomt. Wonen in een wereld met meer natuur, meer groen in de dorpen en steden, betere en betaalbaardere woningen, minder broeikasgassen en minder opwarming van het klimaat, een gezondere en leefbare landbouw, een economie die minder grondstoffen nodig heeft en minder afval produceert, beter openbaar vervoer, minder files, minder fijn stof, minder belastingen, minder verkeersdoden, meer fiets en minder auto, minder verkeersslachtoffers, betere en mooiere publieke ruimte... Je zou gek zijn om niet enthousiast mee te werken aan zo'n gezamenlijk toekomstproject.

[Leo Van Broeck is architect en Vlaams Bouwmeester.]

Contact: bouwmeester@vlaanderen.be

Respons: Koen Van den Heuvel

Een Beleidsplan Ruimte voor Vlaanderen

In welk Vlaanderen zullen onze kinderen opgroeien? In welk Vlaanderen zullen onze kleinkinderen leven, wonen en werken? Dat is de vraag die we ons dag na dag stellen bij het uittekenen van een ruimtelijk beleid voor Vlaanderen. We hebben vandaag mooie steden en dorpen, een sterk infrastructuurnetwerk en goed uitgebouwde voorzieningen zoals scholen en rusthuizen. We geven mensen kansen om zich te ontwikkelen en stimuleren innovatie en vooruitgang. En toch is een verderzetten van 'business as usual' voor morgen geen optie. We staan voor te grote maatschappelijke uitdagingen: klimaatverandering, vergrijzing, bevolkingsgroei en gezinsverdunding, mobiliteit...

De Vlaams Bouwmeester en ik delen dezelfde basisanalyse over hoe Vlaanderen zich vandaag ontwikkelt. **We nemen bij onze groei te veel ruimte in.** En we doen dat bovendien op een te versnipperde manier, waardoor onze kostbare open ruimte onder druk komt te staan en de kost op lange termijn voor onze samenleving groot is. Open ruimte blijft verdwijnen. Open ruimte die nochtans zo belangrijk is voor onze landbouw en natuurlijke structuur van landbouw, natuur, waterlopen en opvang van de klimaatverandering. Bovendien is een te groot deel van Vlaanderen verhard, maar liefst 14%. Een te hoog ruimtebeslag leidt tot meer files, onnodige CO₂-uitstoot, overstromingen, gebrek aan groen, buitensporige kosten voor de aanleg en onderhoud van infrastructuur en hittestress. Daarom is het noodzakelijk om op een doordachte manier met onze schaarse ruimte om te gaan.

Die nieuwe aanpak is precies wat we willen bereiken met het nieuwe **Beleidsplan Ruimte Vlaanderen**. Met dat plan trekken we een ambitieuze ommekeer op gang. Op een termijn van zes jaar willen we de dagelijkse ruimte-inname met 50% verminderen. De uiteindelijke doelstelling is om vanaf 2040 helemaal géén nieuwe open ruimte meer in te nemen. Bovendien willen we 20% van onze nu al verharde oppervlakte opnieuw waterdoorlatend maken.

Mogen we dan niet meer bouwen? Natuurlijk wel!

Het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen mag in de media dan wel “betonstop” genoemd worden, het is zeker geen bouwstop. Wij noemen het liever een ‘bouwshift’. **Er moet niet minder, maar anders gebouwd worden.** Nieuwe woningen, kantoren, scholen en andere voorzieningen blijven uiteraard noodzakelijk, maar plaatsen we liefst op al ingenomen oppervlaktes. Een verandering die trouwens al volop bezig is op het terrein.

Er moeten tegen 2050 naar schatting 550.000 woningen bijkomen om de bevolkingsgroei en gezinsverdunding op te vangen. We reiken de bouwsector de hand om mee deze uitdaging vorm te geven. Zo lanceerden we recent samen een webtool met ‘*best practices*’ die kunnen inspireren om de Vlaamse ruimte niet alleen efficiënter maar ook mooier vorm te geven. We mikken daarbij op het **verhogen van het ‘ruimtelijk rendement’**. Dit betekent dat alle vormen van rendementsverhoging zoals intensivering, hergebruik, verweving of tijdelijk ruimtegebruik, steeds meer gangbaar worden in dagelijkse projecten.

In de recente aanpassingen van de Codex Ruimtelijke Ordening werd daarom onder andere komaf gemaakt met verouderde en belemmerende verkavelingsvoorschriften. Ook in bijkomende mogelijkheden voor nieuwe woonvormen werd voorzien: o.a. zorgwonen wordt beter gefaciliteerd en mogelijk gemaakt voor meer zorgbehoevenden. Dit om maar enkele voorbeelden te noemen.

Wat zijn de kosten en baten van een ruimtelijke omslag?

Een maatschappelijke kosten-batenanalyse toonde aan dat als we de ruimtelijke versnippering van wonen en infrastructuur op zijn beloop laten, we de volgende generaties opzadelen met een **gigantische maatschappelijke en financiële kost** (door files, energieverbruik, aanleg en onderhoud van wegen, rioleringen en nutsleidingen, ongevallen, overstromingen, hittestress...). Alle scenario’s die ingrijpen op het ruimtelijk beleid leveren een besparing op, van twee tot zelfs twaalf miljard euro.

De omslag is urgent, dat is duidelijk. Maar tegelijk ijveren we ervoor steeds de **rechten van eigenaars** te respecteren. Wanneer na een grondige evaluatie zou beslist worden dat bepaalde gronden beter niet meer worden bebouwd, zoals overstromingsgebieden of minder goed gelegen woonreservegebieden, moeten eigenaars daarvan correct vergoed te worden, aan 100% van de verkoopwaarde. Als we de ruimtelijke ordening van de toekomst in Vlaanderen belangrijk vinden en hiermee andere kosten uitsparen, moeten we ook middelen durven vrijmaken om deze bouwshift te realiseren.

Het **Instrumentendecreet** moet de vernieuwde compenserende vergoedingen organiseren. De berekening van de eigenaarsvergoeding wordt in zijn geheel gezet op 100% van het waardeverlies en niet meer op 80%. Zo zal wie planschade lijdt bij bv. de omzetting van bouwgrond naar bv. natuur, 100% vergoed worden i.p.v. 80%. Wie door de bouwshift net méér waarde kan realiseren op zijn bouwgrond, zal gevraagd worden om met een deel van die meerwaarde bij te dragen aan een grondfonds. Daarmee kunnen andere eigenaars gecompenseerd worden of kunnen projecten ten voordele van een kwalitatievere leefomgeving ondersteund worden. In het verleden bedroeg deze heffing 30%. Met het nieuwe decreet wordt een vork gehanteerd van 25 tot 50%, afhankelijk van de grootte van de meerwaarde. Die middelen worden vervolgens volledig opnieuw ingezet voor een goede ruimtelijke ordening.

Bovendien worden tal van nieuwe revolutionaire instrumenten geïntroduceerd zoals activiteitencontracten en -convenanten om bv. een invulling te geven aan leegstaande hoeves onder bepaalde voorwaarden en het verhandelen van ontwikkelingsrechten, zodat bouwrechten kunnen verplaatst worden van minder goede naar beter gelegen locaties.

Deze instrumenten geven de kans om heel concreet in te grijpen op het ruimtelijk beleid. We zetten daarbij specifiek in op een vernieuwde aanpak voor de woonreservegebieden, een betere bescherming van de kwetsbare bossen en een vlottere inplanting voor hernieuwbare energievoorzieningen.

Cultuuromslag

Nog belangrijker dan aangepaste regelgeving is de **creatie van een breed draagvlak** voor de nieuwe visie. Het is een grote uitdaging om het diepe besef over ons ruimtegebruik, stap voor stap, zijn ingang laten vinden in de Vlaamse geesten. Er is een echte cultuuromslag nodig.

De term ‘betonstop’ heeft voor een stuk zijn werk gedaan. Het debat is geopend. Ook de Vlaamse Bouwmeester deinst er niet voor terug de knuppel in het hoenderhok te gooien met forse uitspraken. Ik heb daar geen probleem mee, het is een deel van zijn job. Al verschillen we op dat punt wel eens van mening. Vanuit CD&V vinden we dat niet iedereen naar de stad moet verhuizen. **Sterke dorpskernen moeten kansen krijgen** om, met een kritische massa, het dorp leefbaar en levendig te houden. Met het BRV wordt een nieuwe manier van **samenwerken** op poten gezet tussen Vlaanderen, provincies en gemeenten. We leggen niet meer hiërarchisch van bovenaf alles op, maar laten ook de gemeenten en provincies van onderuit mee de visie uitwerken. Dat is een

groot verschil met de oude cascadelogica van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. De gemeenten en de provincie hebben de vrijheid om in hun beleidsplannen deze bovengemiddelde landelijke knooppunten te detecteren.

De Vlaming moet de vrijheid hebben om te wonen zoals hij dat wil. Het is evenwel aan de overheid, de ontwerpers en de hele bouwsector om samen nieuwe woonvormen en ideale locaties aantrekkelijker te maken: kwaliteitsvol, met meer groen, meer zuurstof, meer ruimte voor mensen en ontmoeting. Alleen als we de Vlaming meekrijgen in die creatieve nieuwe woonvormen en hen er van overtuigen dat de kwaliteit van het wonen en leven niet achteruit zal gaan, maar integendeel vooruit, kunnen we iedereen meekrijgen met deze broodnodige ‘*mental shift*’.

[Koen Van den Heuvel is minister van Omgeving, Natuur en Landbouw in de Vlaamse regering en was CD&V-lijsttrekker voor het Vlaams Parlement in de provincie Antwerpen bij de verkiezingen van mei 2019.]

Contact: kabinet.vandenheuvel@vlaanderen.be | Twitter: @KVDHeuvel_VP

Marc Janssens en Jan Prij

Interview Manfred Weber: “Fundament van de EVP is christendemocratisch”

Dit interview werd recent gepubliceerd in het lentenummer 2019 ‘Uit de Kunst’ van ‘Christen Democratische Verkenningen’ (CDV), het ‘zustermagazine’ van CDR bij het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (CDA-WI) in Nederland. De redactieraad van CDR dankt de collega’s van het CDA-WI om het interview te mogen hernemen.

Meer informatie over CDV?

<https://www.tijdschriftcdv.nl/>

<https://www.cda.nl/wetenschappelijk-instituut/cdv/>

Niet alleen de Europese Volkspartij, ook de EU zelf is gebaseerd op de christelijke erfenis en waarden die daaruit voortvloeien, zegt **Manfred Weber**, namens de EVP kandidaat om Jean-Claude Juncker op te volgen. “Dat is niet iets voor het museum. Elk dorp in Europa heeft in het centrum een kerk. Het christendom is onze erfenis en onze basis. Ook de EVP heeft nadrukkelijk laten opschrijven dat haar fundament christendemocratisch is. Dat willen we levend houden in de Europese Unie.”

Manfred Weber (1972) laat zich voorstaan als een bruggenbouwer, iemand die verschillende posities met elkaar wil verbinden. “Dat zit in mij, maar ook in de christendemocratische politiek”, zegt de Duitse politicus, die al sinds 2004 voor de Beierse CSU in het Europees Parlement zit en de zogeheten ‘**Spitzenkandidat**’ van de **EVP** is om de huidige voorzitter van de Europese Commissie, de Luxemburger Jean-Claude Juncker, op te volgen.

Het is 8.00 uur in de morgen op deze donderdag eind januari en Weber heeft net ontbeten in het restaurant van de ss Rotterdam, het schip van de oude Holland-Amerika Lijn dat nu als hotel in de Rotterdamse haven ligt. De dag ligt klaar voor de aftrap van de campagne voor de Europese verkiezingen die eind mei worden gehouden. Deze verkiezingen zijn essentieel voor de toekomst van Europa, stelt Weber, omdat

de decennialange Europese manier van leven, werken en politiek bedrijven niet meer vanzelfsprekend is.

Weber: “Populisten en extremisten, ter rechter- en ter linkerzijde, rukken op. Op dit moment wordt een derde van de zetels in het Europe Parlement door hen bezet, maar kijk naar de opkomst van populistische partijen in Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk en Nederland. Kijk naar wat er in Polen, Hongarije en Italië gebeurt. Er staat veel op het spel. Als we deze opmars niet stuiten, kan er een situatie ontstaan waarin het ons niet meer lukt om compromissen te sluiten. Het gaat me niet eens om méér Europa. Het gaat erom dat we met elkaar beslissingen moeten kunnen nemen die belangrijk zijn voor de burgers van Europa. De EU moet democratischer worden, want het ligt nu te ver van de mensen vandaan. **Onze opdracht is om Europa weer terug te geven aan de mensen.**”

CDV: “Hoe wilt u dat doen?”

Weber: “Door mensen helderheid te verschaffen. We weten hoe een democratie werkt en hoeven heus het wiel niet opnieuw uit te vinden. Democratie gaat om politici die zich kandidaat stellen, een programma hebben en dat op een transparante manier uitleggen en verdedigen. Om die reden hebben we als EVP diverse onderwerpen vastgesteld die we in alle Europese landen agenderen, zodat men weet: als je op een EVP-kandidaat stemt, gebeurt er dat. Neem Turkije. **In de komende vijf jaar moeten we de buitengrenzen van de Europese Unie vaststellen.** En laten we eerlijk zijn: mensen weten heus wel dat de Balkan in Europa ligt en de Kaukasus niet. Dat laatste geldt ook voor Turkije. Als ik voorzitter van de Europese Commissie word, zal ik opdracht geven om de onderhandelingen met Turkije over het EU-lidmaatschap stop te zetten. Het is van groot belang dat we een goede relatie met Turkije hebben, maar een lidmaatschap zit er niet in. Dat soort helderheid moeten we geven. Vroeger waren de campagnes voor de Europese verkiezingen altijd nationale campagnes. Nu komen we in allerlei landen met beloftes op grensoverschrijdende thema’s. Dat is nieuw in Europa, maar wel de essentie van politiek.”

CDV: “Is het een manier om de harten van de mensen terug te winnen?”

Weber: “Nee, het is respect tonen door te zeggen: ‘Dit is mijn programma, hier sta ik voor, en u kunt kiezen welke richting de EU opgaat.’ Tot mijn verbazing zie ik dat de liberalen bij monde van Macron of Rutte deze wil om tot een democratischer Europa te komen bekritisieren. In Mark Rutte was ik zelfs teleurgesteld toen hij zei dat de Europese verkiezingen niet zo belangrijk zijn. **Geen democratisch gekozen persoon mag ooit zeggen dat verkiezingen onbelangrijk zijn.**”

Soevereiniteit

CDV: “Mensen willen ook dat duidelijk wordt waar Europa wel, maar vooral ook níét over gaat.”

Weber: “Het is prima dat we dit debat voeren. Dat kan betekenen dat Europa op bepaalde terreinen een stapje terug doet, maar ook dat landen op onderdelen soevereiniteit inleveren. Op die eerlijkheid hebben burgers recht. Maar **belangrijk is vooral dat nationale politici niet iets in Brussel afspreken om vervolgens thuis de EU daarvan de schuld te geven**, terwijl ze er zelf medeverantwoordelijk voor zijn. Politici moeten zich niet alleen verantwoordelijk weten voor wat ze op het nationale niveau doen, maar ook voor wat ze op Europees niveau doen.”

CDV: “Wat houdt de Europese manier van leven in die u wilt verdedigen?”

Weber: “Het is een manier van leven die uniek is in de wereld en die veel Europeanen pas beseffen als ze buiten Europa komen. We hebben het vaak over een Franse, een Duitse, een Vlaamse of een Nederlandse levenswijze, maar daaronder ligt wel degelijk een gemeenschappelijk fundament van waarden. Daarvan is de rechtsstaat een wezenlijk onderdeel, met een onafhankelijk rechtssysteem, maar ook met vrijheden als die van godsdienst, van meningsuiting en van demonstratie. Ook onze sociale markteconomie hoort daarbij. Neem de sociale zekerheid en het stelsel van gezondheidszorg, dat in alle Europese landen veel minder ter discussie staat dan bijvoorbeeld Obamacare in de VS. Overal in Europa, van het rijke Duitsland tot het armere Bulgarije, bestaat er een basaal systeem van sociale zekerheid en een publiek stelsel van gezondheidszorg. **Deze hele manier van leven staat onder druk**. Economisch gezien vanuit China, militair vanuit Rusland. Het is nu een historisch moment waarin we moeten kiezen of we deze Europese manier van leven gaan verdedigen of verliezen.”

CDV: “U heeft het over Europese waarden. In hoeverre speelt het christendom hierbij een rol?”

Weber: “Dat is cruciaal. Zonder christelijke traditie en het christendom zou dit alles niet mogelijk zijn. Het uitgangspunt van het christendom is dat elk individu zijn waarde heeft omdat iedereen gelijk is voor God. Dat geloven we als christenen en die notie is fundamenteel gebleken voor de rechten van de mens en voor de vrijheid van meningsuiting. **Deze tijd heeft behoefte aan waardegedreven politiek** tegenover politiek die door peilingen en publieke opinie wordt geleid. Het christendom is niet iets voor het museum maar is onze erfenis, onze basis en ons fundament voor de Europese leefwijze. Waar je ook in Europa komt, in elk dorp en in elke stad staat in het centrum een christelijke kerk. Laten we trots zijn dat we in een cultuur leven die door het christendom gestempeld is.”

CDV: “Maar wat betekent dit concreet in de dagelijkse Europese politiek? Met welke waarden onderscheiden christendemocraten zich van liberalen of socialisten?”

Weber: “Als het om de waarden gaat, heeft het christendom specifiek subsidiariteit en solidariteit ingebracht. Het is aan elke generatie christendemocraten om deze opnieuw naar hun eigen politieke situatie te vertalen. Konrad Adenauer deed dat anders dan Helmut Kohl en die deed het weer anders dan Angela Merkel nu. Om iets concreets te noemen: ik ben katholiek en daarom luister ik naar paus Franciscus die ons herinnert aan het lot van vluchtelingen die Europa via de Middellandse Zee proberen te bereiken. Dit zou ook moeten gelden voor Jarosław Kaczyński, die eveneens katholiek is. Ook hij moet luisteren naar wat de paus vertelt en wat dit voor de dagelijkse politiek betekent.”

Bruggenbouwers

CDV: “Migratie en de vluchtelingenproblematiek zijn voorbeelden waaruit blijkt dat je met het christendom alle kanten op kunt. Iemand als Viktor Orbán zegt het christelijke Hongarije en Europa te willen verdedigen tegen islamitische invloeden van buiten en anderen zeggen juist dat het onze christelijke plicht is vluchtelingen uit moslimlanden op te vangen. Aan welke kant staat u?”

Weber: “Dat is een ander element van onze christendemocratische identiteit. Wij christendemocraten zijn bruggenbouwers. **We kiezen niet voor een van de twee extremistische posities, maar proberen de verschillen te overbruggen.** In het verleden hadden we de tegenstelling tussen communisten en kapitalisten, tussen arbeid en kapitaal, die diametraal tegenoverelkaar stonden. ‘Nee’, zeiden de christendemocraten en ze vonden de sociale markteconomie uit die op een coöperatieve gedachte is gestoeld. In bedrijven staan werknemers niet tegenover werkgevers, ze hebben elkaar nodig. Dat geldt ook voor **migratie die ik op dit moment als dé open wond van de EU zie.** Ook hier kiezen we niet het ene óf het andere uiterste, maar voor een positie daartussenin. Aan de ene kant wil ik een strikte grenscontrole. Ik wil weten wie er zich op Europees grondgebied bevindt en wil niet dat mensensmokkelaars dit bepalen. Politici moeten daarvoor zorgen en zij kunnen beslissen dat ze als middel voor deze controle een hek willen plaatsen. Als politici zo iets willen, hebben ze mijn volledige steun. Maar aan de andere kant nemen wij onze humanitaire verantwoordelijkheid. We zullen als Europa moeten bijdragen aan een Marshallplan voor Afrika, waarvan de bevolking in 2050 twee keer zo groot zal zijn. Daarnaast ben ik voor een ambitieus hervestigingsprogramma om samen met de UNHCR Syrische vluchtelingen die dat echt nodig hebben, zoals ouderen of andere hulpbehoevenden, vanuit de kampen in Libanon of Turkije naar Europa te

halen en hun goede gezondheidszorg te geven. Ik wil echt geen ijzeren gordijn rondom Europa. Dat is onze positie: bescherming van de grenzen aan de ene kant en humanaan zijn aan de andere kant. Dat is een middenpositie tussen enerzijds de groenen en de socialisten die iedereen welkom heten en anderzijds de populistische en extremistische die niet de mens achter de vluchtelingen willen zien en elke verantwoordelijkheid van zich afschuiven.”

CDV: “Lukt het om op dit onderwerp eenstemmigheid te krijgen binnen de EVP?”

Weber: “U weet dat ik een bruggenbouwer ben. Ik ben dus niet uit op een verdeeld Europa. We moeten ook bedenken dat de mensen in Oost- of Centraal-Europa niet stom zijn of idioot. Zij hebben hun eigen redenen om zich op te stellen zoals ze dat doen. Het is zaak om goed naar hen te luisteren. Kennis van de geschiedenis is daarbij van belang. Ze hebben decennia onder het communisme geleden en willen nu niet dat Brussel in hun ogen over hen beslist. **Wij in West-Europa zijn niet in de positie om het Oosten te vertellen hoe het moet en andersom geldt dat precies zo.** We zullen dus in gesprek moeten blijven en wat dat betreft spreekt het voorstel van de Oostenrijkse premier Sebastian Kurz op dit thema me aan, die het had over ‘flexibele solidariteit’. Bindende afspraken over de verdeling van vluchtelingen via quota is niet haalbaar: dat is de realiteit waarmee we te maken hebben. Maar landen die geen afgesproken hoeveelheid vluchtelingen willen opnemen, kunnen wel op andere manieren aan dit probleem bijdragen. Door extra inzet op de grenscontrole bijvoorbeeld of via het Marshallplan voor Afrika. Het is geen perfecte oplossing, maar als we op die manier in plaats van een hele stap een halve stap kunnen zetten, moeten we dat doen. Het vluchtelingenvraagstuk is dé Europese uitdaging van deze tijd en alle landen zullen daaraan moeten bijdragen.”

Vleugel

CDV: “Is het lastig dat de Europese Volkspartij uit diverse politieke partijen bestaat? Merkt u een verschil tussen christendemocratische partijen en meer conservatieve partijen?”

Weber: “Als EVP willen we een volkspartij zijn met een brede achtergrond waarin politici met christelijke, sociale, liberale en conservatieve wortels naast elkaar zitten. Dan is het belangrijk dat we goed naar elkaar luisteren en dat de ene vleugel de andere niet overstemt. Natuurlijk is er een verschil tussen christendemocratische partijen en meer conservatieve partijen en daarom wil ik nog wel benadrukken dat de EVP in haar documenten heeft opgeschreven dat ze **een christendemocratische basis** heeft.”

CDV: “Ook de CDU/CSU zal christendemocratisch blijven?”

Weber: “Geen twijfel over mogelijk. Ook in Duitsland hebben we een debat over de vraag hoe conservatief een christendemocratische partij kan zijn. We doen ons best om het centrumrechtse deel van de samenleving te integreren, maar **we zijn en blijven een centumpartij**. Dat geldt ook voor de EVP. Om die reden zijn de sociaaldemocraten en de liberalen, die net als wij pro-Europa zijn, onze natuurlijke partners en niet de populistten of de extremisten.”

CDV: “U wilt de populistten bestrijden, maar zegt tegelijkertijd vast te houden aan de frase dat de EU ‘an ever closer union’ is. Zijn populistten niet juist zo populair omdat burgers van Europa hechten aan hun nationale identiteit en niet willen dat hun land steeds meer vergroeit met de EU?”

Weber: “De zinsnede ‘an ever closer union’ vormt het hart van de Europese Unie, maar dan is het wel zaak haar goed te lezen. Dat hebben de Britten nooit gedaan. **Het gaat niet over ‘an ever closer union’ van lidstaten, maar van mensen**. Dat is totaal iets anders. Belangrijk is dat we als mensen elkaar steeds beter leren kennen en zo dichter bij elkaar komen. Dat is altijd de Europese opdracht geweest. Maar dat betekent niet dat we van de Unie één geheel willen maken of in de richting van een federale staat gaan. Het is een unieke samenwerking tussen lidstaten, waarbij we onze verschillen koesteren. Ik verdedig altijd mijn regionale identiteit en kan dat het best doen met een uitspraak van een CSU-politicus uit de jaren zestig van de vorige eeuw. Die zei: *‘Beieren is mijn thuis, Duitsland is mijn land, en Europa is mijn toekomst.’* Zo zie ik het ook. Ik sta nationalistten niet toe dat ze een wig drijven tussen onze regionale, onze nationale en onze Europese identiteit. Dat is onze christendemocratische inzet. Natuurlijk verschillen we in Europa van elkaar, ook als landen. Maar dat is een teken van rijkdom en niet van zwakte. Met onze verschillen werken we samen, maar wel op een gemeenschappelijke basis. Dat is onze unieke Europese manier van leven. Zonder dat gezamenlijke fundament zal de Unie niet overleven.”

Europees leger

CDV: “De EU staat bekend om haar ‘soft power’ van rechtsstatelijkheid en uzelf benadrukt uw verbindend vermogen als bruggenbouwer. Maar moet de EU met autocratische leiders als Poetin, Erdoğan en ergens ook Trump niet veel meer aan ‘powerplay’ doen?”

Weber: “Het een gaat niet zonder het ander. Toen Juncker afgelopen zomer naar de VS reisde, was zijn boodschap heel duidelijk: speel economisch geen spelletje met Europa, dat economisch gezien sterker is dan Amerika en leg ons geen handelstarieven op. Een handelsoorlog is toen voorkomen. Geen enkel Europees land, Frankrijk, Duitsland, Nederland en België niet, zou in zijn eentje zo’n vuist hebben kunnen maken.”

CDV: “Moet Europa zich niet alleen economisch maar ook militair en op het gebied van buitenlandse politiek niet veel meer eensgezind en krachtig opstellen?”

Weber: “Zeker. Kijk naar Syrië: wie is daar om over de toekomst van het land te praten? Dat zijn Trump, Poetin, Iran. Geen Merkel, Macron of Juncker. De EU is de grote afwezige daar, terwijl de migratie van Syrische vluchtelingen vooral ons probleem is en niet dat van Amerika of Rusland. **Binnen vijf à tien jaar moet onze economische kracht zich ook vertalen in politieke kracht.** Onze buitenlandse politiek moet sterker worden, wat betekent dat we niet meer met unanimité maar met meerderheid van stemmen zullen beslissen. Ook op defensiegebied moeten we meer samenwerken. Een Europees leger is lastig, maar laten we beginnen met meer samenwerking op het gebied van ‘cybersecurity’, drones enzovoort. De kosten van een dergelijk veiligheidssysteem zijn voor de afzonderlijke lidstaten niet te dragen.”

[Manfred Weber is Europees parlementslid binnen de EVP voor de Duitse CSU. Hij is de ‘Spitzenkandidat’ van de EVP bij de Europese verkiezingen van mei 2019. Interviewers Marc Janssens en Jan Prij zijn respectievelijk hoofdredacteur en redactiesecretaris van ‘Christen Democratische Verkenningen’ (CDV), het inhoudelijke magazine van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (CDA-WI).]

Contact: manfred.weber@europarl.europa.eu | Twitter: @ManfredWeber

Contact: marc.janssens@wi.cda.nl | Twitter: @janssensmarc

Contact: jan.prij@wi.cda.nl | Twitter: @jprij

Respons: Kris Peeters

De waarde van de Europese Unie verdedigen

Manfred Weber toont zich in dit interview als echte christendemocraat. Zijn focus ligt niet op institutionele hervormingen of op abstracte theorieën, maar op mensen: "Onze opdracht is om Europa weer terug te geven aan de mensen". Een meer dan terechte visie. Daarvoor ligt de focus best op concrete oplossingen voor grensoverschrijdende uitdagingen.

Het soevereiniteitsargument, dat erg in trek is bij heel wat partijen, vindt hier dan ook haar antwoord. De discussie moet niet gaan over welk niveau welke macht heeft, maar wel over hoe we de levenskwaliteit verbeteren. **Europa draait om Europeanen, niet om instellingen.** Dat is de basisidee van de Europese Unie en moet dat ook blijven. Het is voor de Europeanen dat het vredesproject is opgestart. Het zal voor de Europeanen zijn dat we blijven streven naar een Unie van welvaart en welzijn.

De Europese Unie kent de hoogste levensverwachting en levenstandaard van alle continenten. Dat het hier goed leven is, komt niet vanzelf. Het komt door die inclusieve en menselijke houding, zo typerend voor christendemocraten. Niet inspelen op tegenstellingen, maar verzoenen. Of "*bruggen bouwen*" zoals Weber het zelf formuleert. **We moeten vooruit, zonder ook maar iemand achter te laten.** Dat doen de andere grootmachten ons vooralsnog niet na. In de VS daalt de levensverwachting nu al drie jaar op rij. In China zijn basisrechten ondertussen afhankelijk van weinig transparante kredietscores.

Die fundamenteel andere houding zet onze eigen, Europese manier van leven onder druk. Kiezen of we deze **Europese manier van leven verdedigen of verliezen**, is inderdaad de boodschap. Weber geeft zelf het duidelijke voorbeeld van Syrië. "*Trump, Poetin, Iran. Geen Merkel, Macron of Juncker. De EU is de grote afwezige daar, terwijl de migratie van Syrische vluchtelingen vooral ons probleem is, en niet dat van Amerika of Rusland.*" Het pleidooi voor een hechter buitenlands beleid en een nauwere samenwerking op het politieke wereldtoneel mag daarom op vele vlakken niet uitblijven.

Het is door Europese samenwerking dat de ongecontroleerde migratie binnen Europa met 88% is gedaald op drie jaar tijd. Zonder die samenwerking zaten we nog steeds in de crisis van 2015. CD&V pleit net zoals Weber om verder te gaan op dat elan, met striktere grenscontroles én een waardige en menselijke opvang van wie het echt nodig heeft. Een **waardegedreven én beschermende politiek** is hiervoor nodig. Daarom moet de Europese grenswacht met 10.000 man worden verhoogd tegen 2022 en niet tegen 2027 zoals de Europese Raad van ministers heeft beslist.

Demilitaire overname van de Krim door Rusland toont dat nauwere samenwerking ook militair zal moeten gebeuren. Het voorstel van CD&V en de EVP is om te beginnen met een **Europese cyberbrigade** en geleidelijk aan de **militaire samenwerking** te versterken zodat we efficiënter en krachtadiger te werk kunnen gaan.

Het toont de potentiële kracht van de Europese Unie. Het toont evenzeer waarom we moeten durven verder evolueren. Niet enkel veiligheid, maar ook klimaatsveranderingen, migratie en eerlijke handel overstijgen onze eigen grenzen. Pleiten om ons terug te plooiën op die eigen grenzen klinkt simpel, maar de problemen in deze geglobaliseerde wereld kan je binnen die grenzen niet aanpakken. **Het zuiver nationalistische, anti-Europese discours stoot overduidelijk op haar grenzen in de realiteit.**

De Brexit toont ook hoe gevaarlijk en schadelijk zo een discours kan zijn. Het is aan elke politicus om zijn of haar geweten te volgen en in eerlijkheid om te gaan met de voor- en nadelen van de Europese Unie. Onze ‘*Spitzenkandidat*’ Weber zet dan ook terecht het vizier op scherp wanneer hij stelt: “*Nationale politici moeten niet iets in Brussel afspreken om vervolgens thuis de EU daarvan de schuld te geven, terwijl ze er zelf medeverantwoordelijk voor zijn.*” Een les die de Britten tijdens de voorbije decennie niet geleerd hebben, met alle gevolgen van dien. Maar **de Europese Unie moet ook in eigen boezem durven kijken**. Je meet het succes van communicatie aan de mate waarin de boodschap aankomt bij de mensen. De perikelen van de laatste maanden tonen dat de Europese Unie en haar vertegenwoordigers nog heel wat marge voor verbetering hebben. Dat geldt evenzeer voor de Europese regelgeving: **duidelijkheid en daadkracht** zijn belangrijke elementen. Dat Manfred Weber duizend overbodige en voorbijgestreefde regels wil schrappen, is een goede zaak.

Het blijft hoe dan ook **cruciaal om de waarde van de Europese Unie te verdedigen**, bij jong en oud. Die laatsten begrijpen misschien het belang van de Unie als vredesproject, maar dat is in deze geglobaliseerde tijden niet genoeg. Het belang van een Europese Unie van welvaart en welzijn moet aan iedereen duidelijk gemaakt worden in woorden én daden. **We zijn te lang een unie van enkel vrijheden geweest:** vrijheid

van verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal. De keerzijde moet er ook zijn: een eerlijke bescherming van mensen en bedrijven.

Een voorbeeld daarvan? Eerlijk en waardig werk. In navolging van het uitstekende werk van commissievoorzitter Jean-Claude Juncker en commissaris Marianne Thyssen, pleit de huidige Europaploeg voor gelijk loon voor gelijk werk op dezelfde plaats. Voor mannen en voor vrouwen. Zonder sociale dumping. Er is al heel wat werk verricht tijdens de vorige legislatuur, we gaan hierop verder met een Europees kader voor minimumlonen. Zo gaan we concurrentie op loonvoorwaarden in Europa tegen. Dat is noodzakelijk voor een **sociale inclusie van iedereen, ook de meest kwetsbaren**.

Het punt hier is duidelijk: **de Europese Unie moet geënt zijn op Europeanen**. Al wat hun leven kan verbeteren, verdient de volle aandacht. Een ambitieus beleid voor energie, klimaat, digitalisering, industrie en veiligheid behoort dus evenzeer tot onze prioriteiten.

[Kris Peeters is federaal vicepremier, minister van Werk, Economie en Consumentenzaken en was CD&V-lijsttrekker voor het Europees Parlement bij de verkiezingen van mei 2019.]

Contact: info@peeters.fed.be | Twitter: [@peeters_kris1](https://twitter.com/peeters_kris1)

Wanneer robots mensen (willen) worden. Personalisme als antwoord op de robotisering van de maatschappij

Jaarlijks organiseert Ceder namens CD&V de Politieke Academie: een intern en inhoudelijk vormingstraject voor leden met politieke en/of maatschappelijke ambitie en interesse. Aan het einde van het traject van een jaar schrijven de deelnemers een slotessay. Een jury van Cederadviseurs selecteerde drie essays om te worden gepubliceerd in CDR. Dit is er een van.

Deze bijdrage gaat dieper in op de **verhouding tussen de toenemende robotisering van onze maatschappij en de rol die het personalisme daarbij nog kan en moet spelen**. Robots zorgen immers voor heel wat uitdagingen die gepaard gaan met gevoelens van angst en onzekerheid. De samenleving zal met de robotisering een radicale gedaanteverwisseling ondergaan. Het toenemende gebruik van artificiële intelligentie stopt bovendien niet aan onze grenzen, maar is een transnationaal fenomeen. In dit artikel zal worden aangetoond dat het personalisme meer dan ooit nodig is om een geschikt antwoord te bieden op de uitdagingen die de robotisering van de maatschappij met zich meebrengt.

Enige nuancering is meteen ook nodig. Dit artikel moet eerder worden beschouwd als een inleidende schets waarin een aantal vertrekpunten, opvattingen en ideeën over robots en personalisme worden toegelicht. Het is dus geen filosofisch,¹ noch

---

¹ Zie in dit verband bijvoorbeeld: Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 448p; J. EYNIKEL, *Robot aan het stuur: Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 144p.

een wetenschappelijk, politiek of sociaaleconomisch manifest of onderzoek.² De complexiteit van het onderwerp, alsook het (beperkte) opzet van deze bijdrage en het snel veranderende landschap laten een allesomvattende analyse ook niet toe. In wat volgt sta ik vooreerst kort stil bij het toenemende gebruik van robots (deel 1) en de mogelijke impact ervan op onze samenleving (deel 2). Nadien bespreek ik kort enkele fundamentele principes van het personalisme en bekijk ik in welke mate deze op de helling komen te staan door het gebruik van robots en artificiële intelligentie (deel 3). Van groter belang is dat het personalisme kan – en moet – worden gebruikt om een geschikt antwoord te vinden om op een humane en verantwoorde manier met de gevolgen van robotisering om te gaan. Ik doe dan ook een aantal voorstellen vanuit een personalistisch kader (deel 4). De belangrijkste bevindingen worden tot slot nog eens samengevat (deel 5).

De realiteit van robotisering: waar staan we?

Robots komen steeds vaker voor in ons dagelijks sociaal en professioneel leven. Een voorbeeld zijn collaboratieve robots of ‘CoBots’. Deze zijn ontworpen om samen met mensen in een gedeelde ruimte te werken. Prototypen van dergelijke robots zoals Riba worden in de gezondheidssector al gebruikt om zware fysieke taken van het verpleegkundig personeel over te nemen. In 2011 won de door IBM ontwikkelde supercomputer Watson de tv-quiz ‘Jeopardy’! De supercomputer wordt ondertussen ingezet in de medische wereld voor het opsporen en diagnosticeren van ziektes. Robots worden ook al gebruikt om hotels of een apotheek zelfstandig te runnen en zelfs om producten te verkopen. Onlangs gaf Saoedi-Arabië robot Sophia staatsburgerschap, terwijl Facebook aan de andere kant van de oceaan een experiment met robots Bob en Alice noodgedwongen moest stilleggen omdat beide computers een eigen taal begonnen te ontwikkelen. In het stadhuis van Hasselt werd vorig jaar een mensvormige robot in het geboorteregister ingeschreven. De baby heet Fran Pepper, weegt 28 kilo en is 1 meter 20 groot. Het Nederlandse Leidschendam-Voorburg zet dan weer een robot in om de dienstverlening te verbeteren. De robot wordt bijvoorbeeld gebruikt bij de ontvangst van bezoekers. Een meer prominent voorbeeld is de opkomst van zelfrijdende auto’s. Volgens enkele recente voorspellingen zouden autonome voertuigen over vijf tot twintig jaar al beschikbaar zijn.³

---

² Zie in dit verband bijvoorbeeld: P. HAGEDOORN, *De vloeibare samenleving: Hoe digitalisering en globalisering de wereld veranderen*, Futuro Uitgevers, 2017, 113p.; M. FORD, *De opmars van robots; hoe technologie veel banen zal doen verdwijnen*, Singel Uitgeverij, 2016, 327p.; T. GEERTS, *Digitalis: Hoe we onze wereld kunnen heruitvinden*, Lannoo, 2018, 271p.

³ J.M. ANDERSON et al., *Autonomous Vehicle Technology. A Guide for Policymakers*, California, RAND, 2016, 4

Robots worden ook steeds vaker gebruikt in de juridisch wereld of in het bedrijfsleven. Advocaten kunnen tot op zekere hoogte al door algoritmen worden vervangen, terwijl rechtszaken in toenemende mate door ‘*artificial intelligence*’ rechters worden beslecht. Het bedrijf *Mattersight* ontwikkelde een systeem dat via spraak- en gedragsanalysetechnieken de prestaties van callcenters tracht te verbeteren. In een dergelijk *Mattersight*-systeem wordt de telefoon van een klant na een computer algoritme doorgeschakeld. Het softwaresysteem beluistert vervolgens de manier waarop klanten telefonisch reageren. Daarbij worden communicatiepatronen, grammatica, toon, volume, woordkeuze, intonatie, pauzes en andere communicatiemaatstaven geanalyseerd. Wiskundige algoritmes interpreteren vocale functies en vergelijken deze met gegevens in bestaande databanken. Aan de hand daarvan wordt een persoonlijkheidsprofiel voor elke individuele klant bepaald waarna deze wordt doorverwezen naar de meest geschikte serviceagent. In 2014 werd het algoritme Vital dan weer aan de raad van bestuur van het Hongkongse bedrijf *Deep Knowledge Ventures* toegevoegd. Op grond van een analyse van een gigantische hoeveelheid financiële informatie geeft Vital aanbevelingen. Het algoritme heeft net zoals de andere bestuursleden een stem in investeringsbeslissingen. Een laatste interessant voorbeeld is de ontwikkeling van het computerprogramma EMI. Het kan bestaande muziek analyseren en nieuwe composities creëren in de stijl van de originele invoermuziek zonder enige menselijke tussenkomst.

Enkele gevolgen van robotisering

De voorbeelden die in het vorige deel werden besproken, tonen aan dat **robots momenteel al een realiteit** zijn. In de toekomst zullen ze dan ook niet meer uit ons dagelijks leven weg te denken zijn. Dit toegenomen gebruik van robots heeft uiteraard verschillende voordelen. Robots zijn nauwkeuriger en efficiënter omdat ze sneller zijn en informatie beter kunnen verwerken dan mensen.⁴ Als gevolg daarvan kunnen ze veel taken beter uitvoeren dan hun menselijke tegenhangers.⁵ In een experiment stelde een computer algoritme in negentig procent van de aan hem voorgelegde longkankergevallen de juiste diagnose, terwijl menselijke artsen niet verder kwamen dan vijftig procent.⁶ De reeds vermelde robotapotheker verwerkte in het eerste jaar twee miljoen voorschriften zonder één fout te maken, terwijl menselijke apothekers een foutenmarge hebben van gemiddeld 1,7% van al de voorschriften.⁷ Gezichtsherkenningssystemen worden steeds meer gebruikt door politie- en veiligheidsdiensten omdat ze veel efficiënter en sneller zijn in het identificeren van personen dan mensen. Ook in bordspellen zoals

---

⁴ S.G. TZAFESTAS, *Roboethics: A Navigating Overview*, Springer, 2015, 147.

⁵ H.M. DEITEL & B. DEITEL, *Computers and Data Processing: International Edition*, Academic Press, 2014, 434.

⁶ I. STEADMAN, “IBM’s Watson is better at diagnosing cancer than human doctors”, *Wired*, 11 februari 2013, www.wired.co.uk/article/ibm-watson-medical-doctor.

⁷ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 327.

schaken zijn computers beter dan mensen (denk maar aan de overwinning van de IBM-robot *Deep Blue* op de Russische schaker Kasparov).⁸

Bedrijven uit verschillende economische sectoren vertrouwen al op robots en kunstmatige intelligentie applicaties om kosten te verlagen, inkomsten te genereren, de productkwaliteit te verbeteren en hun concurrentievermogen te verhogen.⁹ Robots worden niet moe, hebben geen nood aan pauzes en hebben toegang tot veel meer gegevens om beslissingen te nemen. Robots hebben ook voordelen voor de specifieke sector waar ze worden gebruikt. Zelfrijdende wagens kunnen als voorbeeld worden gebruikt. Dergelijke motorrijtuigen hebben een economisch voordeel omdat verplaatsingen een stuk tijdsefficiënter zullen worden. De inzittende kan zich tijdens de rit immers met andere zaken bezighouden zoals werk of ontspanning. Dit heeft mogelijk een positieve weerslag op de productiviteit en de verhouding tussen werk en vrije tijd. Bovendien zorgt de automatisering voor een vlotter verkeer, waardoor minder files ontstaan. Voorts stellen zelfrijdende motorrijtuigen personen die zich voorheen niet met de wagen konden verplaatsen in staat om toch zelfstandig aan het autoverkeer deel te nemen. Denk bijvoorbeeld aan mindervaliden, jongeren en ouderen. Dergelijke motorrijtuigen hebben dus ook een sociaal voordeel. Tot slot wordt het verkeer vermoedelijk veel veiliger. Met autonome motorrijtuigen zou het aantal verkeersongevallen immers drastisch verminderen.¹⁰

De toename van het **gebruik van robots brengt echter ook veel uitdagingen en onzekerheden met zich mee**. Deze evolutie zal zich enkel maar verderzetten gelet op de explosieve groei van de robotica-industrie in het komende decennium. We zitten met andere woorden “*in the midst of a robotics revolution*”.¹¹ Het gebruik van robots **zal gevolgen hebben voor verschillende aspecten van onze huidige samenleving** zoals voor de arbeidsmarkt.¹² Software kan bijvoorbeeld personen vervangen die tegenwoordig in de transportsector werkzaam zijn. Taxi- en transportbedrijven zullen

---

⁸ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 330.

⁹ S.H. IVANOV, “Robonomics - Principles, Benefits, Challenges, Solutions”, (10) *Yearbook of Varna University of Management* 2017, 283-285 met verdere verwijzingen.

¹⁰ Zie daarover onder meer: J.M. ANDERSON et al., *Autonomous Vehicle Technology. A Guide for Policymakers*, California, RAND, 2016, xiii-xvii, 5, 9-38 en 59-62; S.H. DUFFY & J.P. HOPKINS, “Sit, Stay, Drive: The Future of Autonomous Car Liability”, (16) *SMU Science & Technology Law Review* 2013, 453-455, 475 & 478-479; K. FUNKHOUSER, “Paving the Road Ahead: Autonomous Vehicles, Products Liability, and the Need for a New Approach”, (1) *Utah Law Review* 2013, 437-439 & 459.

¹¹ R. CALO, “Robots in American Law”, University of Washington School of Law Research Paper no. 2016-04, 24 februari 2016, 3.

¹² Zie in dit verband bijvoorbeeld: D. ACEMOGLU & P. RESTREPO, “Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets”, MIT Department of Economics Working Paper No. 17-04, 17 maart 2017; C.B. FREY & M.A. OSBORNE, “The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?”, (14) *Technological Forecasting and Social Change* 2017, 254.

dan ook met een ingrijpende daling van de werkgelegenheid worden geconfronteerd.¹³ De vraag is dan ook terecht wat er met de mensen moet gebeuren die door robots worden vervangen. Professor Harari heeft het in dit verband over de “nutteloze klasse”. Veel mensen zullen niet alleen werkeloos worden, ze zullen ook niet meer inzetbaar zijn voor welk werk dan ook in een tijdperk waarin algoritmes en robots bijna alles beter kunnen.¹⁴ Sommigen voorspellen dat kunstmatige intelligentie de mensheid op termijn zelfs helemaal kan uitroeien.¹⁵

De **commercialisering van robots vormt ook een aantal uitdagingen** vanuit juridisch oogpunt.¹⁶ Zonder uitvoering te gaan op de verschillende rechtstakken hebben robots een invloed op het transportrecht,¹⁷ de mensenrechten,¹⁸ het bestuursrecht,¹⁹ het fiscaal recht²⁰ en het recht van gewapende conflicten.²¹ Robots zullen in de toekomst steeds meer schade veroorzaken en dus ook de nodige aansprakelijkheidsvraagstukken opwerpen.²² Uit een dodelijk ongeval in juni 2016 bleek bijvoorbeeld dat de sensoren van een zelfrijdende Tesla de lucht door het felle licht niet van een witte vrachtwagen konden onderscheiden.²³ In 2016 reed een zelfrijdend motorrijtuig van Google aan lage snelheid tegen een bus omdat het niet wist dat (de chauffeurs van) grote voertuigen minder snel geneigd zijn om te stoppen.²⁴ Een arbeider stierf door een CoBot in een

---

¹³ J. DE BRUYNE & J. TANGHE, “Liability for Damage Caused by Autonomous Vehicles: A Belgian Perspective”, (8) *Journal of European Tort Law* 2018, 326-327 met verdere verwijzingen.

¹⁴ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 336.

¹⁵ Zie in dit verband bijvoorbeeld de literatuur rond het ‘existentiële risico’ zoals vooropgesteld door o.a. professor BOSTROM (N. BOSTROM, *Superintelligentie: kansen, gevaren, strategieën*, Ef & Ef Media, 2014, 312p.), N. BOSTROM & M.M. CIRKOVIC, *Global Catastrophic Risks*, OUP, 2011, 554p.).

¹⁶ R. LEENES et al., “Regulatory challenges of robotics: some guidelines”, (9) *Law, Innovation and Technology* 2017, 2.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld: B.W. SMITH, “Automated Driving and Product Liability Symposium: The Transformation of Transportation: Autonomous Vehicles, Google Cars, and Vehicles Talking to Each Other”, (1) *Michigan State Law Review* 2017, 1.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld: R. CALO, “Robots and Privacy”, in: P. LIN ET et al., *Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics*, MIT Press, 2011, 187-203.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld: D. REMUS & F.S. LEVY, “Can Robots Be Lawyers? Computers, Lawyers, and the Practice of Law”, (30) *Georgetown Journal of Legal Ethics* 2017, 501; C. COGLIANESE & D. LEHR, “Regulating by Robot: Administrative Decision Making in the Machine-Learning Era”, (105) *Georgetown Law Journal* 2017, 1147.

²⁰ Zie bijvoorbeeld: R. ABBOTT & B. BOGENSCHNEIDER, “Should Robots Pay Taxes? Tax Policy in the Age of Automation”, (12) *Harvard Law & Policy Review* 2018, 145.

²¹ Zie bijvoorbeeld: V. KANWAR, “Post-Human Humanitarian Law: The Law of War in the Age of Robotic Warfare”, (2) *Harvard National Security Journal* 2011, 616.

²² Zie bijvoorbeeld voor de EU: G. WAGNER, “Robot Liability”, Paper gepresenteerd op de Münster Colloquium on EU Law and Digital Economy, Liability for Robotics and the Internet of Things, 12 maart 2018; E. TJONG TJIN TAI, “Liability for (Semi)Autonomous Systems: Robots and Algorithms”, Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series, No. 09/2018; J. TANGHE & J. DE BRUYNE, “Software aan het stuur – De aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door autonome motorrijtuigen”, in T. VANSWEEVELT & B. WEYTS, Nieuwe risico’s in het aansprakelijkheid- en verzekeringsrecht - ALLIC III, Intersentia, 2018, 1-70; J. DE BRUYNE & J. TANGHE, “Liability for Damage Caused by Autonomous Vehicles: A Belgian Perspective”, (8) *Journal of European Tort Law* 2018, 324.

²³ Zie bijvoorbeeld Tesla’s Blog, “A Tragic Loss”, 30 juni 2016, www.teslamotors.com/blog/tragic-loss; S. LEVIN & J. CARRIE, “Self-driving Uber kills Arizona woman in first fatal crash involving pedestrian”, The Guardian, 19 maart 2018, www.theguardian.com/technology/2018/mar/19/uber-self-driving-car-kills-woman-arizona-tempe.

²⁴ DGS, “Zelfrijdende auto van Google rijdt tegen bus”, De Standaard, 29 februari 2016.

Volkswagenfabriek in Duitsland. In juli 2015 werd ook in Michigan een techniker verpletterd door een robot tijdens een routinecontrole in een autofabriek.²⁵ Op een technologiebeurs in China werd een man dan weer aangevallen door een robot.²⁶ In 2015 raakte een patiënt zwaargewond tijdens een operatie die door een robot werd uitgevoerd in een ziekenhuis in Philadelphia.²⁷

Personalisme en de idee van 'mens' centraal op de helling door robots?

Robots en artificiële intelligentie zijn dus (al) een realiteit. Het is dan ook niet verwonderlijk dat bepaalde aspecten ervan bij momenten bovenaan op de politieke agenda komen te staan. Zo keurde de Kamer van volksvertegenwoordigers een resolutie goed om de inzet van 'killer robots' en gewapende drones te verbieden.²⁸ Ook rond autonome motorrijtuigen werden reeds verschillende initiatieven genomen.²⁹ Toch is het enigszins **verrassend dat het meer algemene thema van robots en artificiële intelligentie nauwelijks aan bod lijkt te komen binnen het partijpolitieke landschap in België**. Concrete antwoorden op de vele uitdagingen blijven momenteel dan ook uit. Dit is overigens geen uitsluitend Belgisch fenomeen: ook in Nederland anticiperen politieke partijen *"in hun verkiezingsprogramma's nauwelijks op de potentieel ingrijpende gevolgen voor de arbeidsmarkt van robotisering en technologie"*.³⁰

Een mogelijke oorzaak voor dit gebrek aan aandacht is **de complexiteit van het thema en het feit dat bestaande (politieke) uitgangspunten daarvoor eigenlijk niet geschikt zijn**. De huidige partijprogramma's vertrekken, eenvoudig gesteld, vanuit het individu (cf. liberalisme), het collectief van individuen (cf. socialisme) of de mens (cf. christendemocratie).³¹ Volgens professor Harari worden de uitgangspunten van het humanisme door robots en artificiële intelligente echter (radicaal) op hun kop

---

²⁵ G. NICHOLS, "Worker death draws attention to next gen collaborative robots", ZD Net, 8 juli 2015, www.zdnet.com/article/worker-death-draws-attention-to-next-gen-collaborative-robots.

²⁶ X, "Robots v Humans: AI machine 'attacks' visitor at Chinese tech fair", RT News, 8 november 2016, www.rt.com/viral/367426-robot-attack-china-technology.

²⁷ *Mracek v. Bryn Mawr Hospital*, 363 Fed. Appx. 925 (3d Cir. 2010).

²⁸ Resolutie van 19 juli 2018 om de inzet van "killer robots" en gewapende drones door de Belgische Defensie te verbieden, Doc. 54 3203/005, www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/3203/54K3203005.pdf.

²⁹ Zie bijvoorbeeld: Resolutie van 10 november 2016 betreffende zelfrijdende voertuigen, Doc 54 2096/002, www.dekamer.be/FLWB/pdf/54/2096/54K2096002.pdf; FOD Mobiliteit en Vervoer, Autonome motorrijtuigen. Gedragscode voor testen in België, mobiliteit.belgium.be/nl/resource/gedragscode_autonome_voertuigen en de recente toevoeging van artikel 59/1 in de Wegcode.

³⁰ D. BREMMER, "Politiek vergeet robot in verkiezingsprogramma's", De Ondernemer, 28 februari 2017, www.deondernemer.nl/nieuwsbericht/170034/politiek-vergeet-robot-in-verkiezingsprogramma-s.

³¹ Zie voor een overzicht: L. SANDERS, C. DEVOS & P. STOUTHUYSEN, *Politieke ideologieën in Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme*, Standaard Uitgeverij, 2008, 476p.

gezet. Het humanisme is een niet-godsdienstige levensbeschouwing die de menselijke waardigheid, vrijheid en persoonlijkheid vooropstelt. Het humanisme stelt dat de mens (enkel) naar zichzelf moet luisteren. De mens moet dus vertrouwen op zijn eigen ratio, gevoelens en intuïtie. Net deze elementen worden door robots en artificiële intelligentie aangetast. Dergelijke systemen nemen steeds meer beslissingen voor en in plaats van de mensen (cf. autonome systemen en het concept van ‘*machine learning*’³²).³³

Bovendien hebben robots en artificiële intelligentie betrekking op alle ‘traditionele’ thema’s en beleidsdomeinen zoals onderwijs, gezin, economie en werk, mobiliteit, wonen en welzijn/gezondheid. Dit betekent dus ook dat een **globale en weldoordachte aanpak nodig** is, iets waar de christendemocratische partijen een voortrekkersrol kunnen spelen. Binnen deze bijdrage is hiervoor echter (helaas) geen ruimte. Ik ga wel dieper in op de verhouding tussen robotisering en het personalisme dat als filosofisch uitgangspunt voor de christendemocratie wordt gebruikt. Het is niet de bedoeling om de uitgangspunten van het personalisme of de christendemocratie uitvoerig te bestuderen. Anderen zoals J. Maritain,³⁴ E. Mounier,³⁵ W. Beke³⁶ of D. Deweer³⁷ waren/zijn hiervoor veel beter geplaatst. Het zou dan ook van intellectuele hoogmoed getuigen om hierop in te gaan. Ik zal in dit deel enkel aantonen dat de fundamentele uitgangspunten van het personalisme op termijn onder druk komen te staan door de toenemende robotisering van de maatschappij. Meer in het bijzonder sta ik stil bij de autonomie van de mens (A), de verbondenheid van de mens (B) en het spirituele van de mens (C).

A. De autonomie van de mens

Een eerste belangrijk uitgangspunt van het personalisme is dat elke persoon een autonoom wezen is dat nooit ondergeschikt mag worden aan de groep. Elke mens is uniek en moet ook in zijn individueel vermogen tot denken en handelen gerespecteerd worden. Mensen moeten met andere woorden geëerbiedigd worden in hun autonomie

---

³² Zie hierover de bespreking in deel A.

³³ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 165-409.

³⁴ Zie bijvoorbeeld: J. MARITAIN, *Humanisme intégral: Problèmes temporels d'une nouvelle chrétienté*, Aubier-Montaigne, 1941, 334p.

³⁵ Zie bijvoorbeeld: E. MOUNIER, *Qu'est-ce que le personalisme?*, Seuil, 1947, 105p.

³⁶ Zie bijvoorbeeld: W. BEKE, “Christendemocratie: van christelijke naar Vlaamse volkspartij”, in: L. SANDERS, C. DEVOS & P. STOUTHUYSEN, *Politieke ideologieën in Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme*, Standaard Uitgeverij, 2008, 237-317; W. BEKE, *De ziel van een zuil: de Christelijke Volkspartij, 1945-1968*, Leuven University Press, 2005, 535p.

³⁷ Zie bijvoorbeeld: D. DEWEER, “Communication, Translation and the Global Community of Persons”, (6) *Etudes Ricoeuriennes/Ricoeur Studies* 2015, 46-56; D. DEWEER & S. VAN HECKE, “De mens centraal. De relevantie van het personalisme voor de samenleving van vandaag en morgen”, (1) *De Gids op Maatschappelijk Gebied* 2018, 29-37; D. DEWEER & S. VAN HECKE, *De mens centraal: essays over het personalisme vandaag en morgen*, Uitgeverij Pelckmans, 2017, 240p.

en individuele waardigheid.³⁸ **Het toenemende gebruik van robots en artificiële intelligentie tast de autonomie van mensen in grote mate aan.** Het wezen van autonome systemen is immers dat ze zelf beslissingen nemen in plaats van mensen. Neem bijvoorbeeld zelfrijdende wagens. De automatisering van motorrijtuigen zal geleidelijk aan gebeuren. Vandaag worden gedeeltelijke vormen van autonomie al gecommmercialiseerd. De voornaamste vormen van autonome technologie worden door de koepelterm ‘*Advanced Driver Assistance Systems*’ (ADAS) samengevat. Voorbeelden daarvan zijn ‘*Adaptive Cruise Control*’,³⁹ ‘*Lane Keeping Assistance*’,⁴⁰ antiblokkeersystemen en automatische rem- en parkeersystemen. Dergelijke systemen nemen bepaalde beslissingen zelf. Door de combinatie van al deze technologieën worden motorrijtuigen in steeds grotere mate autonoom. In de toekomst zullen dan ook motorrijtuigen worden gecommmercialiseerd die in staat zijn personen geheel zelfstandig van de ene naar de andere plaats te brengen zonder menselijke instructies.⁴¹ Autonome systemen zullen bovendien in staat worden gesteld om, net zoals mensen, uit voorgaande ervaringen te leren (cf. ‘*machine learning*’). Dergelijke zelflerende systemen kunnen patronen herkennen en zullen de omgeving daardoor na verloop van tijd beter begrijpen en inschatten.⁴² Machinaal leren is gebaseerd op algoritmes die gebruikt worden om autonoom, dus zonder begeleiding, te leren van data en input. Hierbij hoeven computers dus niet zelf geprogrammeerd te worden door mensen, maar kunnen ze zelfstandig hun algoritmes veranderen en verbeteren.⁴³

Er kan eigenlijk worden gesteld dat elke wetenschappelijke doorbraak op het gebied van artificiële intelligentie de mens of diens vaardigheden eigenlijk net iets minder uniek maakt. Onze menselijke intelligentie is dus niet specialer dan die van een robot.⁴⁴ Van groter belang is dat sommigen erop wijzen dat **robots niet alleen menselijker worden, maar dat mensen ook steeds meer op robots gaan lijken.** In het verkeer bijvoorbeeld gebruiken we GPS-systemen of *Google Maps* om de kortste of snelste weg te weten. Zelf kaartlezen of wegaanwijzingen volgen wordt daardoor een steeds grotere

---

³⁸ D. DEWEER, “Personalisme gisteren, vandaag en morgen”, in: D. DEWEER & S. VAN HECKE, *De mens centraal: essays over het personalisme vandaag en morgen*, Uitgeverij Pelckmans, 2017, 13-14.

³⁹ Adaptive Cruise Control controleert de snelheid en bewaart zo een gelijke afstand ten aanzien van een voorliggend motorrijtuig. Dit systeem regelt dus de volgfstand tot een voorligger door deze afstand te meten en zo nodig bij te stellen door te remmen of te versnellen.

⁴⁰ *Lane Keeping Assistance* corrigeert zelf de richting wanneer het motorrijtuig onbedoeld de eigen rijstrook dreigt te verlaten.

⁴¹ J. TANGHE & J. DE BRUYNE, “Software aan het stuur – De aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door autonome motorrijtuigen”, in T. VANSWEEVELT & B. WEYTS, *Nieuwe risico’s in het aansprakelijkheid- en verzekeringsrecht* - ALLIC III, Intersentia, 2018, 11-12.

⁴² H. SURDEN & M.A. WILLIAMS, “Technological Opacity, Predictability, and Self-Driving Cars”, (38) *Cardozo Law Review* 2016, 147-150.

⁴³ M. HEIDA, “Wat is Machine Learning?”, Internet of Things Nederland, 17 november 2017, internetofthingsnederland.nl/wat-is-machine-learning.

⁴⁴ S. BEERENDS, “Robot ≠ Mens”, Setup, 8 februari 2018, www.setup.nl/magazine/2018/02/robot-%E2%89%A0-mens.

uitdaging. In het bedrijfsleven voeren werknemers soms dagelijks dezelfde handeling uit zonder verder na te denken over wat ze nu precies doen. Het gevolg daarvan is dat werknemers totaal geen idee of besef meer hebben van het volledige productieproces en het niet langer zichtbaar is wat ze precies maken en waarom (cf. vervreemding van het productieproces). Verveling en vervreemding lonken dus om de hoek, waardoor zelfrealisatie op het werk steeds moeilijker wordt.⁴⁵ Mensen voeren slechts nog maar een handeling uit op een soort van ‘automatische piloot’, net zoals robots. Kortom, deze technische ontwikkelingen zorgen ervoor dat mensen steeds meer ‘*de-skilled*’ geraken en in toenemende mate op robots gaan lijken.⁴⁶

B. De verbondenheid van de mens

Ten tweede is de persoon een verbonden wezen. Een mens wordt pas mens in relatie met anderen. We kunnen ons pas ontplooiën omdat we ingebed zijn in een gezin, in verenigingen en in een brede samenleving die voor ons zorgen en waarvoor wij op onze beurt zorg dragen. Die verbondenheid is er bovendien ook met de voorgaande én de volgende generaties en met onze leefwereld die onze gemeenschappelijke thuis vormt. Het centrale uitgangspunt van het personalisme is dat de mens geen atomair wezen is, maar een **gemeenschapswezen dat desalniettemin een absolute individuele waarde heeft**.⁴⁷ Een gemeenschap is een bepaalde historische vorm die de spontane ethische band tussen mensen aanneemt, dus niet in de eerste plaats omwille van eigenbelang, maar vanuit wederzijds respect en zorg voor elkaar.⁴⁸

De gemeenschap waarin we functioneren en ontwikkelen, aanvaardt onze tekortkomingen en blijft ons waarderen als mens. De reden waarom eender welke gemeenschap zo belangrijk is voor de mens komt net door het feit dat het ons een gevoel van vrijheid, veiligheid en geborgenheid geeft. We voelen vriendschap, verbondenheid en krijgen affectie en warmte door en in een bepaalde gemeenschap. Deze geborgenheid proberen we dan zelf ook verder te geven of te delen met andere mensen. We krijgen als mens voldoening door de interactie met anderen.⁴⁹

---

⁴⁵ J. EYNIKEL, *Robot aan het stuur: Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 86.

⁴⁶ B. FRISCHMANN & E. SELINGER, “Robots have already taken over our work, but they’re made of flesh and bone”, *The Guardian*, 25 september 2017, www.theguardian.com/commentisfree/2017/sep/25/robots-taken-over-work-jobs-economy.

⁴⁷ D. DEWEER, “Personalisme gisteren, vandaag en morgen”, in: D. DEWEER & S. VAN HECKE, *De mens centraal: essays over het personalisme vandaag en morgen*, Uitgeverij Pelckmans, 2017, 14.

⁴⁸ D. DEWEER, “Personalisme & Christendemocratie”, www.cdenv.be/wie-zijn-we/wetstraat-89/ceder/cdr/cdr-de-betrokken-samenleving/personalisme-en-christendemocratie.

⁴⁹ In dit verband kan bijvoorbeeld worden gewezen op de negatieve gevolgen op de levenskwaliteit als gevolg van eenzaamheid.

Dit aspect komt met het toenemende gebruik van robots eveneens in het gedrang.

Het zijn net het ontvangen en krijgen van warmte, bevestiging en steun die van de mens een gemeenschapsdier maakt. In een relatie met een robot ligt de nadruk echter niet meer op de sociale wederkerigheid. Een robot geeft niet de warmte die we als mens zo nodig hebben en die ons vanaf onze geboorte vormt (cf. ‘opgroeien in een warm nest’). Een interactie met een robot kan dus antisociale gevolgen hebben van zodra mensen geen waarde meer hechten aan het bewustzijnsniveau van hun interactiepartner. We verwachten bijvoorbeeld steeds meer van technologie of artificiële intelligentie en steeds minder van onze menselijke soortgenoten (cf. het individualisme van de moderne samenleving).⁵⁰ Robots hebben tot op de dag van vandaag geen gevoelens of bewustzijn. Een mens kan dan wel verlangen naar de aandacht van een robot, een robot voelt geen verlangen naar menselijke aandacht, noch een natuurlijke drang naar zorg.⁵¹ De mens heeft zijn wortels in een ander persoon en ontvangt zijn vrijheid eveneens van die andere persoon. Vrijheid is geen loutere individuele vrijheid, maar een vrijheid die verbonden is met de vrijheid van een ander.⁵² Ook dit zou in de toekomst wel eens problematisch worden door robots wiens vrijheid niet verbonden is met de vrijheid van een andere mens, maar eerder afhangt van de mate van autonomie die door de softwareontwikkelaar gegeven werd.

Kortom, de ‘warme’ gemeenschappen lijken op de achtergrond te verdwijnen en vervangen te worden door wat ik ‘technologische gemeenschappen’ noem. **Het gevaar bestaat er namelijk in dat deze technologische gemeenschappen op termijn boven de mensen komen te staan en dus niet meer ten dienste van de persoon.** Het systeem zal nog wel waarde hechten aan sommige unieke individuen, zij die de trein van technologie hebben gevolgd, maar daarbij zal het gaan om een nieuwe elite van geüpgraded supermensen en niet om de massa.⁵³ De toename van robots zorgt er eigenlijk voor dat we nog meer in ons eigen belang zullen denken, zeker omdat artificiële intelligentie zoals gebruikt door Google of Facebook de mens op termijn wel eens beter zal kennen dan hijzelf.⁵⁴ Er is met andere woorden minder nood aan

---

⁵⁰ Zie in dit verband: S. TURKLE, *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*, Penguin, 2015, 352p.; S. TURKLE, *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*, Hachette, 2017, 400p.; S. BEERENDS, “Robot ≠ Mens”, Setup, 8 februari 2018, www.setup.nl/magazine/2018/02/robot-%E2%89%A0-mens.

⁵¹ S. BEERENDS, “Robot ≠ Mens”, Setup, 8 februari 2018, www.setup.nl/magazine/2018/02/robot-%E2%89%A0-mens. Professor HARARI stelt zich in de verband terecht de vraag om na te denken over wat belangrijker is: intelligentie of bewustzijn (Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 409).

⁵² Zie bijvoorbeeld: W. BEKE, “Christendemocratie: van christelijke naar Vlaamse volkspartij”, in: L. SANDERS, C. DEVOS & P. STOUTHUYSEN, *Politieke ideologieën in Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme*, Standaard Uitgeverij, 2008, 269.

⁵³ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 356-357.

⁵⁴ D. DEWEER, “Personalisme gisteren, vandaag en morgen”, in: D. DEWEER & S. VAN HECKE, *De mens centraal: essays over het personalisme vandaag en morgen*, Uitgeverij Pelckmans, 2017, 15-16.

innerlijke zelfreflectie of interactie met medemensen bij het nemen van belangrijke beslissingen. In dit verband besluit professor Davies dan ook als volgt: “*We would be expending our time and energy on personal relationships with robots rather than focusing on developing deeper and more meaningful relationship with other persons and with the rest of the natural world. If this phenomenon of misplaced personal relationships were to occur, it might contribute to depersonalization within society as persons spend less time cultivating truly personal relationships. It might also stunt personal development within human community as persons spend less time experiencing the enrichment, challenges, and growth that come from true interpersonal relationships*”.⁵⁵

C. Het spirituele van de mens

Volgens het personalisme is de persoon een spiritueel wezen. De mens is op zoek naar meer dan alleen maar de vervulling van materialistische verlangens. De mens vindt de zin van het leven in het transcendente, in de inschakeling in waarden en idealen die het individu overstijgen.⁵⁶ Het personalisme heeft dus ook een anti-materialistisch spiritueel uitgangspunt waarbij de mens tot engagement wordt aangezet.⁵⁷ Een dergelijke spirituele dimensie zal ook een andere inhoud krijgen door het toenemende gebruik van robots en artificiële intelligentie.

In dit verband zijn ‘technoreligies’ bijvoorbeeld van groot belang.⁵⁸ Technohumanisten willen de menselijke geest upgraden. Ze willen ons toegang geven tot ongekende nieuwe ervaringen en een onbekende staat van bewustzijn.⁵⁹ Transhumanisten willen het huidige menselijke lichaam verbeteren door middel van nieuwe technieken, zodat het niet meer verouderd en meer zou presteren dan ‘natuurlijk’. Genetische manipulatie, klonen, nanotechnologie en artificiële intelligentie spelen daarbij een uiterst belangrijke rol.⁶⁰ Eenvoudig gesteld worden software of artificiële intelligentie en het menselijke lichaam steeds meer verweven tot een eenheid. **De vraag stelt zich dan ook of er in**

---

⁵⁵ M.YA. DAVIES, “Taking Robots Personally: A Personalist Critique”, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, 2007, 6, www.aaai.org/Papers/Workshops/2007/WS-07-07/WS07-07-002.pdf. Businessfilosoof EYNIKEL stelt dat “mens-tot-mensdienstverlening” een luxe wordt (J. EYNIKEL, *Robot aan het stuur: Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 84).

⁵⁶ D. DEWEER, “Personalisme en christendemocratie. Wij zijn steeds onderweg”, (4) CDR 2016, 8;

⁵⁷ W. BEKE, “Christendemocratie: van christelijke naar Vlaamse volkspartij”, in: L. SANDERS, C. DEVOS & P. STOUTHUYSEN, *Politieke ideologieën in Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme*, Standaard Uitgeverij, 2008, 269.

⁵⁸ Zie in dit verband bijvoorbeeld: M. MORE & N. VITA-MORE, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, John Wiley & Sons, 2013, 480 p.; R. KURZWEIL, *The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence*, Penguin, 2000, 400p.

⁵⁹ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 362 en verder.

⁶⁰ G. DE MEYER, *Cultuur met een kleine c*, Acco, 2004, 129. Zie in dit verband ook: H. VAN DEN EYNDE, “Eerste genetisch verbeterde baby geboren”, *De Standaard*, 26 november 2018, www.standaard.be/cnt/dmf20181126_03988528.

een dergelijke wereld nog ruimte is voor een spirituele dimensie voor de mens.

In plaats van het streven naar het goede leven⁶¹ en/of bijvoorbeeld het ‘genezen’ van de mens, lijkt er steeds meer sprake te zijn van het streven naar een onfeilbaar leven, kortom de ‘*homo deus*’.⁶² Het feit dat mensen in hun dagdagelijkse activiteiten ook meer robots dreigen te worden of zich althans zo gedragen, lijkt de spirituele kant van het personalisme alleen maar verder te ondermijnen.⁶³

Nog verregaander is het dataïsme of het datageloof. Het datageloof wordt volgens professor Harari de religie van de 21ste eeuw. Het is een religie die een volledige overgave van het individu vereist. In een samenleving gebaseerd op het datageloof is er geen plaats meer voor privacy en emoties. Al onze persoonlijke gegevens moeten worden afgestaan. Het dataïsme verklaart het universum door gebruik van datastromen. Er werd reeds vermeld dat het humanisme stelde dat de mens naar zichzelf moet luisteren onder andere bij het nemen van beslissingen. Binnen een data-centristisch wereldbeeld leert een mens echter volledig te vertrouwen op (externe) algoritmes. Het datageloof stelt dat mensen hun kosmische taak hebben volbracht en het stokje nu moeten doorgeven aan totaal nieuw entiteiten zoals Facebook of Google. Deze bedrijven zullen de mens (op termijn) beter begrijpen. Dergelijke bedrijven zouden in staat zijn om betere beslissingen te nemen dan mensen zelf. Gevoelens en menselijk intuïties zijn niet meer de beste algoritmen ter wereld. Het dataïsme is ontstaan doordat de biowetenschappers organismen beschouwen als biologische algoritmen. Deze algoritmen worden binnen het dataïsme gecombineerd met steeds meer geavanceerde elektronische algoritmen. De idee is dat op termijn de elektronische algoritmen de biologische zullen overvleugelen. Dataïsten stellen dus dat de menselijke output zal neerkomen op de creatie van een nieuw en nog efficiënter dataverwerkingssysteem. Zodra die missie is volbracht, zal de homo sapiens verdwijnen. De homo sapiens wordt dan ook een verouderd algoritme.⁶⁴

---

⁶¹ W. BEKE, “Christendemocratie: van christelijke naar Vlaamse volkspartij”, in: L. SANDERS, C. DEVOS & P. STOUTHUYSEN, *Politieke ideologieën in Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme*, Standaard Uitgeverij, 2008, 269.

⁶² Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 448p.

⁶³ Zie de bespreking supra in deel 4.A.

⁶⁴ Y.H. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij, 2017, 362 en 279-411; D. BROOKS, “The Philosophy of Data”, *The New York Times*, 4 februari 2013, www.nytimes.com/2013/02/05/opinion/brooks-the-philosophy-of-data.html; C. PEETERS, “De schrijver van ‘Homo Deus’ heeft niets met mensen”, *Vrij Nederland*, 20 april 2017, www.vn.nl/de-schrijver-van-homo-deus-heeft-niets-met-mensen; A. STRIEKWOLD, “Van humanisme naar dataïsme”, *Universiteit Utrecht*, 26 augustus 2017, www.sg.uu.nl/nieuws/2017/van-humanisme-naar-dataisme

Meer dan ooit is het personalisme het (meest) geschikte antwoord

De analyse in het voorgaande deel toont aan dat de fundamentele uitgangspunten van het personalisme en dus ook van de christendemocratie op gespannen voet komen te staan met de robotisering van de maatschappij. Robots tasten de autonomie van de mens aan, verminderen de intermenselijke verbondenheid/gemeenschapsgevoel en hebben ook een invloed op het spirituele luik. Deze technologische evoluties versterken de individualistische tijdsgeest waarop het personalistisch gedachtengoed van verbondenheid en solidariteit frontaal botst.⁶⁵ Toch is een personalistisch antwoord en aanpak op deze technologische evoluties meer dan ooit noodzakelijk.⁶⁶ Hoewel het personalisme voor christendemocraten veeleer een opdracht is dan een verworvenheid⁶⁷ kan en moet het als vertrekpunt worden gebruikt om een ‘humaan’ antwoord te bieden op de uitdagingen van de 21ste eeuw zoals robots en artificiële intelligentie. Ik zal daarvoor kort drie argumenten bespreken.⁶⁸

Ten eerste komen de hedendaagse ideologieën en opvattingen door het toenemende gebruik van robots en artificiële intelligentie onder druk te staan.

Robots zijn niet verbonden aan het ideologische, maar staan er boven en hebben net zoals de klimaatopwarming een impact op de gehele mondiale gemeenschap. Net daarom is het personalisme een ideaal vertrekpunt omdat het ook een anti-ideologische inslag heeft. Het vertrekt niet vanuit grote ideologische kaders. Het personalisme is eerder een reactie tegen ideologische kaders omdat deze de mens als persoon hebben miskend.⁶⁹ De bedoeling van personalistische denkers was om een alternatief voor ideologie te ontwikkelen.⁷⁰ Omdat de mens in zijn wezen en in al zijn handelen beïnvloed wordt door robots, zijn antwoorden vanuit een personalistische invalshoek aangewezen en noodzakelijk. Het personalisme kan dus gebruikt worden als denkkader om gepaste antwoorden te vinden voor al deze uitdagingen.⁷¹ De christendemocratie leeft niet in een programma dat boven de wereld zweeft, maar staat middenin de samenleving. Het

---

⁶⁵ D. DEWEER, “Personalisme en christendemocratie. Wij zijn steeds onderweg”, (4) *CDR* 2016, 9-10.

⁶⁶ Zie in dit verband: J. DE CEULAER, “Linkse kiezers moeten vaker CD&V stemmen”, *De Morgen*, 6 augustus 2016, 39-42 die een pleidooi houdt voor de morele superioriteit van een personalistische kijk op hedendaagse maatschappelijke uitdagingen.

⁶⁷ D. DEWEER, “Personalisme en christendemocratie. Wij zijn steeds onderweg”, (4) *CDR* 2016, 7.

⁶⁸ Zie in dit verband ook D. DEWEER & S. VAN HECKE, *De mens centraal: essays over het personalisme vandaag en morgen*, Uitgeverij Pelckmans, 2017, 212p.

⁶⁹ W. BEKE, “Christendemocratie: van christelijke naar Vlaamse volkspartij”, in: L. SANDERS, C. DEVOS & P. STOUTHUYSEN, *Politieke ideologieën in Vlaanderen: liberalisme, socialisme, christendemocratie, Vlaams-nationalisme, ecologisme*, Standaard Uitgeverij, 2008, 269.

⁷⁰ D. DEWEER, “Personalisme gisteren, vandaag en morgen”, in: D. DEWEER & S. VAN HECKE, *De mens centraal: essays over het personalisme vandaag en morgen*, Uitgeverij Pelckmans, 2017, 13.

⁷¹ D. DEWEER, “Personalisme en christendemocratie. Wij zijn steeds onderweg”, (4) *CDR* 2016, 7-8.

vormt daarom een goed uitgangspunt.⁷² Dit sluit niet uit dat er op termijn wel nood is aan bezinning over de concrete vertaling van personalistische uitgangspunten in deze veranderende context.⁷³ Een belangrijk vertrekpunt daarbij blijft uiteraard dat de mens in de relatie met robots centraal moet blijven staan. Dit brengt enkele gevolgen met zich mee zoals het feit dat robots nooit dezelfde rechten mogen krijgen als de mens.

Ten tweede moet (steeds) verzekerd worden dat iedere mens voldoende betrokken blijft bij een maatschappij waarin ook robots hun plaats opeisen.

Het pleidooi voor een betrokken samenleving blijft met andere woorden overeind⁷⁴ en wordt misschien zelfs nog belangrijker. Robots hebben tal van voordelen en een verantwoord gebruik van artificiële intelligentie moet dan ook worden aangemoedigd. De automatisering zorgt bijvoorbeeld voor een veiliger verkeer, de ontlasting van oudere werknemers⁷⁵ of een betere gezondheidszorg. Toch mag dit geen aanleiding geven tot het ontstaan van een “nutteloze klasse”⁷⁶ van mensen. Maatregelen moeten worden genomen zodat het systeem aan iedere mens waarde blijft hechten.⁷⁷ In de samenleving van morgen met robots moet iedere mens nog steeds in staat zijn om zichzelf te ontplooiën, telkens met oog voor de medemens. Beleidsmakers en politieke partijen spelen hierbij een belangrijke rol omdat zij (nog steeds) de grenzen bepalen van de mogelijkheden van robots en artificiële intelligentie. Robots brengen gevolgen teweeg op verschillende aspecten van onze samenleving. Daarom is een weloverwogen doordacht ‘globaal en interdisciplinair’ beleids- of actieplan nodig. Dit is geen gemakkelijke opgave en kan best worden gedaan in een studiegroep van experts. Personalistische denkers en beleidsmakers zijn daarbij onmisbaar, net omdat zij oog blijven hebben voor de mens in al zijn facetten en voor de gemeenschap in het algemeen. Er kan bijvoorbeeld worden nagedacht over de idee van een basisinkomen voor mensen die hun job dreigen te verliezen door robots.⁷⁸ Ook in het onderwijs dienen nieuwe aandachtspunten te worden ontwikkeld. De idee van levenslang leren en omscholing zal bijvoorbeeld nog belangrijker worden. Ook moeten andere vaardigheden worden aangeleerd in een wereld waarin robots bijna alles beter kunnen dan mensen. Er zal ook meer aandacht moeten zijn voor de emotionele ontwikkeling van de mens omdat robots tot op vandaag geen emoties en bewustzijn hebben. Mensen zullen hun identiteit bovendien meerdere malen opnieuw moeten bepalen en/of herontdekken doorheen het

---

⁷² W. BEKE, “Personalisme is een engagement”, (4) CDR 2016, 16.

⁷³ D. DEWEER, “Personalisme en christendemocratie. Wij zijn steeds onderweg”, (4) CDR 2016, 7-8.

⁷⁴ W. BEKE, *Nieuwe wij pleidooi voor een betrokken samenleving*, Unitas Vzw, 2016.

⁷⁵ D.J. ZOM, “Zo denken politieke partijen over robotisering”, CFO, 7 maart 2017, cfo.nl/artikel/zo-denken-de-politieke-partijen-over-robotisering.

⁷⁶ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 336.

⁷⁷ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 316.

⁷⁸ D. LOVE, “The jury’s still out on whether universal basic income will save us from job-stealing robots”, Business Insider, 24 november 2017, www.businessinsider.com/will-universal-basic-income-save-us-from-job-stealing-robots-2017-11; J. EYNIKEL, *Robot aan het stuur: Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 81-83.

leven en dienen daarop voorbereid te worden.⁷⁹ Het onderwijs, de arbeidsmarkt en de gezondheidszorg kunnen hier alvast op anticiperen.

Ten derde moeten inspanningen worden gedaan om het gemeenschapsgevoel tussen mensen te bestendigen en indien nodig zelfs te versterken. Dit dreigt door robots immers te worden aangetast, wat uiteraard niet wenselijk is. Er is een risico op depersonalisatie door robots, wat moet worden verhinderd. In dit verband besluit Davies dat “[i]t is our moral responsibility to avoid such depersonalizing consequences as we attempt to foster a world of greater peace, social justice, and ecological sustainability”. **Kortom, het is noodzakelijk om manieren te vinden om onze gemeenschappen (opnieuw) te personaliseren.**⁸⁰ Ook hierover moeten beleidsmakers grondig nadenken. Ik stel alvast een aantal pistes voorop zoals de ontwikkeling van het concept ‘**menselijke subsidiariteit**’. Dit komt erop neer dat robots steeds ten dienste moeten blijven staan van de mens en dus niet andersom. Technologie is immers slechts vooruitgang als ze ten dienste van de mens blijft staan.⁸¹ Dit vergt de ontwikkeling van een soort ‘toets’ of ‘maatstaf’: alles wat beter kan worden gedaan door robots en geen afbreuk doet aan het gemeenschapsgevoel kan op termijn inderdaad beter door hen worden uitgevoerd. Een operatie door een robot in plaats van een neurochirurg is daarvan een voorbeeld. De robot kan dit beter of minstens even goed uitvoeren dan de chirurg en tast daarbij het gemeenschapsgevoel niet aan. Dit neemt uiteraard niet weg dat moeten worden nagedacht over de gevolgen op de tewerkstelling van de chirurg (zie vorige punt). De situatie is anders voor een huisdokter omdat deze op een manier bijdraagt tot interactie met mensen en het ontwikkelen van een gemeenschapsgevoel. Een robot lijkt hiervoor dus minder geschikt. Het gebruik van robots zou ook kunnen worden aangemoedigd om beter te begrijpen wat het is om ‘mens’ te zijn en hoe waardevol een menselijk leven nog steeds is.⁸² Dit kan dan weer zorgen voor het identificeren van menselijke waarden en belevingen die de ontwikkeling van het gemeenschapsgevoel bevorderen.

Besluit

Deze bijdrage ging dieper in op de relatie tussen de robotisering van onze maatschappij en het personalisme. Er werd aangetoond dat robots een realiteit zijn. Ze komen steeds meer voor en zullen in de toekomst een nog grotere rol in ons dagelijks sociaal en

---

⁷⁹ Zie in dit verband ook: Y.N. HARARI, “21 Lessons for the 21st Century”, Talks at Google, 11 oktober 2018.

⁸⁰ M.Y.A. DAVIES, “Taking Robots Personally: A Personalist Critique”, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, 2007, 7.

⁸¹ J. EYNIKEL, Robot aan het stuur: *Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 50.

⁸² R. VERRYCKEN, “Een robot met bewustzijn? Waarom niet?”, De Tijd, 24 februari 2018, www.tijd.be/ondernemen/technologie/een-robot-met-bewustzijn-waarom-niet/9986201.html.

vormt daarom een goed uitgangspunt.⁷² Dit sluit niet uit dat er op termijn wel nood is aan bezinning over de concrete vertaling van personalistische uitgangspunten in deze veranderende context.⁷³ Een belangrijk vertrekpunt daarbij blijft uiteraard dat de mens in de relatie met robots centraal moet blijven staan. Dit brengt enkele gevolgen met zich mee zoals het feit dat robots nooit dezelfde rechten mogen krijgen als de mens.

Ten tweede moet (steeds) verzekerd worden dat iedere mens voldoende betrokken blijft bij een maatschappij waarin ook robots hun plaats opeisen.

Het pleidooi voor een betrokken samenleving blijft met andere woorden overeind⁷⁴ en wordt misschien zelfs nog belangrijker. Robots hebben tal van voordelen en een verantwoord gebruik van artificiële intelligentie moet dan ook worden aangemoedigd. De automatisering zorgt bijvoorbeeld voor een veiliger verkeer, de ontlasting van oudere werknemers⁷⁵ of een betere gezondheidszorg. Toch mag dit geen aanleiding geven tot het ontstaan van een “nutteloze klasse”⁷⁶ van mensen. Maatregelen moeten worden genomen zodat het systeem aan iedere mens waarde blijft hechten.⁷⁷ In de samenleving van morgen met robots moet iedere mens nog steeds in staat zijn om zichzelf te ontplooiën, telkens met oog voor de medemens. Beleidsmakers en politieke partijen spelen hierbij een belangrijke rol omdat zij (nog steeds) de grenzen bepalen van de mogelijkheden van robots en artificiële intelligentie. Robots brengen gevolgen teweeg op verschillende aspecten van onze samenleving. Daarom is een weloverwogen doordacht ‘globaal en interdisciplinair’ beleids- of actieplan nodig. Dit is geen gemakkelijke opgave en kan best worden gedaan in een studiegroep van experts. Personalistische denkers en beleidsmakers zijn daarbij onmisbaar, net omdat zij oog blijven hebben voor de mens in al zijn facetten en voor de gemeenschap in het algemeen. Er kan bijvoorbeeld worden nagedacht over de idee van een basisinkomen voor mensen die hun job dreigen te verliezen door robots.⁷⁸ Ook in het onderwijs dienen nieuwe aandachtspunten te worden ontwikkeld. De idee van levenslang leren en omscholing zal bijvoorbeeld nog belangrijker worden. Ook moeten andere vaardigheden worden aangeleerd in een wereld waarin robots bijna alles beter kunnen dan mensen. Er zal ook meer aandacht moeten zijn voor de emotionele ontwikkeling van de mens omdat robots tot op vandaag geen emoties en bewustzijn hebben. Mensen zullen hun identiteit bovendien meerdere malen opnieuw moeten bepalen en/of herontdekken doorheen het

---

⁷² W. BEKE, “Personalisme is een engagement”, (4) CDR 2016, 16.

⁷³ D. DEWEER, “Personalisme en christendemocratie. Wij zijn steeds onderweg”, (4) CDR 2016, 7-8.

⁷⁴ W. BEKE, *Nieuwe wij pleidooi voor een betrokken samenleving*, Unitas Vzw, 2016.

⁷⁵ D.J. ZOM, “Zo denken politieke partijen over robotisering”, CFO, 7 maart 2017, cfo.nl/artikel/zo-denken-de-politieke-partijen-over-robotisering.

⁷⁶ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 336.

⁷⁷ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 316.

⁷⁸ D. LOVE, “The jury’s still out on whether universal basic income will save us from job-stealing robots”, Business Insider, 24 november 2017, www.businessinsider.com/will-universal-basic-income-save-us-from-job-stealing-robots-2017-11; J. EYNIKEL, *Robot aan het stuur: Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 81-83.

leven en dienen daarop voorbereid te worden.⁷⁹ Het onderwijs, de arbeidsmarkt en de gezondheidszorg kunnen hier alvast op anticiperen.

Ten derde moeten inspanningen worden gedaan om het gemeenschapsgevoel tussen mensen te bestendigen en indien nodig zelfs te versterken. Dit dreigt door robots immers te worden aangetast, wat uiteraard niet wenselijk is. Er is een risico op depersonalisatie door robots, wat moet worden verhinderd. In dit verband besluit Davies dat “[i]t is our moral responsibility to avoid such depersonalizing consequences as we attempt to foster a world of greater peace, social justice, and ecological sustainability”. **Kortom, het is noodzakelijk om manieren te vinden om onze gemeenschappen (opnieuw) te personaliseren.**⁸⁰ Ook hierover moeten beleidsmakers grondig nadenken. Ik stel alvast een aantal pistes voorop zoals de ontwikkeling van het concept ‘**menselijke subsidiariteit**’. Dit komt erop neer dat robots steeds ten dienste moeten blijven staan van de mens en dus niet andersom. Technologie is immers slechts vooruitgang als ze ten dienste van de mens blijft staan.⁸¹ Dit vergt de ontwikkeling van een soort ‘toets’ of ‘maatstaf’: alles wat beter kan worden gedaan door robots en geen afbreuk doet aan het gemeenschapsgevoel kan op termijn inderdaad beter door hen worden uitgevoerd. Een operatie door een robot in plaats van een neurochirurg is daarvan een voorbeeld. De robot kan dit beter of minstens even goed uitvoeren dan de chirurg en tast daarbij het gemeenschapsgevoel niet aan. Dit neemt uiteraard niet weg dat moeten worden nagedacht over de gevolgen op de tewerkstelling van de chirurg (zie vorige punt). De situatie is anders voor een huisdokter omdat deze op een manier bijdraagt tot interactie met mensen en het ontwikkelen van een gemeenschapsgevoel. Een robot lijkt hiervoor dus minder geschikt. Het gebruik van robots zou ook kunnen worden aangemoedigd om beter te begrijpen wat het is om ‘mens’ te zijn en hoe waardevol een menselijk leven nog steeds is.⁸² Dit kan dan weer zorgen voor het identificeren van menselijke waarden en belevingen die de ontwikkeling van het gemeenschapsgevoel bevorderen.

Besluit

Deze bijdrage ging dieper in op de relatie tussen de robotisering van onze maatschappij en het personalisme. Er werd aangetoond dat robots een realiteit zijn. Ze komen steeds meer voor en zullen in de toekomst een nog grotere rol in ons dagelijks sociaal en

---

⁷⁹ Zie in dit verband ook: Y.N. HARARI, “21 Lessons for the 21st Century”, Talks at Google, 11 oktober 2018.

⁸⁰ M.Y.A. DAVIES, “Taking Robots Personally: A Personalist Critique”, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, 2007, 7.

⁸¹ J. EYNIKEL, Robot aan het stuur: *Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 50.

⁸² R. VERRYCKEN, “Een robot met bewustzijn? Waarom niet?”, De Tijd, 24 februari 2018, www.tijd.be/ondernemen/technologie/een-robot-met-bewustzijn-waarom-niet/9986201.html.

vormt daarom een goed uitgangspunt.⁷² Dit sluit niet uit dat er op termijn wel nood is aan bezinning over de concrete vertaling van personalistische uitgangspunten in deze veranderende context.⁷³ Een belangrijk vertrekpunt daarbij blijft uiteraard dat de mens in de relatie met robots centraal moet blijven staan. Dit brengt enkele gevolgen met zich mee zoals het feit dat robots nooit dezelfde rechten mogen krijgen als de mens.

Ten tweede moet (steeds) verzekerd worden dat iedere mens voldoende betrokken blijft bij een maatschappij waarin ook robots hun plaats opeisen.

Het pleidooi voor een betrokken samenleving blijft met andere woorden overeind⁷⁴ en wordt misschien zelfs nog belangrijker. Robots hebben tal van voordelen en een verantwoord gebruik van artificiële intelligentie moet dan ook worden aangemoedigd. De automatisering zorgt bijvoorbeeld voor een veiliger verkeer, de ontlasting van oudere werknemers⁷⁵ of een betere gezondheidszorg. Toch mag dit geen aanleiding geven tot het ontstaan van een “nutteloze klasse”⁷⁶ van mensen. Maatregelen moeten worden genomen zodat het systeem aan iedere mens waarde blijft hechten.⁷⁷ In de samenleving van morgen met robots moet iedere mens nog steeds in staat zijn om zichzelf te ontplooiën, telkens met oog voor de medemens. Beleidsmakers en politieke partijen spelen hierbij een belangrijke rol omdat zij (nog steeds) de grenzen bepalen van de mogelijkheden van robots en artificiële intelligentie. Robots brengen gevolgen teweeg op verschillende aspecten van onze samenleving. Daarom is een weloverwogen doordacht ‘globaal en interdisciplinair’ beleids- of actieplan nodig. Dit is geen gemakkelijke opgave en kan best worden gedaan in een studiegroep van experts. Personalistische denkers en beleidsmakers zijn daarbij onmisbaar, net omdat zij oog blijven hebben voor de mens in al zijn facetten en voor de gemeenschap in het algemeen. Er kan bijvoorbeeld worden nagedacht over de idee van een basisinkomen voor mensen die hun job dreigen te verliezen door robots.⁷⁸ Ook in het onderwijs dienen nieuwe aandachtspunten te worden ontwikkeld. De idee van levenslang leren en omscholing zal bijvoorbeeld nog belangrijker worden. Ook moeten andere vaardigheden worden aangeleerd in een wereld waarin robots bijna alles beter kunnen dan mensen. Er zal ook meer aandacht moeten zijn voor de emotionele ontwikkeling van de mens omdat robots tot op vandaag geen emoties en bewustzijn hebben. Mensen zullen hun identiteit bovendien meerdere malen opnieuw moeten bepalen en/of herontdekken doorheen het

---

⁷² W. BEKE, “Personalisme is een engagement”, (4) CDR 2016, 16.

⁷³ D. DEWEER, “Personalisme en christendemocratie. Wij zijn steeds onderweg”, (4) CDR 2016, 7-8.

⁷⁴ W. BEKE, *Nieuwe wij pleidooi voor een betrokken samenleving*, Unitas Vzw, 2016.

⁷⁵ D.J. ZOM, “Zo denken politieke partijen over robotisering”, CFO, 7 maart 2017, cfo.nl/artikel/zo-denken-de-politieke-partijen-over-robotisering.

⁷⁶ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 336.

⁷⁷ Y.N. HARARI, *Homo Deus: een kleine geschiedenis van de toekomst*, Bezige Bij Uitgeverij, 2017, 316.

⁷⁸ D. LOVE, “The jury’s still out on whether universal basic income will save us from job-stealing robots”, Business Insider, 24 november 2017, www.businessinsider.com/will-universal-basic-income-save-us-from-job-stealing-robots-2017-11; J. EYNIKEL, *Robot aan het stuur: Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 81-83.

leven en dienen daarop voorbereid te worden.⁷⁹ Het onderwijs, de arbeidsmarkt en de gezondheidszorg kunnen hier alvast op anticiperen.

Ten derde moeten inspanningen worden gedaan om het gemeenschapsgevoel tussen mensen te bestendigen en indien nodig zelfs te versterken. Dit dreigt door robots immers te worden aangetast, wat uiteraard niet wenselijk is. Er is een risico op depersonalisatie door robots, wat moet worden verhinderd. In dit verband besluit Davies dat “[i]t is our moral responsibility to avoid such depersonalizing consequences as we attempt to foster a world of greater peace, social justice, and ecological sustainability”. **Kortom, het is noodzakelijk om manieren te vinden om onze gemeenschappen (opnieuw) te personaliseren.**⁸⁰ Ook hierover moeten beleidsmakers grondig nadenken. Ik stel alvast een aantal pistes voorop zoals de ontwikkeling van het concept ‘**menselijke subsidiariteit**’. Dit komt erop neer dat robots steeds ten dienste moeten blijven staan van de mens en dus niet andersom. Technologie is immers slechts vooruitgang als ze ten dienste van de mens blijft staan.⁸¹ Dit vergt de ontwikkeling van een soort ‘toets’ of ‘maatstaf’: alles wat beter kan worden gedaan door robots en geen afbreuk doet aan het gemeenschapsgevoel kan op termijn inderdaad beter door hen worden uitgevoerd. Een operatie door een robot in plaats van een neurochirurg is daarvan een voorbeeld. De robot kan dit beter of minstens even goed uitvoeren dan de chirurg en tast daarbij het gemeenschapsgevoel niet aan. Dit neemt uiteraard niet weg dat moeten worden nagedacht over de gevolgen op de tewerkstelling van de chirurg (zie vorige punt). De situatie is anders voor een huisdokter omdat deze op een manier bijdraagt tot interactie met mensen en het ontwikkelen van een gemeenschapsgevoel. Een robot lijkt hiervoor dus minder geschikt. Het gebruik van robots zou ook kunnen worden aangemoedigd om beter te begrijpen wat het is om ‘mens’ te zijn en hoe waardevol een menselijk leven nog steeds is.⁸² Dit kan dan weer zorgen voor het identificeren van menselijke waarden en belevingen die de ontwikkeling van het gemeenschapsgevoel bevorderen.

Besluit

Deze bijdrage ging dieper in op de relatie tussen de robotisering van onze maatschappij en het personalisme. Er werd aangetoond dat robots een realiteit zijn. Ze komen steeds meer voor en zullen in de toekomst een nog grotere rol in ons dagelijks sociaal en

---

⁷⁹ Zie in dit verband ook: Y.N. HARARI, “21 Lessons for the 21st Century”, Talks at Google, 11 oktober 2018.

⁸⁰ M.Y.A. DAVIES, “Taking Robots Personally: A Personalist Critique”, Association for the Advancement of Artificial Intelligence, 2007, 7.

⁸¹ J. EYNIKEL, Robot aan het stuur: *Over de ethiek van techniek*, Lannoo Uitgeverij, 2017, 50.

⁸² R. VERRYCKEN, “Een robot met bewustzijn? Waarom niet?”, De Tijd, 24 februari 2018, www.tijd.be/ondernemen/technologie/een-robot-met-bewustzijn-waarom-niet/9986201.html.

professioneel leven spelen. Robots hebben uiteraard verschillende voordelen. Toch zijn er ook enkele nadelen en uitdagingen die een gepast antwoord moeten krijgen. Deze bijdrage toonde verder aan dat de uitgangspunten van het personalisme – en dus ook de christendemocratie – door de robotisering van de maatschappij wel eens aangetast kunnen worden. Dit wil niet zeggen dat het personalisme geen rol meer kan spelen. Integendeel! **Een personalistisch antwoord en aanpak is meer dan noodzakelijk om op een menselijke en verantwoorde manier met deze technologische evoluties om te gaan.** Ik heb daarvoor kort drie argumenten/vertrekpunten besproken. Uiteraard is een verdere opvolging en grondigere studie over dit thema aangewezen en nodig. Iets waar ik in de toekomst heel graag aan meewerk

[Jan De Bruyne is Postdoctoraal onderzoeker aan de Faculteit Recht en Criminologie van de Universiteit Gent.]

Contact: jandbruy.debruyne@ugent.be

Ortwin Huysmans

Hoe redden we de staatsman?

Jaarlijks organiseert Ceder namens CD&V de Politieke Academie: een intern en inhoudelijk vormingstraject voor leden met politieke en/of maatschappelijke ambitie en interesse. Aan het einde van het traject van een jaar schrijven de deelnemers een slotessay. Een jury van Cederadviseurs selecteerde drie essays om te worden gepubliceerd in CDR. Dit is er een van.

*The politician looks to the next election,
the statesmen to the next generation,
and the philosopher to the indefinite future.*
—John Rawls¹

Welke van de drie figuren uit bovenstaand citaat is het meest geschikt om een land te leiden? Het antwoord lijkt voor de hand te liggen. De politicus weet uitstekend te manoeuvreren in de coulissen van de macht, communiceert met verve naar zijn achterban, maar streeft bovenal electoraal gewin na. De filosoof is daarentegen visionair en geleerd, maar weinig pragmatisch. Het ontbreekt hem aan behendigheid om zijn ideeën in beleid om te zetten en om dit alles vervolgens te verkopen aan het electoraat. Bovendien verwachten burgers een antwoord op, of tenminste perspectief bij hun huidige problemen. Wellicht gaat de voorkeur van velen dus intuïtief uit naar de gulden middenweg: de verantwoordelijke staatsman, die half politicus, half filosoof is.²

Toch is de discussie hiermee verre van besloten. In de naoorlogse periode heeft de staatsman het politieke bestel van de westerse democratieën decennialang

¹ John RAWLS, 'The Idea of Overlapping Consensus', *Oxford Journal of Legal Studies*, 7 (1987), p. 24.

² Ik gebruik gemakshalve de gender-geladen term 'staatsman', die in dit essay echter verwijst naar politieke actoren van beide geslachten.

gedomineerd. Figuren als Willem Drees, Konrad Adenauer en Clement Attlee worden nog steeds geëerd als verantwoordelijke, onkreukbare leidersfiguren die in hun beleid consequent staatsbelang voorop stelden. Vandaag ligt het ideaal van een vaderlijke, ervaren en op consensus gerichte beleidsmaker echter internationaal onder vuur. Academisch onderzoek toont aan dat het **algemene vertrouwen in de politiek en overheid taant binnen de meeste lidstaten van de Europese Unie**.³ Cijfers van de Eurobarometer tonen dat het vertrouwen in lokale en regionale overheden in België tussen 2008 en 2018 met maar liefst 7 procentpunten is gedaald. Sinds 2010 kalft de aanhang van de traditionele partijen, de eens zo machtige leveranciers van staatslieden, bij elke verkiezing af.⁴

Populistische politici als Trump, Bolsonaro of Salvini beloven een directe terugkoppeling naar de publieke opinie en oplossingen in het hier-en-nu in plaats van verwaterde compromissen. Zij bekritisieren de staatsman als een elitair, paternalistisch, wereldvreemd, duf, ontransparant en verouderd model van aan politiek doen. Hun gespierde, ongepolijste taal steekt af tegen het gebruikelijke, diffuse politieke discours dat vaak ver staat van de leefwereld van de gewone burger. In eigen land verklaarde vicepremier Jan Jambon (N-VA) in De Morgen na zijn controversiële uitspraken over van de zaak-Abdeslam: “*Ik zal dan wel een slechte staatsman zijn, hé? Daar lig ik niet wakker van.*”⁵

Dit essay gaat na of het klassieke ideaal van ‘staatsmanschap’ nog een plaats in de 21ste-eeuwse westerse democratieën. **Kan de staatsman zichzelf heruitvinden of vertegenwoordigt hij slechts een versleten traditie?** Wat volgt handelt derhalve ook over de kern van het politieke bedrijf. Wat verwachten we van onze politici? Moeten zij moreel onkreukbaar zijn of toch vooral behendige realpolitici? Waar ligt het evenwicht tussen rechtlijnigheid en pragmatisme? Kan een politicus onder bijzondere omstandigheden zijn beloften breken? Indien ja, ondergraaft hij met dergelijk handelen dan niet de democratie, gezien hij verkozen is met deze belofte? Moet een beleidsmaker louter de volkswil uitvoeren of eerder het volk leiden en onderrichten doorheen zijn bestuur? Anders gesteld: bestuurt de politicus het volk of bestuurt het volk de politicus? Al deze vragen illustreren de uitdagingen die zich stellen om onze democratie

---

³ Tom W. G. VAN DER MEER, ‘Political Trust and the “Crisis of Democracy”’, *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, Oxford (2017).

⁴ Ingrid VAN BIEZEN en Thomas POGUNTKE, ‘The decline of membership-based politics’, *Party Politics* (2014); Andrew CHADWICK and Jennifer STROMER-GALLEY, ‘Digital Media, Power, and Democracy in Parties and Election Campaigns. Party Decline or Party Renewal?’ in *The International Journal of Press/Politics* (2016).

⁵ Theo Francken herhaalde deze afwijzing van het staatsmanschap in een interview: Isolde VAN DEN EYNDE, ‘Een tweede termijn? We zullen zien’, *Het Laatste Nieuws* (09/03/2018).

dynamisch, gezond en efficiënt te houden. Dit essay zal trachten deze problematiek theoretisch en politiek-filosofisch te kaderen, om vervolgens een voorzet te geven naar de oplossing.

Verlicht despotisme vs. volkssoevereiniteit

Het blijft een uitdaging om een waterdichte, eenduidige definitie te formuleren die het concept van ‘staatsmanschap’ behelst. Een recente uitwisseling onder politicologen in De Standaard over het thema kwam niet verder dan algemeenheden over ‘durven afwijken van partijbelang’, ‘compromisbereidheid’ en ‘streng deontologie’.⁶ Het begrip is echter onlosmakelijk verbonden met een complexer ideaal dat doorheen de eeuwen heen door politieke filosofen op verschillende manieren is ingevuld.

Al in de vierde eeuw voor Christus schreef Plato uitvoerig over zijn model van een bestuurder, onder meer in zijn traktaat ‘*Politikos*’ (staatsman) en ‘*Politeia*’. Plato’s politieke ideaal was geen democratisch systeem, zoals in voege was in zijn stadstaat Athene. Met zijn beroemde allegorie van de staat als een schip, benadrukte de Griekse filosoof het belang van bekwaamheid en expertise in bestuur. Om een succesvolle zeereis te kunnen maken, had een schip immers een kapitein, stuur- en zeelui nodig met kennis van maritieme stromingen, geografie, meteorologie, sterrenkunde en bevoorrading. Zo moeten ware staatslieden ook kunnen bogen op een uitgebreide kennis in relevante disciplines als economie, recht, geschiedenis, sociologie en krijgskunde. Om die reden verkoos Plato een ‘voogdijschap’ van geleerden, een soort technocratisch comité, boven de heerschappij van het volk. Een essentieel kenmerk van een goed bestuurder was de *technè*, een kunde of vaardigheid. Die behelst niet louter technische deskundigheid, maar een vermogen om in het bestuur het algemene welbevinden van alle burgers voor ogen te houden.⁷ Plato achtte het volk (*demos*) ongeschikt om zichzelf te besturen. De wispelturige burgers lieten zich immers te gemakkelijk inpakken door emotionele en misleidende communicatie.

Ook de veertiende-eeuwse denker Macchiavelli beweerde dat de ideale beleidsmaker over een zekere vaardigheid of kunde moet beschikken — de ‘ambacht’ van het besturen, zeg maar. Die vaardigheid drukte hij uit met het sleutelbegrip *virtù*. Hiermee verwees hij geenszins naar morele deugd, maar naar een vermogen om zijn handelswijze aan te passen aan de omstandigheden. Volgens Macchiavelli was dergelijke flexibiliteit essentieel voor de militaire zowel als de politieke leider, wiens terrein in zijn ogen slechts een verlengstuk van het slagveld was. Om te voldoen in zijn kerntaken,

---

⁶ Simon ANDRIES, ‘Behoort de staatsman tot het verleden?’, *De Standaard* (26/02/2018).

⁷ PLATO, *The Republic*, 342e.

machtshandhaving en ‘grootse verwezenlijkingen’, moest een heerser in staat zijn om immoreel te handelen wanneer de omstandigheden dit vereisen.⁸ Ook Thomas Hobbes beschouwde morele kwaliteit als ondergeschikt aan effectieve ordehandhaving. Zijn politiek model was gebaseerd op een sociaal contract dat de onderdanen afsluiten met de staat.⁹ Hierbij geeft het volk zijn vrijheid deels op in ruil voor bescherming en ordehandhaving. Die staat, in Hobbes’ tijd belichaamd door de absolutistische vorst, heerst zonder restricties. Aangezien de mens van nature onwetend en zelfzuchtig is, moet hij deze staat strikt gehoorzamen.

Ook volgens Voltaire moest politieke macht berusten op een overeenkomst tussen volk en heerser. Hij bepleitte echter een soort verlicht absolutisme dat sterk gelijkt op het Platonische ideaal. De legitimiteit van de vorst hing volgens Rousseau niet louter af van ordehandhaving, maar van zijn belofte en toewijding om de onderdanen welvaart en vooruitgang te schenken.¹⁰ Het model van een verlicht despoot was zijn patroon, de Pruisische vorst Frederik de Grote, die zichzelf beschouwde als de ‘eerste dienaar van de staat’. Onder diens autocratisch bewind werden onder meer de staatsbureaucratie en het rechtssysteem gemoderniseerd.

Jean-Jacques Rousseau, een tijdgenoot van Voltaire, had een fundamenteel afwijkende visie. Hij combineerde het concept van het sociaal contract met het idee van volkssoevereiniteit.¹¹ Volgens Rousseau moest de soevereiniteit niet opgedeeld worden in drie machten. Evenmin mocht zij geschonken worden aan een absoluut vorst. In plaats daarvan stelde hij voor om de soevereiniteit in haar geheel bij de burgers te leggen. Rousseau pleitte dus voor een directe vorm van democratie, zoals hij gekend had in zijn geboortestad Genève. De uitvoerende macht moest zich beperken tot het louter ‘uitvoeren’ van de volkswil (*volonté générale*). Deze bestuurders hadden als enige taak het omzetten van deze wil in wetten en worden dus herleid tot ambtenaren. Het idee van volkssoevereiniteit stond haaks op de ‘elitaire’ visie van Voltaire, die meende dat het ‘gewone volk’ niet verlicht was en derhalve ongeschikt om te beslissen. Net als John Locke meende die immers dat politieke macht voorbehouden moest blijven voor de klasse van grondbezitters.

Voltaire en Rousseau tonen dat ook de ‘verlichte’ denkers van de achttiende eeuw van mening verschilden over het te verkiezen bestuursmodel. Hun idealen

---

⁸ Niccolò MACCHIAVELLI, *Il Principe*, in het bijzonder hoofdstuk 25 over het aanpassen van de handelingswijze naar specifieke omstandigheden.

⁹ Thomas HOBBS, *Leviathan*.

¹⁰ Matthew M. CAVERLY, ‘Voltaire (François-Marie Arouet) (1694-1778)’ in *The Encyclopedia of Political Thought* (2014).

¹¹ Jean Jacques ROUSSEAU, *Du contrat social; ou Principes du droit politique*, boek II hoofdstukken 1 en 2 over volkssoevereiniteit.

vertegenwoordigen twee uitersten van een politiek-filosofisch spectrum. Beiden klinken aantrekkelijk maar blijken in de praktijk moeilijk haalbaar. Vele dictators hebben zich in het verleden echter onterecht als ‘verlicht despoot’ voorgedaan. In de praktijk gaat achter dit verlichte uithangbord echter vaak een realiteit van censuur, onderdrukking en personencultus schuil. Napoleon verbeterde bijvoorbeeld de bestuurlijke efficiëntie, voerde religieuze tolerantie door en bouwde het onderwijssysteem verder uit. Toch ging dit krachtdadig bestuur te koste van vooruitgang en de liberale grondrechten. Zowel de vrijheid van meningsuiting als persvrijheid lagen onder zijn bewind sterk aan banden. Vandaag stelt de propaganda van de CPC letterlijk dat China Xi Jinping nodig heeft “*als stuurman op het pad naar vooruitgang*”¹². De beeldspraak van Plato en Voltaire is dus nog steeds relevant.

De invloed van Rousseau is eveneens verreikend. Tot op vandaag presenteren vele politici zich als spreekbuis van het geabstraheerde ‘volk’, ‘de gewone man’ of ‘de stilzwijgende meerderheid’. Het beeld van de politicus als een louter ‘passieve’ vertegenwoordiger, die klakkeloos de standpunten van zijn electoraat overneemt, is echter vals. Het gaat immers voorbij aan de dialectische relatie tussen politicus en kiezer. Ook al appelleert het discours van de politicus aan de ideologische voorkeur van zijn electoraat, dan nog zal dit discours onvermijdelijk het electoraat beïnvloeden. Zo kan hij of zij bijvoorbeeld ‘populaire’ standpunten nuanceren, of net herbevestigen. Vaak zal de politicus deze zelfs versterken, veralgemenen, simplificeren of radicaliseren. Plato waarschuwde in deze voor de dreiging van demagogie. **Een democratisch bestel, zo stelde hij, is kwetsbaar voor de manipulaties van een demagoog.** Die tracht electoraal garen te spinnen door in te spelen op wijdverspreide sentimenten, zoals algemene verontwaardiging, identitaire vervreemding, xenofobie, revanchisme, antipolitiek of anti-intellectualisme.

De democratische ideologie van Rousseau vormde tussen 1792 en 1794 de filosofische onderbouw van de meest turbulente fase van de Franse revolutie. In die periode zorgde de opgepookte angst en woede van de menigtes voor een spiraal van radicaliteit bij de revolutionaire leiders. Dit onttaardde uiteindelijk in het terreurregime van Robespierre. Die leidde als hoofd van het *Comité de salut public* tientallen duizenden vermeende vijanden naar het schavot, in naam van de volkswil. Dergelijke demagogische uitwassen, velen zelfs nog bloediger, kwamen ook in de twintigste eeuw al te vaak voor. En toch worden angst en ongenoegen tot op vandaag als een electoraal lokmiddel door volksmenners ingezet. De namen van leiders als Trump, Bolsonaro en Salvini werden eerder al vermeld, maar ook partijen als de Partij van de Vrijheid, *Front National*, *MoVimento Cinque Stelle*, *Alternative für Deutschland* en de *Freiheitliche*

---

¹² ‘China propaganda kicks into overdrive as ‘helmsman’ Xi re-anointed president’, *Reuters* (18/03/2018): “The voyage of a great country cannot do without a helmsman.”

Partei Österreichs winnen gestaag in aanhang. De conservatieve filosoof Edmund Burke waarschuwde er al voor in 1790: “*Wanneer politieke leiders ervoor kiezen om bieder te worden op een populariteitsveiling, verworden ze tot vleiers in plaats van wetgevers, worden ze instrumenten in plaats van gidsen voor het volk.*”¹³

George H.W. Bush en het probleem van de staatsman

In de westerse democratieën bevindt het leeuwendeel van de beleidsmakers zich niet aan de uitersten van het spectrum. Toch zetten de meerderheid van de politieke actoren zich op de markt als eerder ‘verantwoordelijke staatsman’, of als ‘populistische alternatief’. Daar lijkt op zich niets mis mee. In onze democratie moet iedere politicus zich naar wens kunnen profileren. Het is aan de kiezer om dit te belonen of te doorprikken. Vertegenwoordigers van CD&V, dat zichzelf graag als een beleidspartij presenteert, zullen zelf van natura meer geneigd zijn om zich het model van staatsmanschap aan te meten. De partij en haar voorganger CVP kunnen zich beroemen op een rijke traditie van visionaire staatslieden – denk aan Gaston Eyskens, Wilfried Martens en Jean-Luc Dehaene – die ons land doorheen crises vorm gegeven hebben. Voor vele bewonderaars behelst de essentie van dit staatsmanschap onder meer **de moed om moeilijke beslissingen te nemen en het consequent vooropstellen van de algemene welvaart op lange termijn**. Toch is ook deze versie van gematigd staatsmanschap niet vrij van risico en moet steeds kritisch in vraag gesteld worden.

Neem het voorbeeld van de zeer recentelijk overleden George H.W. Bush, de 41ste president van de Verenigde Staten. Toen Bush in 1989 aantrad, erfde hij een reusachtig budgettair deficit van zijn voorganger Reagan. Door diens belastingverlagingen en grootschalige investeringen in defensie waren de staatsfinanciën ontspoord en de schulden gestegen. Tijdens zijn campagne had Bush plechtig beloofd de belastingen niet te verhogen, met de beruchte *onliner* “*Read my lips: no new taxes*”. Deze belofte was cruciaal om de steun van de neoconservatieve vleugel van zijn partij te verzekeren. De onderliggende veronderstelling dat de economische groei zou aanhouden, kwam echter niet uit. Tijdens de recessie van de vroege jaren 90 weerklonk daarom steeds luider de oproep om de staatsfinanciën te saneren. De daaropvolgende begrotingsonderhandelingen in 1990 met het door democraten gedomineerde Congres verliepen moeizaam. Uiteindelijk sloot Bush een akkoord met de democraten en stemde in met nieuwe belastingen. De gebroken belofte, breed uitgesmeerd in de pers en gehegeld door politieke tegenstanders, verdeelde zijn partij. Sommige prominente republikeinen, zoals ex-president Gerald Ford, verdedigden de maatregel

---

¹³ Edmund BURKE, Reflections on the Revolution in France, in *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, vol. 2, Henry G. BOHN ed. (1864), p. 516.

als noodzakelijk en verantwoordelijk. De neoconservatieve hardliners, onder wie Newt Gingrich, verzette zich daarentegen hevig tegen het compromis. Volgens hen zou dit leiden tot de uiteindelijke verkiezingsnederlaag van Bush tegen Clinton, in 1992.

Deze kwestie confronteert ons met het **dilemma van de staatsman**. Enerzijds had Bush zijn eigen populariteit en partijbelang ondergeschikt gemaakt aan het staatsbelang. Met een hoger doel voor ogen had hij veel politiek kapitaal opgeofferd. Bovendien was Bush democratisch verkozen, net als het congres dat deze maatregel ratificeerde. Anderzijds was Bush de belofte die deels had bijgedragen tot zijn verkiezingsoverwinning in 1989 niet nagekomen. In die zin kan zijn maatregel beschouwd worden als ondemocratisch. Bush had inderdaad het mandaat gekregen om de Verenigde Staten naar best vermogen te besturen. Maar kon hij zich zomaar het recht aanmatigen om dergelijke gewichtige beslissing te nemen zonder de actieve steun van de bevolking?

Het antwoord van Benjamin R. Barber, een invloedrijk en recent overleden politicoloog, is duidelijk: neen. In zijn werk *'Strong Democracy'* uitte hij scherpe kritiek op de representatieve democratie, het 'sociaal contract' en het klassieke staatsmanschap.¹⁴ Volgens hem berusten die componenten van onze politieke systemen op de valse premisse dat 'sommigen ongeschikt zijn om te besturen – een bewering die, zoals we eerder opmerkten, inderdaad heel wat klassieke filosofen zouden beamen. De staatsman waant zich daarentegen in een hoger moreel universum. Hij pretendeert door zijn rationalistische werkwijze en superieur moreel inzicht 'neutraal' te kunnen oordelen. Hij leeft in de waan dat zijn visie beantwoordt aan één vaste waarheid die de optimale oplossingen biedt voor de uitdagingen die zich stellen. In het geval van Bush: de belastingverhoging is noodzakelijk om de ontsporing van de staatsfinanciën te voorkomen. Maar wie zegt dat die absolute waarheid bestaat? Bush had immers even goed kunnen bezuinigen op defensie, infrastructuur of sociale diensten. Hij had het oplopende deficit ook kunnen negeren, in de veronderstelling dat de stabiele kredietwaardigheid van de Verenigde Staten het schuldprobleem wel het hoofd zou bieden. Voor elk van die oplossingen valt wat te zeggen. Weinige kwesties zijn immers louter technische problemen die met specifieke expertise kunnen opgelost worden. Hoe vaak zijn experts het immers oneens over de te verkiezen oplossing? Bijna altijd is er een onderliggend ethisch dilemma. **De vraag blijft dus: kan een staatsman wel neutraal zijn? En waarom zou de 'waarheid' van de staatsman meer waard dan het oordeel van de burgers?**

Barber stelde dat de staatsman niet meer wenselijk is in het politieke bestel. In

---

¹⁴ Benjamin R. BARBER, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, Oakland CA (1984).

zijn visie verlagen we ons met het sociale contract en de representatieve ‘*thin democracy*’ immers tot een volk van inerte meelopers. Bovendien hebben de technologische en communicatieve middelen die de democratieën vandaag ter beschikking hebben een sterkere wisselwerking tussen burger en politici mogelijk gemaakt. Daarom moeten we de burger ontvoogden van de zogezegd ‘welwillende’ staatslieden die onvermijdelijk lusteloze, apathische kiezers creëren. Burgers moeten zichzelf ontpoppen tot staatslieden.

Barber pleit dus voor een **directere vorm van democratie waarin ieder individu betrokken is** in debat en besluitvoering. Zijn participatief democratisch model lijkt sterk op een volksjury. Hierbij vellen ‘gewone’ burgers hun oordeel na een uitgebreide briefing over de technische kant van een probleem. Recentelijk nog brak in ons land historicus en filosoof David Van Reybrouck een lans voor een soortgelijke formule. In zijn provocatieve essay ‘*Tegen Verkiezingen*’ grijpt hij terug naar de antieke traditie van loting om onze democratie meer direct en representatief te maken.¹⁵ Daarbij voorziet hij een sleutelrol voor een proportioneel uitgeloot volksassemblee. Tijdens de formatiecrisis van 2010 debatteerden op zijn G1000 duizend uitgelote Vlamingen over het thema migratie. Ook deze vergadering begon met een technische briefing door experts. Na onderlinge discussie in groepen van tien selecteerden de aanwezige raadsliden de beste voorstellen via stemming.

De kritiek van Barber op het staatsmanschap is zeker niet ongegrond. In het model van staatsmanschap schuilt inderdaad het **gevaar van een rationalistische tunnelvisie**. Elke maatregel die voor een bestuurder als de enige juiste, doordachte, verantwoordelijke en ethisch rechtvaardige lijkt, moet in vraag gesteld kunnen worden. Beleid kan nooit aanmatigend een claim leggen op absolute kwaliteiten als ‘het redelijke’ of ‘noodzakelijke’. In een antwoord op Barber heeft Bruce Ackerman, een vooraanstaande Amerikaanse jurist en politieke denker, het belang van een ‘**neutrale dialoog met de burger**’ voorop gesteld.¹⁶ Met neutrale dialoog bedoelt hij: een gesprek waarbij geen enkele mening superieur wordt geacht. Zeker bij gewichtige, zwaar moreel geladen beslissingen, moet de staatsman steeds de steun en betrokkenheid van de burger opzoeken. Hij draagt hierbij de verantwoordelijkheid om met zijn communicatie en leiderschap de publieke opinie achter zijn beleid te scharen. Ackerman beaamt verder dat de samenleving iedereen moet aanmoedigen om zich tot staatsman te ontpoppen, maar stelt ook dat verkiezingen nog steeds moeten uitmaken wie hierin het meest geschikt is.

---

¹⁵ David VAN REYBROUCK, *Tegen Verkiezingen*, Amsterdam (2016); zie ook zijn eerder essay Pleidooi voor populisme, Amsterdam (2008) waarin hij treffend de groeiende kloof tussen de politiek actieve klasse en de misnoegde onderklasse aan de kaak stelt.

¹⁶ Bruce ACKERMAN, *Social Social Justice in the Liberal State*, New York (1980); *We the People*, Volume 1: Foundations, Cambridge, MA (1991).

Ackerman wil de staatsman dus ‘redden’ door hem om te vormen tot een ‘liberale staatsman’.¹⁷ Die komt gedeeltelijk tegemoet aan Barber’s kritiek. Ackerman’s staatsman ontleent zijn autoriteit om te beslissen niet aan een morele superioriteit (die bestaat namelijk niet in het liberale ideologie), of aan een technische expertise, zoals Plato had beweerd. Het behoeft immers geen betoog dat morele voorkeuren van individuen sterk uiteenlopen, net als de meningen van experts. Daarom moet een open debat aangemoedigd worden. De confrontatie van meningen en argumentaties kan immers alleen maar tot meer doordachte oplossingen leiden.¹⁸ Maar hierin blijft er een fundamentele rol voor de ‘liberale’ staatsman. Zijn toegevoegde waarde ligt in de link tussen enerzijds het morele oordeel en anderzijds de expertise. Met zijn politiek vernuft, kunst van het mogelijke, vertaalt hij de voorkeur van de burger en de expertise in beleid. Hierbij houdt hij rekening met de politieke kost en de belangen van de betrokken instanties, partijen en burgers – en niet louter de goedkeurende meerderheid, maar ook de minderheid.

Andere academici en opiniemakers bekritisieren de visies van Barber en Ackerman.¹⁹ Ze stellen dat beide modellen het idee van staatsmanschap uithollen en de staatsman herleiden tot een loutere *facilitator*. Politicoloog Richard S. Ruderman pleit bijvoorbeeld opnieuw voor een staatsman met een ‘beperkt prerogatief’. Volgens hem gaat het model van een volksjury gaat niet op voor problemen op lange termijn. **We hebben immers niet louter nood aan politici die de problemen vandaag oplossen. Staatslieden moeten ook waakzaam zijn voor de problemen van de toekomst.** Zij kunnen ons een grote dienst bewijzen, zo stelt Ruderman, door beleid te voeren dat misschien aanvankelijk geen steun geniet bij de bevolking, maar door gevolgen op lange termijn wel populariteit wint. Een democratie heeft de voorzienigheid van dergelijke moedige figuren nodig, besluit Ruderman.

De achillespees van dit op zich aanlokkelijke concept van ‘beperkt prerogatief’ ligt zich echter in de definitie van de beperking. Waar liggen de limieten van dergelijk eigengereid beleid? Wanneer precies verwordt waakzaamheid tot een aanfluiting van de democratie? Het antwoord op deze vraag hangt sterk af van de slagkracht van de democratische instellingen *in casu*. Een gezonde democratie met eerlijke verkiezingen, een onafhankelijk rechtssysteem en een levendig middenveld stelt zelf voldoende limieten aan een te aanmatigende uitvoerende macht. Binnen dit kader kan een politicus een deel van zijn politiek kapitaal aanwenden om zijn beperkt prerogatief in

---

¹⁷ Het adjectief ‘liberaal’ dient hier breed geïnterpreteerd te worden, niet louter verwijzend naar de klassiek liberale ideologie, maar naar de brede invloed die het liberalisme sinds de negentiende eeuw op de westerse democratieën heeft uitgeoefend.

¹⁸ Ook dit idee is eigen aan de liberale ideologie, het meest eloquent verwoord in John Stewart MILL, *On Liberty*.

¹⁹ Richard S. RUDERMAN, ‘Democracy and the Problem of Statesmanship’, *The Review of Politics*, vol. 59, no. 4 (1997), pp. 759-787.

te zetten voor oplossingen op lange termijn, die in eerste instantie geen zegen krijgen van de publieke opinie. Dergelijke houding berust wel op de impliciete veronderstelling dat de kiezer zijn vertegenwoordigers niet louter op basis van beloftes, maar ook bewust op basis van hun persoonlijke oordeelkundigheid verkiest.

Politicus: een deugdzaam beroep?

De vraag rest of een staatsman, op welk beleidsniveau dan ook, zich moet houden aan **een morele gedragscode**. Zoals vermeld stelden filosofen als Macchiavelli en Hobbes dat hun ideale heersers op de eerste plaats hun verantwoordelijkheden efficiënt moesten vervullen. Ethische bezwaren mochten machtsuitoefening en ordehandhaving niet in de weg staan. Maar ondertussen hebben in West-Europa de absolute vorsten veelal plaatsgemaakt voor representatieve democratieën. De transparantie van de wetgevende en zelfs uitvoerende machten is, ondanks de vele imperfecties, sterk toegenomen. Dagelijks blijven miljoenen burgers via sociale en andere media op de hoogte van de politieke ontwikkelingen. Vele discussies worden openlijk gevoerd, in de kranten, voor de camera's of op twitter. Op ongeziene schaal confronteren die media ons met de gedragingen en omgangsvormen van de politieke tenoren. Desondanks is sinds de eeuwwisseling het vertrouwen in de politiek, zowel in de overheid als in de politieke partijen sterk afgenomen. Zowel academisch onderzoek als cijfers van Eurostat bevestigen dat. De toenemende openbaarheid van het politieke bedrijf heeft niet kunnen verhinderen dat een groot deel van de bevolking het gebeuren met teleurstelling, verontwaardiging of apathie gadeslaat.

In de negentiende eeuw schreef de conservatief-reactionaire filosoof Joseph de Maistre beruchte boutade: *“Een natie krijgt de regering die ze verdient.”*²⁰ Maar gaat de omgekeerde stelling niet even goed op? Werken politici door hun gedragingen niet zelf het wantrouwen en de afkeer in de hand? Het lijkt wel alsof de contentieuze presidentsverkiezing van Donald Trump in 2016 wereldwijd het politieke fatsoen verder heeft uitgehold. Persoonlijke beledigingen, manipulatie van feiten, vulgair taalgebruik, toenemende combattieve communicatie en doelbewuste polarisatie lijken voor vele politici vandaag een aantrekkelijke electorale strategie. Velen onder hen vervullen hun taak op een weinig stichtende manier.

Een pleidooi om de politiek opnieuw deugdzaam en fatsoenlijk te maken klinkt al snel prekerig en moraliserend. Toch grijpt dergelijke oproep terug naar een eeuwenoud filosofisch vraagstuk. Wie krijgt welke rol toegewezen in onze samenleving? En

---

²⁰ Joseph LE MAISTRE, 'Lettre à Monsieur le Chevalier de. . . 15 août 1811' in *Lettres et opuscules inédits : précédés d'une notice biographique, par son fils, Rodolphe de Maistre*, volume I, Parijs (1851).

op welke basis gebeurt deze allocatie? Aristoteles pleitte ervoor dat de allocatie van gunsten en functies in de samenleving door zijn of haar arete bepaald moest worden. Het concept arete laat zich moeilijk vatten in de onze taal. Een mogelijke vertaling is 'deugd' of 'excellentie'. Aristoteles stelt aldus dat een specifieke ambt toekomt aan het individu dat het meest excelleert in het uitvoeren van het doel van dit specifieke ambt. Hierbij suggereert hij twee fundamentele vragen: 1) de vraag naar het *doel*: waarvoor bestaan de wetgevende en uitvoerende mandaten, en 2) de vraag van *eer*: welke deugden moet dergelijk ambt eren en uitdragen?

Hoe oubollig deze 'virtue'-theorie ook klinkt, hij leeft sterker door in onze samenleving dan we zouden vermoeden. De hedendaagse communitaristische filosoof Michael Sandel, die doceert aan Harvard University, toonde dit aan in zijn invloedrijke werk *'Justice'*.²¹ De verontwaardiging in de Verenigde Staten rond de uittredingsvergoedingen van topbankiers na de crash van Lehman Brothers in 2008 kon volgens hem door 'virtue theory' verklaard worden. Hebzucht was niet de hoofdreden van het schandaal, stelde hij. Die drang naar persoonlijk gewin drijft immers het kapitalistische systeem. Tijdens de financiële hoogdagen zag bovendien niemand graten in diezelfde drang naar winst. De echte reden, volgens Sandel, lag in het feit dat die vergoedingen een ondeugd beloonden: mislukking. De topbankiers werden immers zelf verantwoordelijk geacht voor het overstag gaan van de banken. En wanneer iemand in onze ogen iets krijgt wat hij niet verdient, ontstaat morele verontwaardiging. Dat geldt ook voor verkozen vertegenwoordigers en bewindsvoerders. De drager van het ambt moet de eer en de privileges waardig zijn en het ambt in zijn handelen eer aandoen.

In gemediatiseerde tijden is deugzaamheid voor een staatsman een onontbeerlijke eigenschap. Het distantieert hem van de '*politique politicienne*' die hoofdzakelijk partijbelang en politiek gewin voor ogen houdt. Het vormt een noodzakelijke onderbouw voor het brede draagvlak dat hij zoekt voor zijn beleid. De staatsman bedient zich idealiter dus niet van verdelende retoriek. Hij draagt ook de deugden uit die de bevolking verbindt aan de hoge eer om het land te dienen: hoffelijkheid, discretie, altruïsme, doorzettingsvermogen... Sandel hecht een groot belang aan een retoriek van deugzaamheid. Volgens hem zijn de westerse democratieën te sterk beïnvloed door de liberale neiging om morele waarden uit het politieke debat te bannen. Hij beschouwt Barack Obama als een voorbeeld van hoe politici deugd in hun retoriek en handelen succesvol kunnen uitdragen.²²

Het draagvlak van de staatsman staat echter onder druk wanneer de sokkel van deugden begint te wankelen. Recent nog laaide de volkswede op rond

---

²¹ Michael J. SANDEL, *Justice: What's the Right Thing to Do?*, New York (2008).

²² IDEM, 'Obama and Civic Idealism' in *Democracy: A Journal of Ideas* (2010).

de uittredingsvergoedingen van parlementsleden en Vlaamse ministers. Niet veel later verschenen persberichten over de verloningen van topdokters, die vaak hoger lagen dan die van de eerste minister. De verontwaardiging hieromtrent was veel minder heftig. Opnieuw is de Aristoteliaanse *'virtue theory'* toepasbaar. Vele burgers aanvaardden dat 'levens redden' rijkelijk wordt beloond. Maar in de ogen van velen rechtvaardigt de toegevoegde waarde van politici dergelijke exuberante vergoedingen daarentegen niet. Bijgevolg zakt het imago van de altruïstische staatsman in. Meer zelfs, de aanvankelijke deugden krijgen al snel een negatieve bijklank. Discretie wordt achterkamerpolitiek, hoffelijkheid wordt hypocrisie, doorzettingsvermogen wordt 'vastklampen aan postjes'. Populisten als Trump, Bolsonaro of Duterte hoeven zich niet langer als moreel zuiver profileren. Aangezien de deugden van de gevestigde orde even gammel lijken, volstaat de belofte van vernieuwing. Verdellende, beledigende of vulgaire retoriek, zelfverrijking en extremistische ideologieën zijn niet langer een bezwaar.

Toch is de schade niet onherstelbaar. Midden de jaren 70, na de uitbarsting van het Watergateschandaal, beschouwde de brede bevolking in de Verenigde Staten het politieke systeem als door en door gecorrumpeerd. Jimmy Carter, een relatief onbekende outsider uit het rurale zuiden, voerde campagne met een boodschap van eerlijkheid, hoffelijkheid en deugzaamheid. Hij won de verkiezingen van 1976.

Staatsmanschap bij CD&V

CD&V is vandaag bij uitstek een partij die leunt op de kwaliteit van haar personeel eerder dan door een voor de kiezer duidelijk afgelijnd ideologisch programma. Het personalisme of communitarisme vertaalt zich moeilijk naar concrete standpunten. Niettemin is het gebrek aan een starre doctrine voor vele gematigde kiezers geen nadeel. Zij rekenen op de bekwame bestuurders met dossierkennis en capaciteiten om gedegen beleid te maken. Het imago van CVP-premiers als 'bruggenbouwers', 'loodgieters' en 'locomotieven' behoort bij vele generaties tot het collectieve geheugen. Maar ook politieke tegenstanders zullen vaak erkennen dat de meeste christendemocratische mandatarissen competent en betrouwbaar zijn. Ons blazoen van staatsmanschap heeft echter een knauw gekregen sinds het vertrek van premier Dehaene. CD&V heeft moeten wennen aan haar rol als tweede viool binnen de regering. Zij moest in de huidige legislatuur vaak tegengas geven om het rechtse socio-economische beleid bij te vijlen. De glansrol van scheidsrechter en spelverdeler in de coalitie ging verloren aan MR.

Staatsmanschap is niettemin nog steeds een *'unique selling proposition'* voor het merk CD&V. De sérieux en het harde werk van onze ministers kan nog steeds op waardering rekenen. Ook de 'degelijkheid', hoffelijkheid en de constructieve

ingesteldheid zijn deugden die onze partij met rede en succes uitdraagt. Deze koers moeten christendemocraten consequent blijven bewandelen. Daarnaast moet de waakzame visie op lange termijn, inzake complexe materies als begroting of energie, zeker behouden blijven. In deze volg ik Rudermans standpunt over een beperkt prerogatief binnen de krijtlijnen van onze liberale democratie. Toch is ook een update van het christendemocratische staatsmanschap hoognodig. Enkele stappen zijn reeds gezet, op andere vlakken is, naar mijn mening, een radicale ommekeer nodig.

Zoals iedere moderne partij monitort CD&V tegenwoordig de publieke opinie. Socialemedialatentoeomopdirectewijzetepeilennaardemorelewaarderingofafkeuring bij een nieuwsfeit naar keuze. Zo reageerde de partij succesvol op de verontwaardiging rond de overlast van trouwstoeten of de fiscale korting op de RSZ-bijdragen voor voetbalclubs. Beide casussen tonen de praktijk van ‘*liberal statemanship*’ zoals gedefinieerd door Ackerman. Met de ethische input van de publieke opinie zochten Koen Geens en Roel Deseyn daadkrachtig naar een politieke oplossing om het respectievelijke object van de grieven aan te pakken.

Een veel minder succesvol voorbeeld van staatsmanschap in dialoog met de publieke opinie is de reactie op de recente hetze rond politieke uittredingsvergoedingen. Een ‘*golden parachute*’ ter waarde van een ruime gezinswoning druist in tegen de ethische waarden van de brede publieke opinie. De halsstarrige, onhandige pogingen van oudgedienden om deze praktijken te verdedigen, inclusief vergoelijkende en belerende toon, berokkenen onze partij veel schade. Het bevestigt voor velen het beeld van een politieke kaste van wereldvreemde staatslieden met een misplaatste ‘*sense of entitlement*’. En dit beeld versterkt de valse associatie van het contrasterende ‘*vrai parler*’ van populisten met oprechtheid en zuiverheid.

De politiek reageerde al eerder deze legislatuur op misnoegdheid rond politieke zeden. Geconfronteerd met de oproer rond de zelfverrijking bij intercommunales als Publipart en Publifin, richtte de conferentie van fractievoorzitters in februari 2017 een parlementaire werkgroep Politieke Vernieuwing in. Deze boog zich tot juni dat jaar over thema’s als decumul, transparantie, deontologie en burgerparticipatie. Ondanks enkele belangrijke verwezenlijkingen inzake de aangifte van bezoldigde mandaten en de verloning van parlementsleden, valt het resultaat bezwaarlijk een ommekeer te noemen.

Essentieel om populisme de wind uit de zeilen te halen, is het tegemoetkomen aan de terechte verzuchtingen van haar electoraat. CD&V heeft op dit vlak een ommezwaai nodig. Als grootste ‘traditionele’ partij is zij helaas de meest zichtbare proponent van de gekende, in diskrediet geraakte 20ste-eeuwse gebruiken. Om aantrekkelijk te worden,

dient zij het aura van *'vieille politique'* resoluut af te werpen. En eerder dan meewarig op de kar van andermans initiatief te springen, dient ze zelf het voortouw te nemen. **Het thema 'Politieke vernieuwing' moet een prominente plaats krijgen in haar programma.** Niet alleen de kwestie rond verloning verdient hierbij aandacht. Zo moet bijvoorbeeld ook het systeem van politieke benoemingen gemoderniseerd worden. De procedure moet transparanter en de parlementaire controle versterkt.

Een grondige politieke vernieuwing past perfect binnen een modern, liberaal staatsmanschap. Het komt op korte termijn tegemoet aan een verzuchting van de bevolking. Het erkent het morele oordeel van de burger en zet dit om in concrete beleidsdaden. Het voorziet deugdzaamheid opnieuw van een prominente plaats in het politieke bedrijf. Op lange termijn versterkt het de democratie en het draagvlak van haar behoeders. Een verstrenging van politieke deontologie ligt vaak moeilijk binnen partijkaders. Maar de lange termijn boven tijdelijk partijbelang stellen, dat is opnieuw een vorm van moedig staatsmanschap. En een stap die meteen ook de staatsman kan redden.

[Ortwin Huysmans is Postdoctoraal onderzoeker aan de faculteit Geschiedenis van de UGent.]

Contact: ortwinhuysmans@gmail.com | Twitter: [@ortwinhuysmans](https://twitter.com/ortwinhuysmans)

Thomas Belligh

'You told me what, now tell me why'. Bespiegelingen over een coherent en wervend verhaal voor de Europese Volkspartij

Jaarlijks organiseert Ceder namens CD&V de Politieke Academie: een intern en inhoudelijk vormingstraject voor leden met politieke en/of maatschappelijke ambitie en interesse. Aan het einde van het traject van een jaar schrijven de deelnemers een slotessay. Een jury van Cederadviseurs selecteerde drie essays om te worden gepubliceerd in CDR. Dit is er een van.

Voor deze paper, geschreven aan het slot van een uitermate boeiend jaar politieke academie, heb ik mij in het bijzonder laten inspireren door twee sessies, namelijk de 'Elevator Pitch'-sessie over het christendemocratische verhaal (Peter Poulussen) en de speech van onze EVP-voorzitter Joseph Daul op het EVP-hoofdkwartier. Uit de 'Elevator Pitch'-sessie nam ik het cruciale idee mee dat om mensen politiek te kunnen overtuigen men zich niet kan beperken tot het louter opsommen van verdiensten en het ophijsten van een aantal nieuwe concrete doelen voor de volgende legislatuur. Het is daarentegen noodzakelijk om als partij een wervend en coherent verhaal te kunnen vertellen dat het waarom kader biedt voor allerlei concrete maatregelen die dan daaruit verder kunnen volgen. Het is op deze manier dat het mogelijk wordt om de bevolking een verhaal aan te reiken dat blijft en waar mensen een persoonlijke en stabiele band mee kunnen ontwikkelen.

Tijdens zijn indrukwekkende uiteenzetting liet Joseph Daul zich ontvallen dat de EVP voor de verkiezingen “*de mensen zou vertellen wat we allemaal al gedaan hebben en wat we nog meer zullen doen*” (vrij vertaald). Deze uitspraak is volgens mij symptomatisch

voor een breder verspreid gebrek aan *'story telling'* bij vele nationale christendemocratische partijen in het algemeen en in het bijzonder ook bij de Europese Volkspartij. Politici van christendemocratische centropartijen focussen vaak op wat ze concreet gedaan hebben en wat ze nog meer willen doen, zonder erin te slagen op voldoende wijze mensen uit te leggen waarom ze dit precies willen doen. Het grote verhaal, de duidelijke ideologie, de visie op de samenleving verdwijnt vaak jammer genoeg op de achtergrond. Dit gebrek is een groot euvel voor de blijvende vitaliteit van de christendemocratie, want mensen hebben door de band genomen een wervend en overtuigend verhaal nodig om aansluiting bij te kunnen vinden. Populistische en meer radicale partijen slagen er helaas vaak beter in om de mensen een duidelijk en overtuigend verhaal te bieden, ook al staat dat verhaal mijlenver af van onze zeer complexe realiteit. Christendemocratische partijen moeten absoluut blijven inzetten op hun expertise, vakkennis en professionele attitude, maar moeten tegelijkertijd ook meer moeite investeren in het verhaal dat ze willen overbrengen naar de bevolking.

In deze paper zou ik daarom een kleine bijdrage willen leveren aan het verhaal dat de EVP zou kunnen vertellen, vanuit de overtuiging dat politiek gezien een coherent en overtuigend verhaal een absolute noodzaak is voor de partij. Het is niet mijn ambitie om binnen het bestek van deze korte paper het volledige verhaal uit te werken dat de EVP zou moeten vertellen, laat staan dat ik de wijsheid in pacht zou hebben om dat verhaal ook nog eens om te zetten in concrete aanbevelingen op het niveau van de campagne. Wel hoop ik een bescheiden bijdrage te kunnen leveren aan wat de noodzakelijke fundamenteën van een dergelijk verhaal zouden kunnen zijn. Ik zal bij de uitwerking van dat verhaal telkens drie aspecten in het achterhoofd proberen te houden, namelijk i) dat alles wat ik te vertellen heb coherent kan volgen uit een christendemocratische of conservatieve visie, ii) dat er rekening wordt gehouden met het specifieke Europese niveau waar dit verhaal dient verteld te worden en iii) dat dit verhaal strategisch gezien de EVP uit de verf moet doen komen in vergelijking met onze belangrijkste Europese concurrenten, namelijk ALDE, ECR en S&D.

Mijn betoog is opgebouwd uit een aantal opeenvolgende stappen. Eerst geef ik wat meer duiding over wie er uiteindelijk dient overtuigd te worden, namelijk de mens als kiezer, en belicht ik een aantal belangrijke menselijke psychologische eigenschappen waarmee rekening dient gehouden te worden bij de uitbouw van elk politiek verhaal. Vervolgens focus ik op een viertal concrete punten die mijns inziens zeker deel dienen uit te maken van het complete verhaal van de EVP. Ik bespreek daarbij ook een aantal metaforen die kunnen ingezet worden om die punten bevattelijk over te brengen bij een breed publiek. Uiteindelijk rond ik de paper af met een conclusie die de vier punten samenbrengt en de basis kan vormen voor de uitbouw van een coherent en wervend verhaal voor de Europese Volkspartij.

De ontvanger van het verhaal en zijn eigenschappen

Vooraleer ik van wal steek met een betoog over welk verhaal de EVP zou moeten gaan vertellen, is het cruciaal om even stil te staan bij het vraagstuk voor wie dat verhaal verteld dient te worden. Een boodschap dient immers afgestemd te zijn op de specifieke ontvanger als men met de boodschap een maximaal effect wil bereiken. In het geval van de EVP en haar verhaal is dat een vrij ruime groep mensen, namelijk de inwoners van de Europese Unie in het tweede decennium van de 21ste eeuw. Gegeven de omvang en de heterogeniteit van die doelgroep lijkt het mij nuttig om te focussen op een aantal algemeen menselijke eigenschappen die door hun algemeenheid per definitie ook toepasbaar zullen zijn op die heterogene en omvangrijke bevolkingsgroep.

Alhoewel er doorheen onze menselijke geschiedenis een aantal zaken substantieel gewijzigd zijn betreffende de psychologische eigenschappen van de persoon en de sociologische eigenschappen van de samenleving waarin die persoon functioneert, zijn er ook een aantal zaken fundamenteel stabiel gebleven. In hetgeen volgt wil ik een aantal van die zaken even aanhalen. Daarbij zal ik noodzakelijkerwijze een enorme veralgemening en vereenvoudiging moeten maken van de inzichten die neergeschreven zijn in honderden publicaties in de moderne sociale en cognitieve psychologie en de wijsgerige antropologie.¹ Het zal de lezer allicht ook niet ontgaan dat een aantal van die inzichten interessante overeenkomsten vertoont met veel diepe intuïties die zowel grote denkers als ‘gewone mensen’ gehad hebben over de mens.

Een eerste idee dat cruciaal voor ons betoog is, is het inzicht dat de mens, niettegenstaande de onttovering van de wereld en het doorslaand succes van wetenschap en techniek, **nog altijd fundamenteel een zoekend wezen is gebleven met een constante honger naar zingeving, identiteit en een hoger doel om als groep naar toe te werken.** De mens heeft de neiging om dergelijke zingevingspatronen te groeperen in wat men een verhaal of een discours noemt. De mens is dan ook niet voor niets gedefinieerd geweest als ‘*the storytelling animal*’. De verhalen die wij in groep vertellen of aanhangen zijn heel nauw verbonden met onze maatschappelijke cohesie. De bijkomende vraag of men dergelijke verhalen al dan niet effectief expliciet uitschrijft of is daarbij eigenlijk van geen tel. Er zijn heel wat dominante en identiteitsverlenende discours die op een eerder ongearticuleerde wijze in de samenleving aanwezig zijn.

---

¹ Aangezien de punten die ik aanhaal vaak een vereenvoudigde combinatie zijn van volledig uitgewerkte theorieën van veel verschillende auteurs, heb ik besloten geen referenties op te nemen in deze paper. Het alternatief zou leiden tot een overdaad aan referenties die bovendien geen recht zouden doen aan de oorspronkelijke publicaties. Personen die geïnteresseerd zouden zijn om meer te lezen over bepaalde punten, mogen mij altijd contacteren.

Een tweede fundamenteel idee is dat de mens gekenmerkt is door een aantal basisbehoeftes, waarvan de **nood aan verbondenheid, competentie en autonomie** bij uitstek de belangrijkste zijn. Een verhaal dat appelleert aan die basisbehoeftes maakt dan ook een grotere kans om aan te slaan bij de mensen dan verhalen waarbij die componenten onvoldoende aanwezig zijn. Vanuit christendemocratisch oogpunt is het bijzonder relevant om te benadrukken dat de recente stromingen in de psychologie ‘autonomie’ steeds meer conceptualiseren in termen van vrije keuze en niet meer in termen van individuele onafhankelijkheid. Een persoon die er zelf voor kiest om heel nauw samen te leven met andere personen en daarmee een stuk onafhankelijkheid opgeeft, bevredigt op die manier dus nog steeds zijn of haar basisbehoefte aan autonomie.

Een derde belangrijk punt voor ons verhaal is dat **de mens, door de band genomen, geen volstrekt rationele beslisser is** die bij elke beslissing netjes alle voordelen en nadelen zal oplist om daarna tot een weloverwogen en compleet doordacht besluit te komen. In het algemeen nemen mensen snel besluiten, op basis van een aantal toegankelijke heuristieken of vuistregels, die voor een deel samenhangen met het menselijke ‘*gut feeling*’. Het snelle systeem waar mensen het merendeel van hun beslissingen mee nemen staat binnen sommige theorieën bekend als systeem 1. Het gebruik van systeem 2, waarbij bewust gereflecteerd wordt over een te nemen beslissing met een eerder trage, inspannende en meer rationele afweging van het merendeel van de voor- en nadelen, kost veel meer inspanning en komt daarom in de praktijk niet zoveel voor.

Een vierde en sterk gerelateerd punt is dat de moderne studies naar menselijke cognitie en de werking van de menselijke hersenen ons wijzen op de **innige verstrengeling van affect en cognitie**. Terwijl vroeger cognitie en emotie als strikt gescheiden werelden werden gepercipieerd, is er de laatste tijd steeds meer onderzoek naar ‘*hot cognition*’, waarbij emotie en rede elkaar fundamenteel en wederzijds beïnvloeden. Men mag dus nooit uit het oog verliezen dat onze manier van beslissingen nemen en zelfs onze manier van bewust denken op een diepe manier interageert met ons emotioneel systeem. Deze inzichten helpen kaderen waarom mensen veel vatbaarder zijn voor een wervend verhaal dat de emotie niet schuwt dan voor een feitelijk discours waar geen emotionele link mee gemaakt kan worden.

Als vijfde punt is het nog waard om te wijzen op het grote belang en de strategische slagkracht van het gebruik van **metaforen**. In enkele recente ontwikkelingen van de cognitieve psychologie is er enorm veel aandacht gegroeid voor het belang van de metafoor voor onze menselijke cognitie. Simpel en kort door de bocht sprekend, kan men stellen dat mensen denken op een fundamenteel metaforische wijze. De metafoor is dus niet enkel een leuk stijlmiddel waarmee de gemiddelde toespraak wat beeldender mee kan gemaakt worden, maar een manier bij uitstek om bepaalde gedachten ingang

te doen vinden. Volgens de *'conceptual metaphor theory'* draagt men vanuit een kennisdomein waar men vertrouwd mee is (*'source domain'*) bepaalde eigenschappen over naar een domein waar men minder vertrouwd mee is (*'target domain'*). Door het gebruik van een voorstelling die verwijst naar het *'source domain'*, kan men vaak het *'target domain'* beter begrijpen. Dit alles wijst ons op het grote belang van het gebruik van metafoor om bepaalde denkbeelden ingang te doen vinden en in een beweging die zaken ook bevattelijk te maken voor een breder publiek.

Een zesde, eerder filosofisch uitgangspunt neem ik over uit de Saussureaanse semiotiek, namelijk het basisinzicht dat de categorieën die de menselijk geest hanteert fundamenteel van oppositionele aard zijn. Deze voor velen allicht nogal cryptische omschrijving betekent *in concreto* dat we bepaalde zaken maar kunnen vatten door ze te vergelijken en te contrasteren met andere zaken binnen een en hetzelfde domein. Dit betekent niet dat men in het effectief vertellen van een verhaal constant de ander moeten aanvallen om zichzelf daar dan vervolgens tegen te kunnen afzetten. Het betekent wel dat het wervend verhaal dat men wil vertellen alle elementen moet bevatten waardoor het verschil met de andere, concurrerende verhalen goed uit de verf komt en waarbij de vergelijking vrij expliciet mag gebeuren om zo sterk mogelijk het punt te maken.

De uitdaging om een wervend verhaal te vertellen

Veel politieke partijen lijken de bovenstaande inzichten nog niet in voldoende mate verteerd te hebben. Zeker bij vele moderne christendemocratische partijen lijkt men geen echt verhaal meer te vertellen hebben, maar eerder de neiging te hebben om naar de feitelijke verdiensten van de partij te wijzen in de afgelopen tientallen jaren. Op dit punt zou ik evenwel graag een belangrijke kanttekening toevoegen, namelijk dat met een feitelijk discours op zich niets mis is. Als verantwoordelijke politieke partij is het zelfs niets minder dan een noodzaak om feitelijke verdiensten in voorbije legislaturen en concrete en goed uitgewerkte plannen voor de toekomst uit te spelen. In het bijzonder voor een christendemocratisch verhaal moet dit een inherent en integraal onderdeel van de strategie zijn. Christendemocratische partijen hebben immers de neiging om gedegen en kwaliteitsvolle mandatarissen aan te trekken die, niettegenstaande een soms minder mediagenieke manier van overkomen, prima werk leveren. Dat moet en mag in de verf gezet worden. Het probleem stelt zich echter als dit feitelijk discours van concrete dossiers overheersend wordt. Voor veel mensen is er dan een gemis om waarlijk te kunnen klikken met een bepaalde partij. Mensen missen een wervend verhaal om in te geloven en worden vatbaarder voor partijen die wel een wervend verhaal kunnen vertellen, ook al is dat verhaal door en door populistisch.

Op het Europees niveau is het creëren van een wervend politiek verhaal nog een extra uitdaging. Het Europese niveau lijkt bij uitstek een niveau barstensvol technische beslissingen te zijn dat bijna op een inherente manier verder van de mensen lijkt te staan dan gelijk welk ander niveau van politieke besluitvorming. Het kan dan daarom op het eerste gezicht zo lijken dat proberen om een verhaal te vertellen op het Europees niveau een al even zinloze taak is als het vat der Danaïden vullen. Het is echter mijn diepe overtuiging dat het wel degelijk mogelijk is om ook op Europees niveau een verhaal te vertellen dat mensen kan inspireren. In de hierop volgende paragrafen behandel ik een aantal elementen die deel kunnen uitmaken van een dergelijk verhaal en bespreek ik ook een aantal concrete metaforen om die elementen bevattelijk te maken en over te brengen naar het brede publiek.

Eerste element: mensen helpen vanuit expertise en de metafoor van de arts en de architect

Om de EVP te kunnen differentiëren van de populistische partijen moet haar verhaal de nadruk kunnen leggen op het feit dat de EVP de nodige kennis van zaken en expertise in huis heeft om op een gedegen manier aan politiek te doen en beleid te voeren. Een belangrijk idee deel van het verhaal en de identiteit van de EVP zou dus het tweeledige idee moeten zijn dat de EVP de fundamentele wil heeft om **alle Europeanen fundamenteel te helpen** en dat de enige manier om echt te helpen een **doordachte vorm van politiek en bestuur is**. Om dit idee concreet over te kunnen brengen naar het grote publiek zou ik twee bruikbare metaforen naar voren willen schuiven. De eerste is de metafoor van de persoon die ernstig ziek is en zorg nodig heeft en die een arts dient te kiezen die die persoon zal behandelen.

De basisgelijkenis tussen het ‘*source domain*’ en het ‘*target domain*’ valt als volgt samen te vatten: in beide situaties zijn er grote problemen die dienen opgelost te worden en in beide situaties kan men in principe kiezen uit een aantal opties en verschillende mensen waarin men vertrouwen kan stellen. Men moet vervolgens deze vergelijking doortrekken en een verhaal construeren dat ongeveer als volgt loopt: als men een zwaar probleem heeft, naar wie loopt men dan in de hoop op genezing? Naar de charlatan die, zonder de problemen ooit diepgaand bestudeerd te hebben, beweert het simpel te kunnen oplossen? Of kiest men voor een dokter die zich vele jaren gewijd heeft aan het bestuderen van de problemen en medicatie voorschrijft die misschien dan wel niet bijzonder leuk is om te moeten nemen, maar die de mensen uiteindelijk wel echt vooruithelpt. De metafoor is duidelijk en helder en heeft bovendien het voordeel dat er ook een sterk emotionele lading mee verbonden is. Een bijkomend voordeel is dat artsen over het algemeen een beroepsgroep zijn waar de bevolking nog vertrouwen in heeft in

termen van expertise en goede wil. Een mogelijke transfer van deze eigenschappen naar het politiek domein zou dus uitermate gunstige effecten teweeg kunnen brengen.

Indien men twijfels zou hebben bij de metafoor van de arts wegens een mogelijk al te emotionele lading, is er een andere bruikbare metafoor voor handen. In deze metafoor vertrekt vanuit het beeld dat het eigen huis van een persoon er niet al te best aan toe is en eigenlijk dringend moet gerenoveerd en hersteld worden. Als persoon kan men kiezen om bij de professionele architect aan te kloppen die de structuur van het huis door en door kent en zijn vakgebied ook ten gronde beheerst. De architect is van mening dat de aanpassingen voorzichtig moeten gebeuren. Aan de andere kant is er de impulsieve buurman die denkt dat de verbouwing en renovatie van het huis het snelst zou vooruitgaan door een grote hoop dynamiet te doen ontploffen in de woonkamer om zo sneller vooruit te kunnen komen. Ook hier zijn de parallellen eenvoudig te vatten en is er een transfer van de noodzakelijke eigenschappen van het *'source domain'* naar het *'target domain'*.

Om de EVP te kunnen onderscheiden van de populistische partijen moet men in het campagneverhaal van de EVP voluit deze partijen durven aan te vallen. Het is echter strategisch verstandig om die partijen niet zo zeer op hun verhaal aan te vallen, want dat discours raakt duidelijk een gevoelige snaar bij de bevolking. Een discussie daarover heeft eerder grote kans om in het gezicht van de EVP te ontploffen. Men moet de populistische partijen daarentegen constant aanvallen door keer op keer te **blijven benadrukken dat die partijen wel problemen benoemen, maar in de verste verte geen oplossingen hebben** en dat ze niet minder dan kwakzalvers, charlatans en oplichters zijn.

Verdere differentiatie: verbondenheid en identiteit

Om de EVP te kunnen onderscheiden van de andere gedegen partijen in het Europese halfroond en om de eigenheid van de EVP in de verf te kunnen zetten, dient het verhaal natuurlijk ook nog op andere zaken te focussen dan enkel en alleen expertise. Het voorstellen van doordachte oplossingen en het gebruik maken van zinvolle expertise is iets wat in minstens gelijke mate ook bij de ALDE-fractie en in grote mate ook bij de S&D- en de ECR-fractie voorkomt. Het verhaal van de EVP moet dus ook onderscheidend genoeg zijn om zich ook negatief te kunnen differentiëren ten opzichte van deze andere partijen.

Om de EVP te kunnen differentiëren van de ECR dient het verhaal van de EVP **uitgesproken en overtuigend pro-Europees** zijn, maar op een manier die het

belangrijke thema identiteit niet uit de weg gaat. De ALDE kan misschien nog een groep kiezers verleiden die met het thema nationale identiteit niets van doen hebben en het geen relevant construct vinden, maar die partij zal daardoor fundamenteel niet kunnen uitgroeien tot een gedragen volkspartij. De EVP ambieert echter om een brede volkspartij te zijn. Om dat doel te kunnen bereiken moet men fundamenteel durven inzien dat voor heel veel mensen het identiteitsdebat in deze voor velen verwarrende tijden van cruciaal belang is. Men mag dus het heikele debat rond identiteit noch uit de weg gaan en afdoen als iets irrelevant, noch het thema van de identiteit laten kapen door de nationalistes die het willen laten terugplooiën op het niveau van een aantal bekrompen deelstaten van de Europese Unie. In volgende paragraaf ga ik in op het deel van het verhaal dat de EVP kan uitspelen tegen de ECR om in de daarop volgende paragraaf dan in te gaan op hetgeen de EVP kan onderscheiden van de ALDE.

Tweede element: Europa is onze familie

Vanuit de EVP moet men het idee naar voren durven schuiven dat wij **als Europeanen fundamenteel gelijkend** zijn. Uiteraard zijn er specifieke culturele verschillen die uiteraard blijven bestaan tussen de verscheidene lidstaten, maar men doet durven uitleggen dat deze verschillen eerder klein en gezellig dan substantieel zijn. De soort ideeën die vaak gelinkt worden aan het nationalisme moeten daar in feite niet bij geschuwd worden en men moet durven streven naar een Europese vorm van nationalisme. In dit verhaal dient het benadrukt te worden dat de lidstaten allemaal hun eigenheid hebben en mogen houden, maar dat de inwoners van de EU op Europees niveau eigenlijk op een fundamentele manier gelijkend zijn en in zeker zin ook samen een volk vormen.

In termen van metafoorgebruik kan voor dit doeleinde de metafoor van de warme familie dienen. Hierbij kan men aanhalen dat er zelfs in een goede, warme en heel hechte familie stevast nog verschillen zijn tussen de familieleden. Bovendien zijn er zelfs in de meest coherente en nauwe verbonden families af en toe (grote) meningsverschillen. Die meningsverschillen mogen er ook gerust zijn, zolang men maar goed beseft dat dat niet wegneemt dat de Europeanen nog steeds een familie zijn. Strategisch en moreel gezien kan het daarbij zeker geen kwaad om op een meer constante basis te verwijzen naar de gruwelen die ons teisterden toen we niet eensgezind als familie optraden, maar in bittere familieruzies ontaard waren, daarbij verwijzend naar de vreselijke gevolgen van de beide wereldoorlogen en de vele voorafgaande Europese oorlogen. Blijvend binnen dezelfde familiemetafoor lijkt het me ook interessant om het idee uit te spelen dat een mooie familie zich niet meer uit elkaar mag laten trekken. Bijkomende algemene waarheden zoals het idee dat we sterker staan als we samen zaken aanpakken, kunnen in dit verhaal zeker ook verwerkt worden.

In haar campagne kan de EVP volgens mij zonder enig probleem het **geloof in de fundamentele verbondenheid van alle Europeanen** prediken, zolang men ook rekening houdt met de ideeën die in de volgende sectie beschreven zijn als compenserend tegengewicht. Het verhaal van de EVP mag en moet benadrukken dat er ontzettend veel is dat de Europeanen feitelijk bindt en eigenlijk belachelijk weinig dat ons werkelijk scheidt. Men moet ook de aanval jegens de ECR niet schuwen, in de zin dat de partijen van die fractie mogen weggezet worden als eenzaten die niet constructief willen samenwerken binnen de Europese familiale context.

Derde element: Europa is Europa en niet de wereld als geheel

Het uitgesproken pro-Europese betoog van EVP heeft mijns inziens een belangrijke derde element nodig als tegenhanger om kans op slagen te hebben. Dit derde element moet het voor de EVP mogelijk maken om het verschil in de verf te zetten met een puur liberaal, kosmopolitisch en relativistisch discours. Dit derde element is eveneens cruciaal om de diep menselijke nood om vragen rond groepsidentiteit niet uit de weg te gaan. Dit derde element heeft kort gezegd betrekking op het feit dat **streven naar een verenigd Europa niet hetzelfde is als streven naar een verenigde wereld als geheel**. Zolang de EVP de criticasters die de EU willen voorstellen als een vorm van ‘*global governance*’ die alle verschillen omtrent identiteit wil wegvegen niet de wind uit de zeilen kan nemen, zal men een grote groep van de bevolking die met serieuze vragen over globalisering, internationalisering, migratie en identiteit zit moeilijk kunnen meekrijgen in het verhaal.

De EVP moet dus naast het feit dat Europa een familie is en het gegeven dat we samen sterker staan tegelijkertijd ook durven benadrukken dat die familie wel degelijk specifiek uit Europa bestaat en niet zomaar in een beweging ook uit de rest van de wereld. Wederom vertrekkend van het idee dat een categorie maar ten volle kan begrepen worden als men ze vergelijkt en afzet tegen gelijkaardige categorieën in hetzelfde veld, zal Europa geen positieve identiteit kunnen ontwikkelen als we ons niet ook negatief durven afzetten tegenover hetgeen we niet zijn. Daarbij moet de EVP dus durven Europa op een respectvolle manier te profileren als op een aantal fundamentele punten anders en ook beter dan de rest van de wereld. Hierbij kan een idee uit de bijzonder invloedrijke ontwikkelingstheorie van Erikson, namelijk dat er geen positieve identiteit kan ontwikkeld worden vooraleer men een stadium van schuld en schaamte voorbij gegaan is, overgedragen worden naar het niveau van de sociale groepsidentiteit. Er kan dus gesteld worden dat de Europeanen en Europa overdreven gevoelens van schuld en een gebrek aan trots moeten durven achter zich laten om voluit een positief gevoel van Europese identiteit te kunnen beleven.

De EVP moet het zeker actief steunen dat de Europeanen ootmoedig blijven toegeven welke gruwelen ze elkaar, door de vele oorlogen die het Europese continent geteisterd hebben en de andere bewoners van deze planeet, door de gruwelijke manier waarop de kolonisatie heeft plaatsgevonden, aangedaan hebben. Tegelijkertijd moet de EVP in haar verhaal het idee durven meenemen dat Europeanen trots mogen zijn op hun exceptionele prestaties en hun glorieus verleden. **Een vorm van Europees 'exceptionalisme'**, een idee dat in de VSA zorgt voor een sterke binding en natiegevoel, mag niet ontbreken in dit verhaal. Er is dan ook ontzettend veel om trots op te zijn. Immers, Europa is het werelddeel waar de filosofie tot zijn absolute bloei en grootste verfijning is gekomen, waar de natuurwetenschap is uitgevonden, waar de menswetenschap in haar meest succesvolle vorm is ontwikkeld, waar de moderne en beste vormen van geneeskunde zijn tot stand gekomen, waar de idee van democratie en rechten voor eenieder zijn ontstaan, waar het despotisme voor het eerst radicaal aan de kant gezet is geweest, waar de scheiding der machten is gelanceerd, waar vrouwen een op historische en geografische schaal ongeëvenaarde positie van gelijkwaardigheid hebben kunnen verwerven en waar men economisch en cultureel op alle gebied tot de hoogste vorm van expressie is gekomen.

Dit alles is bovendien tot stand gekomen door een fundamentele verbondenheid en interactie tussen de Europese landen en vanuit een gedeeld christelijk filosofisch raamwerk. In het verhaal over het Europese exceptionalisme mag er dus zeker ook verwezen worden naar **de gedeelde christelijke oorsprong** van ontzettend veel van de zaken die de moderne Europeaan hoog in het vaandel draagt. Dit specifieke onderdeel van het verhaal kan qua nadruk uiteraard wat aangepast worden naargelang de landen waar men spreekt en de partijen die namens die landen in de EVP vertegenwoordigd zijn. Zo kan men in het bijvoorbeeld uitgesproken seculiere Zweden en Finland minder de nadruk leggen op bepaalde aspecten, maar ook in deze context kan het algemene idee van trots op onze prestaties als Europeanen mooie effecten teweeg brengen.

Vanuit deze eensgezinde, positieve en gedeelde visie op Europa kan er dan vervolgens verder getimmerd en gewerkt worden aan **de zaken waar Europa nog voor verbetering vatbaar is**. Vanuit deze trotse visie op Europa kan bovendien relatief gemakkelijk een positief en wervend verhaal verteld worden aan de mensen over de EVP, als de EVP de partij is die deze elementen het meest van alle Europese fracties in de markt zet. Het beeld van de EVP dat dan zou moeten blijven hangen is het beeld van een partij die het dossier identiteit niet uit de weg gaat, maar overtuigd durft aan te pakken op het niveau van de Europese familie en een partij die die familie ook durft af te lijnen ten opzichte van de rest van de wereld in termen van haar unieke prestaties. Een bijzonder bruikbare metafoor in deze context is Europa voorstellen als een van de beste sportteams die een bepaalde discipline ooit gehad heeft en waarin we als supporters nog steeds kunnen en mogen geloven.

Al het bovenstaande impliceert uiteraard geenszins dat er geen plaats zou zijn voor nieuwkomers binnen de Europese context. Integendeel, door net te benadrukken hoe sterk en magnifiek Europa was, is en kan blijven, kan er net **meer zelfzekerheid ontstaan over de Europese capaciteit om met nieuwkomers in onze maatschappij om te gaan**. Om het aspect rond Europese identiteit geloofwaardig te kunnen verdedigen, lijkt het me echter wel cruciaal om ook ruimte te voorzien in het verhaal voor het beeld dat de EVP de Europese familie te allen tijde zal beschermen. De EVP moet er dus ook een speerpunt van maken ervoor te zorgen dat er veilige, zekere en goed gecontroleerde grenzen zullen zijn aan de buitengrenzen van de Europese Unie.

Vierde element: een warme familie met zorgzaamheid en verantwoordelijkheid

Een vierde belangrijke element om de eigenheid van de EVP te kunnen benadrukken t.o.v. zowel S&D als ALDE, is het feit dat de EVP geen postmodern Europa van individuen op het oog heeft en evenmin een socialistisch, door de staat gedomineerd Europa, maar wel een Europa van fundamentele verbondenheid, van rechten en plichten, van vrijheid en verantwoordelijkheid. Daarbij moet in een beweging genoeg nadruk gelegd worden op het belang van warme, menselijke samenwerking en verbondenheid en tegelijkertijd ook op de verantwoordelijkheid die eenieder draagt. De hierboven gehanteerde metafoor van de familie kan ook in deze context verder gebruikt worden. Gebruik makend van een warm mensbeeld, waarbij mensen fundamenteel leven in verbondenheid en versterkt worden door hun familiebanden, kan men erop wijzen dat ook op het Europese niveau wij fundamenteel in warme verbondenheid moeten samenleven. Net zoals er in echte families ook verantwoordelijkheid wordt verwacht ten opzichte van elkaar en iedereen naast rechten tevens plichten heeft, is dit op dit niveau niet anders. Ook hier kunnen de relevante aspecten relatief makkelijk van het ‘*source domain*’ naar het ‘*target domain*’ geprojecteerd worden.

Slotwoord

In deze paper heb ik, vertrekkend vanuit een aantal moderne inzichten in de psychologie van de mens, geprobeerd te argumenteren voor de **absolute noodzaak voor de Europese Volkspartij om een wervend en coherent verhaal te vertellen aan haar kiezers**. Daarbij dient de EVP dus voorbij een louter feitelijk discours te gaan en naast het concreet vertellen wat ze wil gaan doen, ook tegelijkertijd het wervend verhaal te vertellen waarom ze dat allemaal doet. Ik heb een aantal punten aangereikt die mijns inziens zeker onderdeel moeten vormen van dat verhaal. In de eerste plaats heb ik geargumenteed dat de EVP zich moet voorstellen als de partij die alle Europeanen zo goed mogelijk wil

helpen en dat ze dat vanuit een positie van expertise en vakmanschap wil doen om de mensen werkelijk te kunnen helpen. Vanuit de metafoor van de arts en de architect heb ik dat verder bevattelijk proberen te maken voor een breed publiek. De hoofdmoot van mijn discours rond het verhaal werd gevormd door de stelling dat de EVP een radicaal pro-Europees verhaal mag vertellen, als dat pro-Europese verhaal het identiteitsdebat en de globaliseringsvraag niet uit de weg gaat of, op een kosmopolitische manier, Europa te veel gelijkstelt met de wereld als geheel. Meer specifiek heb ik geijverd om de EVP een inclusief maar ook specifiek westers verhaal van Europees exceptionalisme te laten vertellen. Voor beide componenten heb ik gesuggereerd dat een goed doordachte familiemetafoor kan helpen om die boodschap gemakkelijker te conceptualiseren. Tot slot heb ik die familiemetafoor ook doorgetrokken voor wat het verhaal van rechten en plichten betreft en het verkopen van het christendemocratisch verhaal van inherente menselijke verbondenheid en intrinsieke morele verantwoordelijkheid

[Thomas Belligh is doctorandus in de taalwetenschappen aan de UGent.]

Contact: belligh.thomas@gmail.com

Inhoud

p. 5 | **Editoriaal**

p. 9 | **Dries Deweer**

Personalisme en levenskwaliteit. Een verkenning.

*Respons door **Wouter Beke***

p. 21 | **Ilse Janssens**

Meer welbevinden op het werk, hogere levenskwaliteit?

Een praktijkgetuigenis.

*Respons door **Servais Verherstraeten***

p. 33 | **Miguel Vertriest**

De file, dat zijn wij zelf.

Denis Gorteman

Enkele praktijkvoorbeelden.

Op weg naar een vlotte, toegankelijke en duurzame mobiliteit.

*Respons door **Lode Ceysens***

p. 53 | **Leo Van Broeck**

Over de steden, dorpen en buurten van morgen. De impact van hoe we bouwen, wonen en ons verplaatsen op onze levenskwaliteit.

*Respons door **Koen Van den Heuvel***

p. 61 | **Interview met Manfred Weber, door Marc Janssens en Jan Prij**

Fundament van de EVP is christendemocratisch.

*Respons door **Kris Peeters***

p. 71 | **EXTRA | Jan De Bruyne**

Wanneer robots mensen (willen) worden. Personalisme als antwoord op de robotisering van de maatschappij.

p. 91 | **EXTRA | Ortwin Huysmans**

Hoe redden de we de staatsman?

p. 105 | **EXTRA | Thomas Belligh**

'You told me what, now tell me why'. Bespiegelingen over een coherent en wervend verhaal voor de Europese Volkspartij.

CEDER

Studiecentrum
van de Vlaamse
Christendemocraten